

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Eva Nedorostová

**Determinanty percepce
korupčního jednání**

**Determinants of perception
of corruptive action**

Praha, 2020

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Marek Vranka

Poděkování

Mé poděkování patří Mgr. Ing. Marku Vrankovi za odborné vedení práce a podnětné připomínky k teoretickým i metodologickým aspektům diplomové práce, především za pomoc se statistickou analýzou dat. Dále mu děkuji za umožnění realizace výzkumu prostřednictvím on-line rozhraní LimeSurvey ve spolupráci s laboratoří PLESS. Rovněž děkuji všem respondentům, kteří se zúčastnili experimentu za ochotu a čas, který tomuto účelu věnovali.

Velmi vděčím všem svým nejbližším za projevenou podporu, toleranci a důvěru, kterou ve mně vkládali a motivovali mě při psaní této práce. Děkuji všem lidem, se kterými jsem o tématu korupce hovořila za sdílení jejich zkušeností a názorů, které mi poskytli k tématu a jež mě inspirovali.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9.12.2020

.....
Bc. Eva Nedorostová

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá faktory determinujícími vnímání korupce, především úplatkářství. Jejím cílem je prozkoumat, jakým způsobem ovlivňují vybrané situační a osobnostní charakteristiky míru, v níž je určité chování vnímáno jako korupční. Teoretická část obsahuje syntézu poznatků k fenoménu korupce se zaměřením na její psychologické aspekty. Praktická část vychází z realizace on-line dotazníkového experimentu, jehož stěžejní část tvoří 11 hypotetických scénářů, které jsou hodnoceny z hlediska míry korupce. Dle převažujících zjištění je určité jednání hodnoceno častěji jako korupční v případech finanční odměny, odměny „předem“, odměny požadované, souhlasu aktéra s pobídkou ke korupci, existence zkušenosti respondenta s požadováním úplatku ze strany druhého člověka a zástupné zkušenosti s korupcí. Méně často je korupce vnímána za přítomnosti vysoké pravděpodobnosti přijetí či nabídnutí úplatku respondentem, vysoké míry vnímané rozšířenosti korupce v ČR a percipované morální přijatelnosti korupce a také v případě odměny typu služba. Pro výši odměny, pohlaví hodnotícího a oboru jeho studia nebyl shledán důkaz o jejich vlivu na percepci korupce. Přes všechna signifikantní zjištění je vždy nutné konkrétní situaci z hlediska korupce posuzovat v rámci celkového kontextu.

Klíčová slova:

úplatkářství, vnímání korupce, nečestné jednání

Abstract

The diploma thesis is focused on the factors determining the perception of corruption, especially bribery. Its aim is to examine how selected situational and personality characteristics affect the extent to which certain behavior is perceived as corrupt. The theoretical part consists of the synthesis of theoretical knowledge about the phenomenon of corruption with a focus on its psychological aspects. The empirical part is based on the realization of the online questionnaire experiment, the main part of which consists of 11 hypothetical scenarios, which are evaluated in terms of the level of corruption. According to the prevailing finding is a certain behavior more often assessed as corrupt in the case of financial reward, "in advance" reward, required reward, the actor's consent to the incentive for corruption, the respondent's experience with bribery and surrogate experience with corruption. Less often, corruption is perceived in the presence of high probability of accepting or offering a bribe by the respondent, a high level of perceived prevalence of corruption in the Czech Republic and the perceived moral acceptability of corruption, and also in the case of service reward. No evidence of the influence on the perception of corruption was found for the amount of reward, the gender of the evaluator and the field of his study. Despite all significant findings it is always necessary to assess the specific situation in terms of corruption within the overall context.

Keywords:

bribery, perception of corruption, dishonesty

OBSAH

ÚVOD.....	11
TEORETICKÁ ČÁST	13
1. KORUPCE JAKO SPOLEČENSKÝ FENOMÉN.....	13
1.1 Vymezení korupce	14
1.2 Příbuzné termíny.....	17
1.3 Přístupy ke korupci	19
1.4 Příčiny a skutečnosti ovlivňující vznik korupce	19
1.5 Boj proti korupci	22
2. PSYCHOLOGICKÁ DIMENZE KORUPCE.....	24
2.1 Teorie korupčního jednání	24
2.2.1 Ajzenova teorie plánovaného chování.....	24
2.2.2 Teorie sociálního učení.....	27
2.2.3 Model korupčního jednání.....	28
2.2 Osobnostní versus situační faktory	31
2.3 Modely nečestného jednání	34
2.4 Ovlivnění korupčního jednání	37
3. FAKTORY PERCEPCE KORUPCE A NEETICKÝCH ČINŮ.....	41
3.2.1 Situačně specifické faktory.....	42
3.2.2 Individuálně specifické faktory	48
VÝZKUMNÁ ČÁST.....	58
4. VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	58
4.1 Výzkumné cíle	59
4.2 Hypotézy a výzkumné otázky	59
5. DESIGN VÝZKUMNÉHO PROJEKTU	62
5.1 Typ výzkumu	62
5.2 Průběh výzkumu a etické aspekty.....	62

5.3	Metoda sběru dat.....	63
5.4	Statistická analýza dat.....	64
6.	VÝZKUMNÝ SOUBOR.....	65
7.	VÝSLEDKY.....	69
7.1	Analýza situačních proměnných.....	69
7.2	Analýza individuálních proměnných.....	85
8.	DISKUZE.....	93
	ZÁVĚR.....	102
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	103
	SEZNAM GRAFŮ.....	119
	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	120
	SEZNAM TABULEK.....	121
	SEZNAM ZKRATEK.....	122
	Příloha 1: Kompletní znění scénářů.....	I
	Příloha 2: Vnitřní konzistence škály v případě vyřazení konkrétních položek.....	VII

ÚVOD

Každý z nás se asi někdy ocitl v ožehavé situaci, ve které by poskytnutí drobné odměny či jakkoliv jinak velké pozornosti druhému člověku dopomohlo k jejímu vyřešení. Někteří se možná tak někdy skutečně zachovali nebo takové způsoby jednání běžně praktikují. Je otázkou, zda lze tyto a jiné případy považovat za legální, nebo chcete-li, etické. Tak či tak bychom mohli po zvážení všech okolností takové chování vnímat jako korupční. Posuzování behaviorálních projevů je vždy subjektivní záležitost a záleží na mnoha okolnostech. U korupce to platí dvojnásob. Mimo jiné proto, že není jasně legislativně vymezená, alespoň v České republice. Tento fakt přispívá k tomu, že se lidé přirozeně neshodují v názoru, co vnímají jako korupci a co ne a každého může stejné chování znepokojovat různým způsobem.

Tato práce si klade za cíl prozkoumat míru a směr působení situačních a individuálně specifických determinant na vnímání korupce. Korupce je jednoznačně negativní jev a ač se může zdát, že se nás nedotýká, jestliže se jí osobně neúčastníme, nepřímo nás ovlivňuje. Kontroverznost tématu korupce a snaha aktérů jejich činy co nejvíce utajit příliš nefacilitují úsilí badatelů o proniknutí do její podstaty. Přesto se diplomová práce snaží přispět k porozumění korupce z jiného úhlu pohledu, než jak se o ni zajímají ekonomové, politologové či právníci.

Literárně přehledovou část tvoří tři kapitoly. První se věnuje fenoménu korupce na obecnější úrovni, druhá se zaměřuje na psychologické souvislosti korupce s důrazem na teorie a modely, které by mohly korupční jednání vysvětlovat. Nejúžeji zaměřená třetí kapitola pojednává o faktorech ovlivňujících vnímání korupčního jednání a je přímým teoretickým východiskem pro výzkumnou část.

Empirická část vychází z realizovaného výzkumu, který je kombinací experimentu a dotazníkového šetření, jehož účelem bylo zmapovat citlivost respondentů na scénáře popisující konkrétní hypotetické situace. Přestože původně bylo očekáváno, že výzkumný soubor budou tvořit z majoritní části studenti, složení vzorku je z tohoto pohledu více heterogenní. Výzkum se zabývá jen jedním spektrem korupce, totiž drobnou korupcí, se kterou může získat zkušenost každý jedinec a kterou může v každodenním životě ve svém okolí pozorovat.

Teoretické poznatky byly čerpány především ze zahraničních zdrojů, neboť českých zdrojů k tomuto tématu je k dispozici velmi poskrovnu a většinou jsou zaměřeny sociologicky. Diplomová práce je tedy svou orientací v českém prostředí poměrně ojedinělá.

TEORETICKÁ ČÁST

1. KORUPCE JAKO SPOLEČENSKÝ FENOMÉN

Asi nejčastěji bývá korupce definována jako zneužití veřejné funkce, či obecně svého postavení nebo moci za účelem osobního prospěchu (Kaufmann, 1997; Agbo & Iwundu, 2016; Transparency International, nedat.; Melgar, Rossi, & Smith, 2010b). Tato definice je dostatečně široká na to, aby pokryla různé podoby jednání, které pod korupci spadají.

Korupce je v současné době velmi diskutovaným problémem, její historie však sahá mnohem hlouběji. Zmínky o tomto jevu nalezneme již ve starověkých a středověkých filozofických dílech. Korupce se stala součástí ekonomického smýšlení od jeho počátku, přičemž jednotlivé teorie jí přikládaly různě velký důraz. Největší pozornost je korupci věnována od devadesátých let minulého století, kdy se v důsledku růstu světového trhu stala nadnárodním problémem, a tak se o ni začaly podrobněji zajímat organizace mezinárodní úrovně (Světová banka, OSN apod.) a postupně přijímaly opatření na pomoc s bojem proti korupci (Kotlánová, 2010; Jirásek, 2008; National Geographic, červenec, 2018). Dnes se korupci alespoň částečně věnuje mnoho společenských disciplín – politologie, sociologie, sociální antropologie i psychologie. I přes velký zájem o korupci zůstává problémem nedostatek interdisciplinární komunikace a spolupráce, v jehož důsledku jsou jednotlivé poznatky od sebe izolovány (Jancics, 2014). Ať je současný stav poznání jakýkoliv, považujeme za užitečné se korupcí výzkumně zabývat a přispět svými zjištěními. Už jen proto, že má mnoho negativních důsledků ekonomického, politického a ve finále i celospolečenského rázu (Jirásek, 2008; Lavena, 2013; Petrovský, 2007; Canache & Allison, 2005). Může mít ale i pozitivní ekonomické dopady. Především v prostředí špatně nastavených institucionálních regulací (viz fenomén „*grease the wheels*“, Kato & Sato, 2015).

Tento fenomén starý jako lidstvo samo se nevyhne žádné zemi, což dokládá nespočet korupčních afér jak ve vyspělých, tak rozvojových státech (Çera & Sinamati, 2017; Nepal, 2006; Gjinovci, 2016). Závažnost korupce potvrzují zjištění prezentovaná v tiskové zprávě Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM, únor, 2018), kdy byli občané ČR tázáni na míru, do jaké považují za naléhavé zabývat se různými oblastmi veřejného života. Hodnocena byla mimo jiné sféra zdravotnictví, soudnictví, školství, přistěhovalectví či

nezaměstnanosti. Z výsledků vychází najevo, že za nejzávažnější problém v České republice lidé považují právě korupci, přičemž 62 % dotazovaných považuje potřebu jejího řešení za velmi naléhavou. Nepříznivý pohled občanů na korupci v naší zemi potvrzuje také výzkum spolku STEM (leden, 2017), podle kterého 87 % respondentů vidí korupci jako jeden z nejzávažnějších problémů ve státě. Méně kritičtí jsou kupříkladu občané Turecka, kteří úplatkářství ve své zemi hodnotí co do míry závažnosti mezi 32 ostatními činy přesně uprostřed (hned po daňových únicích) a nevnímají ho tedy jako závažný trestný čin. Za závažnější problém považují tamní lidé např. prodej drog a prostituci a jako méně závažný gambling či pojistné podvody. Roli tu hraje pravděpodobně rozdílné kulturní prostředí (Benk, McGee, & Budak, 2018).

1.1 Vymezení korupce

Široce pojatou definici korupce nabízí Chmelík, Porada, Viktorová a Bango (2003, s.11). Podle nich je korupce *„jakékoliv morálně neospravedlnitelné dosahování, přijímání nebo nekorektním způsobem nabízené získání hmotných, duševních nebo jiných nehmotných výhod, či zisků“*. V českém právním řádu korupce jako taková není vymezena. Jak uvádí Policie České republiky (nedat.), korupční jednání bývá postihováno zejména trestnými činy uvedenými v hlavě X. trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) nazvané „Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných“ a to především v díle 3 „Úplatkářství“. Jedná se o tyto paragrafy a příslušné trestné činy:

- **§ 331 Přijetí úplatku** – kdo sám nebo prostřednictvím jiného v souvislosti s obstaráváním věcí obecného zájmu nebo v souvislosti s podnikáním svým nebo jiného pro sebe nebo pro jiného přijme nebo si nechá přislíbit úplatek
- **§ 332 Podplácení** – kdo sám nebo prostřednictvím jiného poskytne, nabídne nebo slíbí úplatek nebo pro jiného v souvislosti s obstaráváním věcí obecného zájmu nebo v souvislosti s podnikáním svým nebo jiného
- **§ 333 Nepřímé úplatkářství** – kdo sám nebo prostřednictvím jiného požaduje, nechá si slíbit nebo přijme úplatek za to, že bude svým vlivem nebo prostřednictvím jiného působit na výkon pravomoci úřední osoby, nebo, že tak již učinil, nebo kdo ze stejného důvodu druhému poskytne, nabídne nebo slíbí úplatek
- **§ 334 Společné ustanovení** – definuje úplatek jako *„neoprávněnou výhodu spočívající v přímém majetkovém obohacení nebo jiném zvýhodnění, které se*

dostává nebo má dostat uplácené osobě nebo s jejím souhlasem jiné osobě, a na kterou není nárok“ (zákon č. 40/2009 Sb.).

Když se řekne korupce, většině z nás se pravděpodobně jako první vybaví právě úplatkářství. Není to překvapivé, jedná se asi o nejběžnější korupční aktivitu a zároveň o vůbec první formu korupce, která byla v literatuře identifikována. Podle Noonana (1984, in Chan & Owusu, 2017) byly úplatkářské praktiky objeveny už v době 3000 let před naším letopočtem. Je potřeba mít na paměti, že termíny korupce a úplatkářství nelze chápat jako synonyma. Úplatkářství je jen jedním z typů korupčních aktivit (Chmelík et al., 2003) – je vždy korupcí, ale ne každé korupční počínání lze označit jako úplatkářství (Janoušková, 2015). Úplatkářství zahrnuje širokou škálu nemorálního jednání od drobných úplatků až po pokusy ovlivnit stát a jeho činnost (Jirásek, 2008). Může se vyskytovat v podobách, které jsou uvedeny v § 331–333. Je prováděno s úmyslem, aby se uplácená osoba zachovala nečestně nebo narušila důvěru při vykonávání svých povinností (Boathright, 2000, in Gopinath, 2008). Pokud hovoříme o úplatkářství, rozlišujeme dvě kategorie pachatelů. Prvním je osoba přijímající úplatek (případně vyžadující úplatek), která má poskytnout výhodu. Ta si uvědomuje své mocenské postavení a využívá ho ke svému prospěchu. Díky své pozici může ovlivnit předmět zájmu druhé strany korupčního vztahu, kterou je osoba nabízející nebo poskytující úplatek, která cílí na určitou výhodu a je do jisté míry závislá na první osobě. Druhá skupina pachatelů je zastoupena jak běžnými občany, tak většími podnikatelskými subjekty, zatímco první skupina osob většinou spadá do oblasti veřejné správy. Iniciátorem korupčního aktu může být jak osoba úplatek přijímající, tak osoba úplatek nabízející, a na obou stranách korupčního styku může stát jednotlivec i organizace. Pro aktéry je získaná výhoda okamžitou informací o správnosti jejich rozhodnutí a dává jim stimul, jak upravit případné další počínání. Rozsah zisku snižují náklady, ztrátou v rámci takového počínání může být případné odhalení a trest (Chmelík et al., 2003; Průša & Ryska, 2013; Glaeser & Saks, 2006).

Korupce je pojem komplexní. Netýká se jen finančních výhod, jak by se z doposud řečeného mohlo zdát, ale může jít také o poskytování protislužeb nebo významných informací (Chmelík et al., 2003). Korupční chování je definováno ještě dalšími skutkovými podstatami trestných činů, o kterých se trestní zákoník zmiňuje. Dle Policie ČR (nedat.) jde o následující činy úředních osob zmíněné v části druhé hlavy X. dílu 2 trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) nazvaném „Trestné činy úředních osob“:

- **§ 329 Zneužití pravomoci úřední osoby** – např. když úřední osoba překročí svou pravomoc nebo nesplní povinnost vyplývající z pravomoci s úmyslem způsobit někomu škodu
- **§ 330 Maření úkolů úřední osoby z nedbalosti** – např. pokud úřední osoba při výkonu své pravomoci zmaří nebo ztíží splnění důležitého úkolu a způsobí tím škodu nebo zajistí jiné osobě značný prospěch

Do korupčního jednání dále řadíme tyto trestné činy uvedené rovněž v trestním zákoníku (tamtéž, dle Policie ČR, nedat.):

- **§ 180 Neoprávněné nakládání s osobními údaji** – např. zveřejnění osobních údajů získaných v souvislosti s výkonem veřejné moci a z toho vyplývající způsobení vážné újmy s úmyslem získat pro sebe či někoho jiného prospěch
- **§ 255 Zneužití informace a postavení v obchodním styku** – např. neoprávněné sdělení dosud neveřejně přístupné informace třetí osobě, které podstatně ovlivní rozhodování v obchodním styku a opatří tím závažný následek
- **§ 256 Sjednání výhody při zadání veřejné zakázky, při veřejné soutěži a veřejné dražbě**
- **§ 257 Pletichy při zadání veřejné zakázky a při veřejné soutěži** – např. osoba přijme majetkový prospěch za zdržení se účasti ve veřejné soutěži
- **§ 258 Pletichy při veřejné dražbě** – např. slíbení prospěchu druhé osobě za zdržení se podávání návrhů při dražbě

Abychom termínu korupce prakticky správně rozuměli, vymezíme ho pro naše účely na základě syntézy různých zdrojů prostřednictvím znaků, které jsou pro korupci charakteristické:

- chování porušující normy
- zneužití svěřené moci nebo funkce ve vlastní prospěch
- účastní se jí dvě strany, ať už jednotlivci, či instituce – jedna strana zkorumpované jednání iniciuje a druhá jej přijímá
- motivována dosažením materiálního zisku či jiné výhody (např. mocenské); benefit získávají obě zainteresované strany
- jednání je drženo v utajení za vzájemné dobrovolné dohody

- nepřítomnost přímých obětí – ty se nacházejí jen mimo zkorumpovaný vztah (Petrovský, 2007; Cera & Sinamati, 2017; Rabl, 2011; Rose-Ackerman, 2011; Rabl & Kühlmann, 2008; Ryska & Průša, 2013).

Lidé si většinou korupci správně představují jako druh nečestnosti, ale nemají tento jev jasně ohraničený. Nelibost u nich vzbuzují jakékoli způsoby obohacení bez adekvátních konstruktivních činů, pílě a šetrnosti (Jirásek, 2008). Mravní selhání, jakožto základní znak korupce, je vyjádřeno v termínu latinského původu „*corruptus*“, ze kterého vychází pojem korupce. Překládáme ho jako mravně zvrácený či zkažený (Petrovský, 2007). Specifičtější základ najdeme ve slově „*corrumpere*“ neboli uplácet, zkazit, zmařit (Linhart, Petrusek, Vodáková, & Maříková, 1996). Korupce tudíž není jen záležitostí zákona, ale jde v podstatě o věc morálky. Neurčitost vymezení korupce dovoluje jakkoli s tímto termínem nakládat a kohokoli z korupce obviňovat (Ryska & Průša, 2013). Tato nejasnost plyne také z toho, že význam korupce se mění v závislosti na čase a sociálním a politickém kontextu (Gjinovci, 2016). Kupříkladu různé země pokládají za korupční různé chování. Nebo pokud bychom chtěli hovořit o korupci v rámci jednoho státu a porovnat stav korupce před a po pádu komunistického režimu, mohli bychom dojít k neopodstatněnému závěru, že korupce po pádu režimu vzrostla. Z těchto důvodů musíme korupci zkoumat vždy jen v rámci konkrétního kontextu (Naxera, 2014).

1.2 Příbuzné termíny

Následuje krátké představení některých druhů chování, které obvykle nenazýváme korupcí jako takovou, ale můžeme o nich hovořit jako o termínech příbuzných korupci. V popisu těchto praktik nalezneme znaky, které mají s korupcí mnoho společného.

- **Nepotismus, cronyismus, favoritismus**

Nepotismus představuje jmenování přátel, rodinných příslušníků nebo spolupracovníků do veřejných funkcí nebo obecně jejich zaměstnávání bez přihlédnutí k jejich zásluhám a schopnostem (Gjinovci, 2016). Někdy se rozlišuje mezi nepotismem a cronyismem. První jmenovaný jev znamená preferenci příbuzných a druhý preferenci nepříbuzných osob (Monroe, 2018). Prakticky stejný význam jako cronyismus má termín favoritismus. Všechny tři praktiky, kdy jsou upřednostňovány určité osoby před jinými, se označují jako **protekcionismus** (Sroka & Vveinhardt, 2018) a všechny jsou diskriminační a ilegální (Monroe, 2018).

Ve velké míře se s akty jednání, kde jsou upřednostňovány blízké osoby, setkáváme v zemích, kde rodiny žijí v těsném vztahu a kde se klade důraz na péči o členy rodiny buď samotnou rodinou, nebo užší komunitou. Jde o země jižní Evropy (Řecko, Albánie, Itálie) a méně rozvinuté země, kde neexistuje formální podoba sociálního zabezpečení. Stejný dopad na prevalenci tohoto chování má pěstování kultu rodiny coby sociální jistoty v katolické oblasti jižní Evropy s vysokou organizační hierarchií. Nižší výskyt uvedených druhů jednání zase souvisí s protestanstvím, individualistickým zaměřením a s tím spojenou individuální odpovědností (Borošak & Šumah, 2019).

- **Klientelismus**

Klientelismus je další způsob nespravedlivého zacházení s druhými lidmi. Chan a Owusu (2017) ho řadí mezi vydírací praktiky. Oběti nahání takové jednání strach a účelem je, aby jednala proti vlastní vůli nebo ve prospěch druhé strany, která mívá obvykle vyšší status, dochází tak k manipulaci.

- **Lobbying**

Lobbying představuje prosazování zájmů určité skupiny při schvalování exekutivních rozhodnutí nebo legislativy, a tedy snahu o přizpůsobení norem svým zájmům. V tomto smyslu je pokládán za legitimní činnost. Existuje tu však riziko, že se součástí takového jednání stanou korupční aktivity, např. podplácení. Lobbying se může týkat oblasti poskytování půjček, přidělování rozpočtu, rozdělení zdrojů nebo jiných významných společenských otázek (Štička et al, 2008; Tcherezov et al., 2018).

- **Zpronevěra**

Dalším typem korupčního jednání je dle Štičky a kol. (2008) zpronevěra. Trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb.) ji vymezuje jako присvojení svěřené věci a následkem toho způsobení patrné škody na cizím majetku. Jedná se tedy o trestný čin, přičemž trestná je už samotná příprava tohoto jednání.

Chan a Owusu (2017) ve své přehledové studii identifikovali 28 forem korupce na základě analýzy 39 literárních zdrojů z let 1987–2016. Kromě výše uvedených jsou to například koluze (tajné dohody), střet zájmů, falšování, profesionální nedbalost, nečestnost, facilitace plateb, fixování cen, zneužívání vlivu, nátlak, hrozby a zastrašování.

Termín korupce tedy zastřešuje různorodé způsoby chování. V této práci se zajímáme právě o to, jaké počínání lidé považují za korupční, za jak vážné ho považují a co tyto soudy

ovlivňuje. Hlavní oblastí našeho zájmu je především úplatkářství, jakožto nejběžnější korupční praktika.

1.3 Přístupy ke korupci

Jancics (2014) rozlišuje 3 přístupy ke korupci na základě zvážení chování jednotlivých aktérů a sociálního kontextu:

- a) **Přístup racionálních aktérů** – korupce je považována za výsledek analýzy zisků a nákladů jednotlivých zúčastněných. Podle tohoto přístupu se korupční jednání zdá v danou chvíli jako nejrozumnější rozhodnutí, které maximalizuje zisk. Identita či minulost subjektů korupce zde není brána v úvahu.
- b) **Strukturální přístup** – na korupci není nahlíženo jako individuální akt, ale jako jev začleněný do sociálního kontextu. Model se zaměřuje na vnější síly, které determinují korupci jako jsou sociální normy, kultura a materiální aspekty.
- c) **Vztahový přístup** – pohlíží na korupci jako na sociální výměnu. Předpokládá se, že jedinci vstupují do korupčního vztahu, protože z něj profitují. Přístup se zaměřuje na sítě korupčních aktérů: horizontálně strukturované korupční sítě představují výměnu, kde mezi aktéry panuje důvěra, vertikálně strukturované korupční sítě popisují vztah, kde si subjekty nejsou rovny a za důležitý prvek je považována dynamika moci.

Korupci můžeme klasifikovat podle různých kritérií. Z hlediska intenzity překročení normy ji dělíme na velkou, která se vyskytuje na vrcholových úrovních, a malou, se kterou se setkáme na menší administrativní úrovni a se kterou mají lidé obvykle největší příležitost se osobně setkat. Na základě toho, jestli mluvíme o poskytování úplatku či přijímání úplatku, rozlišujeme korupci aktivní a pasivní. Dle sféry působení hovoříme o korupci v individuálně-soukromém sektoru a veřejném sektoru. Do druhé jmenované skupiny řadíme korupci ekonomickou, byrokratickou či politickou (Petrovský, 2007; Ryska & Průša, 2013). O politické korupci slycháváme nejčastěji, a to především z médií (Lavena, 2013).

1.4 Příčiny a skutečnosti ovlivňující vznik korupce

Na korupci můžeme pohlížet jako na nemoc. V takovém případě je nutné nejdříve určit příčiny a následně pojmenovat škodlivé vlivy (Petrovský, 2007). Příčin korupce je vždy několik a jejich vzájemným spolupůsobením k tomuto jevu dochází. Tyto důvody mají svůj

základ ve zvycích, historickém vývoji a politické, ekonomické a sociální oblasti konkrétního státu (Borošak & Šumah, 2019).

Rozvoji korupčního prostředí se daří v demokratické společnosti (Petrovský, 2007) a tam, kde mají lidé vysokou úroveň tolerance vůči korupci (Pelizzo, Baris & Janenova, 2017). Tento přístup přispívá k šíření korupce, která se stává akceptovatelným a očekávaným způsobem provádění politiky (Esarey & Schwindt-Bayer, 2018). Korupce souvisí i s apatií společnosti, což je paradoxní, neboť je to především skupina „běžných“ občanů, kteří s korupcí nesouhlasí, ale svým rozhodnutím dávat úplatky a účastnit se korupce vyživují toto zkorumpované prostředí. Pokud by všichni lidé dodržovali společenská pravidla a neúčastnili se korupce, profitovala by z takové kolektivní spolupráce celá společnost. Nepříznivý je ovšem fakt, že každý z nás je vystavován pobídkám ke korupci (Tavits, 2010; Graycar & Sidebottom, 2012). Ke korupci dochází i ve společnostech, které prošly výraznou společenskou změnou a kde došlo k sociálnímu chaosu (Chmelík et al., 2003) a je hrozbou pro země, které se v přechodném období nacházejí (Gjinovci, 2016).

Dalším vlivným faktorem je dysfunkce a diskrepance právního systému daného státu a obecně systém sankcí (Bosco, 2016; Chmelík et al., 2003). Nedostatek příslušných právních předpisů podporuje korupční chování (Birdsall, Kenny, & Diofasi, 2018) a směřuje k tomu, že se lidé sami nedokážou ujistit, že si počinají „správně“ (Jirásek, 2008). Současně s tím, což je závažnější důsledek, je ospravedlňováno i korupční jednání, které je záměrné. Mohli bychom tu aplikovat známé pravidlo o tom, že co není zakázáno, je povoleno.

Problémem jsou rovněž široké rozhodovací pravomoci v rukou organizací nebo jednotlivců (Chmelík et al., 2003). Korupci podporuje nedostatek motivace vlády k boji proti korupci (Birdsall et al., 2018). Čím méně je vláda ochotna usilovat o snížení korupce, tím více jsou lidé svolnější dávat úplatky (Čábelková & Hanousek, 2004). Míra korupce naopak negativně koreluje s rozsahem zastoupení žen ve vládě (Dollar, Fisman, & Gatti, 2001), efektivitou vládních aktivit vnímanou občany (Bosco, 2016) a s tím související důvěrou občanů ve vládu a transparentností, což sekundárně napomáhá i k větší spokojenosti občanů (Park & Blenkinsopp, 2011).

Korupce se pravděpodobně vyskytne tam, kde se manipuluje s penězi, resp. kde se rozhoduje o rozdělování finančních prostředků (Petrovský, 2007). Podle Jirásky (2008) je mezinárodní rozšíření korupce způsobeno finanční liberálností, expanzí finančního prostoru,

tj. globalizací a poklesem vymahatelnosti a stíhatelnosti. Dá se předpokládat, že korupce v tomto ohledu bude nabývat většího rozsahu a nových forem.

Korupce kromě toho také souvisí s nevyrovnaností příjmů mezi lidmi (You & Kragham, in Lavena, 2013; Borošak & Šumah, 2019) a nízkými platy státních úředníků (Birdsall et al., 2018). Bosco (2016) zjistil, že k vyššímu počtu lidí, u kterých je riziko, že je postihne chudoba a sociální vyloučení, se vztahuje příznivé prostředí pro korupční aktivity. Zdá se, že na výskyt korupce působí i finanční vyspělost státu. Bohatší země jsou považovány za méně zkorumpované než státy chudší (Çera & Sinamati, 2017) a mají méně hlášené korupce. V důsledku bohatšího (a vzdělanějšího) obyvatelstva mohou být tito lidé ochotnější věnovat pozornost korupci a schopnější proti takovým aktivitám jednat (Glaeser & Saks, 2006).

Korupční prostředí ovlivňuje kulturní tradice (Bosco, 2016) a hovoří se i o vlivu náboženství. Xu, Li, Liu a Gan (2017) zjistili u čínské populace negativní souvislost mezi religiozitou a korupcí. Konkrétně odhalili, že buddhismus a taoismus mají signifikantně vyšší protikorupční účinky než křesťanství a islám jakožto „cizí“ náboženství. Negativní spojení je však slabší u provincií se silnějším vymáháním práva. Částečně tento závěr podporují Borošak a Šumah (2019), podle kterých se korupci daří právě v islámských zemích a dále v zemích s rozšířenou pravoslavnou církví, zatímco nižší prevalence korupce je spojována s katolickou a protestantskou církví. K těmto závěrům a obecně ke všem ostatním zmiňovaným souvislostem je však potřeba přistupovat s nadhledem, poněvadž do zkoumaných vztahů vždy vstupuje mnoho dalších společných faktorů, které jsou ignorovány.

Často opomíjenou, avšak významnou determinantou výskytu korupce je její vnímaná úroveň (Birdsall et al., 2018; Čábelková & Hanousek, 2004). Vysoká míra vnímané korupce vede člověka k přesvědčení, že uplácení je žádoucí a není na něm nic špatného. Pokud víme, že lidé úplatky nabízejí a přijímají, budeme pochybovat o tom, zda se požadavku vůbec můžeme bez úplatku dočkat. Jako klienti či zákazníci budeme věřit, že nabízený úplatek bude přijat. Stejně tak ten, kdo úplatek přijímá a ví, že jde o častou praxi, bude mít z přijetí úplatku menší obavy. Korupce se tím stává součástí kultury (Čábelková & Hanousek, 2004).

Na druhou stranu existují případy, kdy může vnímaná korupce výskyt tohoto nemravního jednání omezovat. Příkladem jsou země se silným vymáháním práva, kde vnímaná korupce vyvíjí tlak na společnost k boji proti korupci. Podmínkou je dostatek

zdrojů na tento boj. Druhou vstupující okolností je ochota usilovat o snížení korupce. Jestliže je korupce mezi lidmi velmi rozšířená, bude obtížné se jí zbavit, a to i když lidé vnímají korupci jako značný problém a jsou k dispozici nejlepší právní předpisy (Čábelková & Hanousek, 2004). Výskyt korupce je tedy ovlivněn vnímáním korupce mezi lidmi a obráceně, vnímání korupce odráží prevalenci korupce. Vnímání korupce se budeme podrobně věnovat ve třetí kapitole.

Ať už jsou příčiny korupce jakékoli, je nasnadě, že aktuální stav korupčního prostředí je důsledkem dlouhodobých procesů (Petrovský, 2007).

1.5 Boj proti korupci

Problémem postihu, a tedy i boje proti korupci, je, že žádná ze zúčastněných stran nemá logicky zájem na jejím odhalení. Často postrádáme důkazy a celý proces prokazování viny je tak velmi náročný, přitom zlepšení v oblasti odhalování korupce se zdá být jako velmi slibný zásah v boji proti korupci. Zamezování korupce brání i shovívavost a laxní přístup a možná strach společnosti k ohlašování jednotlivých případů a jmenování pachatelů (Petrovský, 2007; Gaitonde, Oxman, Okebukola, & Rada, 2016). Jak vyplývá z průzkumu organizace Transparency International (2016, 16. listopadu), 30 % osob má strach o korupci mluvit, protože se bojí odplaty. Je proto potřeba podporovat občany k reportování o korupci (např. dostatečnou právní ochranou). Účinnému boji proti korupci brání také prostředí, kde je korupce vnímána jako nízká, ale její skutečná úroveň je vysoká (Cera & Sanamati, 2017) a obecně prostředí, které poskytuje korupci příležitost, proto by se pozornost při snaze o redukci korupce měla zaměřit na minimalizaci těchto příležitostí. Korupci naopak snižuje konkurence a omezení monopolů (Graycar & Sidebottom, 2012).

V boji s korupcí musí být podporovány etické hodnoty, normy a přesvědčení (Napal, 2006). Většina protikorupčních strategií se zaměřuje na represivní opatření s účelem vyšší závažnosti trestu nebo vyššího rizika korupční aktivity a s tím související snížené užitečnosti korupčního jednání. Účinným prostředkem v boji proti korupci by tedy mohlo být zlepšení právních předpisů (Tcherezov, Miletskiy, & Savin, 2018) a to především v podobě přísnějších postihů, schvalování nových zákonů (Graycar & Sidebottom, 2012) a zviditelnění trestů (Silva, 2016). To je však s ohledem na dosud právní nevyjasnění korupce problém. Částečně mohou být v tomto nekonečném boji nápomocná také média. Schopnost novinářů vyšetřovat obvinění z korupce a předávat informace občanům dává

občanům indicie k identifikaci zkorumpovaných úředníků (Esarey & Schwindt-Bayer, 2018). Masmédia jsou v současnosti považována za nejúčinnější opatření proti korupci a žurnalistická iniciativa je lidmi vnímána jako významný protikorupční nástroj (Tcherezov et al., 2018). Xu a kolegové (2017) zjistili, že pozitivně na omezování korupce úředníků působí náboženská kultura, neboť má vliv na pracovní etiku a politické preference.

Linhartová a Tvrdíková (2019) zjistily, že snížit korupci ve veřejném sektoru může pomoci větší zapojení elektronizace a digitalizace, tedy využívání informačních technologií. Kromě toho, že elektronizace představuje větší pohodlí a snižuje náklady na správu věcí veřejných, zvyšuje také transparentnost procesů, snižuje přímý kontakt občanů a úředníků a zlepšuje vztah státní správy s občany.

Existuje několik českých i mezinárodních organizací, které se zapojují do boje proti korupci. Z celosvětových je asi nejznámější Transparency International (Transparency International, nedat.). V naší zemi o snižování korupce usilují třeba Nadační fond proti korupci (nedat.), spolek Otevřená společnost (nedat.) či občanské sdružení Oživení (nedat.) V letech 2002–2017 fungoval spolek Růžový panter (nedat.).

Vzhledem k velké rozmanitosti korupčních praktik je zapotřebí odpovídajícím způsobem zajistit různorodé spektrum protikorupčních opatření, a to s přihlédnutím k různým kontextům a podobám korupce (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2018). Důležité v tomto boji je kromě odstranění korupčních příležitostí vzít si ponaučení z jednotlivých případů a aspirovat na transparentnost událostí ohrožených korupcí (Petrovský, 2007). Nicméně se zdá, že přes veškerou snahu o boj proti korupci, jsou díky určité kulturní a systémové základně různé způsoby korupce ospravedlňovány (Lavena, 2013; Napal, 2006).

2. PSYCHOLOGICKÁ DIMENZE KORUPCE

O korupci jsme doposud hovořili obecně, a to především jako o celospolečenském problému souvisejícím s různými oblastmi našich životů. Nezaměřovali jsme se na ni z pohledu konkrétního člověka. Předmětem zájmu psychologů je právě toto hledisko. Pokud bychom individuální aspekt vynechali, nedokázali bychom problematiku pochopit komplexně a veškeré snahy o efektivní zásahy s účelem zabránění korupce by se minuly účinkem (Tavits, 2010; Bicchieri & Ganegonda, 2016).

Korupční vztah vyžaduje od aktérů dostatečnou míru spolupráce a důvěry, už jen proto, že uzavřené dohody nejsou soudem vymahatelné. Kromě toho je samotný korupční akt trestný a žádná strana nechce být odhalena a potrestána. Subjekty si proto musí důvěřovat v tom, že se navzájem nepodvedou (Lambsdorff, 2008).

V této kapitole se dále budeme věnovat tomu, jaké vybrané charakteristiky individua a psychologické mechanismy vstupují do korupčního procesu a jakým způsobem ho ovlivňují.

2.1 Teorie korupčního jednání

Existuje několik teorií, které pomáhají vysvětlit, co předchází korupčnímu jednání. V následující podkapitole představíme nejprve ty obecnější, vysvětlující chování jakéhokoli druhu. Poté uvedeme specifitější teorie, které se dají aplikovat na korupční jednání, a nakonec se zaměříme na pro nás nejrelevantnější model, jenž pojednává přímo o korupčním chování.

2.2.1 Ajzenova teorie plánovaného chování

Icek Ajzen svou teorii poprvé představil v roce 1985. Za dobu své existence se stala jedním z nejpobulárnějších modelů predikce lidského jednání, neboť je svou univerzálností aplikovatelná na vysvětlení chování v různých kontextech. To dokládá i její použití v dřívějších výzkumech, kde byla využita například pro porozumění rozhodování o spotřebě potravin (Ajzen, 2015), záměru výběru hotelu poskytujícímu ubytování šetrné k životnímu prostředí (Han, Hsu, & Sheu, 2010), způsobu trávení volného času (Ajzen & Driver, 1992), predikci agrese u adolescentů (ZinatMotlagh et al., 2013) či konzumace alkoholu (Cooke, Dahdah, Norman, & French, 2016). Autor teorie Ajzen společně s Beckovou (1991) teorií

použili k predikování nečestného chování u vysokoškoláků a přišli na to, že teorie předpovídá budoucí záměry s vysokou přesností a mírně úspěšně predikuje i skutečné chování (Beck & Ajzen, 1991).

Rozhodování o zapojení do korupce je kalkulativní, racionálně probíhající proces (Silva, 2016; Chmelík et al., 2003). Podle Ajzena (2015) však konečné rozhodnutí není racionální, ale do procesu vstupují také iracionální procesy. Podle této teorie stojí na počátku každého chování vždy záměr, který vychází ze třech druhů úvah či přesvědčení:

1. **Behaviorální přesvědčení** – týká se subjektivně vnímané hodnoty důsledků chování, které mohou být negativní nebo pozitivní a s tím souvisí **postoj k danému chování** (Ajzen, 2015). Uvažujeme-li nad faktory, které formují postoj jedince k nějaké formě korupce, jsou to především: zvážení *subjektivního užítku* z angažování v korupci a *rámec rozhodování*, to znamená, že si lidé formují postoj ke korupčnímu jednání podle toho, zda si situaci definují jako možnost dosáhnout zisku nebo jako hrozbu ztráty (Bicchieri & Ganegonda, 2016). V souladu s prospektovou teorií Kahnemana a Tverskeho (2013) se lidé obávají ztrát, a proto upřednostňují možnost vyhnout se ztrátě před dosažením zisku. Hrozbu ztráty může představovat riziko odhalení nebo potrestání za korupci, ziskem může být finanční odměna nebo jiný osobní prospěch. Korupce je z definice vymezena vidinou zisku. Pokud však jedinec situaci vyhodnotí jako hrozbu ztráty, je větší pravděpodobnost, že se takového počínání zdrží. Na formování postoje dále působí snížení *etické relevance situace*, například prostřednictvím jazykových eufemismů (slovo „dar“ místo „úplatek“) nebo opakovaného vystavení korupční situaci (Bicchieri & Ganegonda, 2016). Bohn (2012) zkoumal, jestli vystavení korupci v určitém regionu ovlivňuje vnímání korupce, a zjistil, že vystavení korupci silně souvisí s přesvědčením, že je oprávněná. Bohn se zabýval vystavením se tzv. velké korupci, čímž nedostáváme informaci o tom, jak je to s vystavením se drobné korupci, kterou občané mohou zažívat na vlastní kůži. V poslední řadě tu působí mechanismy *popření* či *racionalizace*, kterými lidé ospravedlňují nečestné chování, kupříkladu snížením závažnosti korupce v porovnání s jinými extrémnějšími druhy chování nebo argumenty o dostatku zdrojů (Bicchieri & Ganegonda, 2016).
2. **Normativní přesvědčení** – jde o subjektivní přesvědčení o tom, do jaké míry bude určité počínání akceptováno druhými, tím je vytvářen vnímaný **společenský tlak** nebo **subjektivní norma** (Ajzen, 2015). Záleží na tom, do jaké míry jsou normativní

přesvědčení přístupná (Sniehotta, Pesseau, & Araújo-Soares; 2014). Tato přesvědčení mohou být obecná i blíže specifikovaná v závislosti na kontextu. Někdo může být přesvědčen, že druhým lidem se nemá ubližovat, přitom zastává názor, že v případě sebeobrany je poškození druhého akceptovatelné. Je potřeba rozlišovat mezi normami, které skutečně ovlivňují postoj jedince informováním o důsledcích nemravního jednání a normami, které ovlivňují behaviorální projevy vyvoláním sociálního tlaku, avšak bez změny postoje (Bicchieri & Ganegonda, 2016). Sniehotta (2009) náhodně přidělil studenty ke třem alokovaným typům přesvědčujících sdělení (odpovídajícím těm dle Ajzenovy teorie) o používání univerzitních sportovních zařízení, vždy s kontrolní skupinou bez intervence. Zjistil, že intervence zaměřená na normativní přesvědčení ovlivnila subjektivní normu i následný záměr, ale výsledné chování nikoliv, což teorie nevysvětluje. Bicchieri (2006, in Bicchieri & Ganegonda, 2016) dodává, že člověk se nebude řídit podle normativního očekávání, jestliže je v rozporu s empirickým očekáváním, tj. s mírou, v jaké jedinec předpokládá, že by se do stejného počínání zapojil dostatečný počet dalších lidí (Bicchieri & Ganegonda, 2016).

3. **Kontrolní přesvědčení** – určuje, do jaké míry bude určité jednání umožněno či znemožněno. Tím je vytvářena úroveň **vnímané behaviorální kontroly**, která pomáhá vysvětlovat chování, které lidé nemívají zcela pod volní kontrolou (Takim, Shaari, & Nordin, 2013). Se zvyšující se úrovní vnímané kontroly proto poroste i tendence účastnit se korupce. Pravděpodobnost úspěšnosti zamýšlené aktivity se zvyšuje s vhodnými situačními podmínkami. Jednou takovou podmínkou je malá závislost jednání na vnějších faktorech, jako je třeba kooperace s druhými. V případě korupce je však kooperace s druhým člověkem nezbytná. Rovněž vyšší self-efficacy, tj. přesvědčení člověka o tom, že má dostatečné kapacity, aby úspěšně zvládl budoucí situace (Bandura, 2002), podporuje kontrolní přesvědčení. Pokud tedy člověk prožije při korupci zážitek úspěchu, dodá mu to odvalu do dalších příležitostí. Nově nabyté zkušenosti mohou budoucí chování dále modifikovat (Ajzen, 2015; Bicchieri & Ganegonda, 2016).

Ajzenovu teorii můžeme aplikovat na rozhodování o tom, zda člověk nabídne úplatek, nebo ne. Dotyčný je například velmi motivován tím, že se mu dostane užitečné výhody (behaviorální přesvědčení), současně ví, že uplátkářství je trestný čin (normativní

přesvědčení) a také ví, že v daný den bude úředník v kanceláři sám a je proto málo pravděpodobné, že by ho mohl někdo přistihnout (kontrolní přesvědčení).

I přes značnou oblibu této teorie ji Sniehorta, Pesseau a Araújo-Soares (2014) po téměř 30 letech její existence považují za překonanou. Sheeran, Gollwitzer a Bargh (2013, in Sniehorta et al., 2014) jí vytýkají přílišné zaměření na racionální uvažování. Bicchieri a Ganegonda (2016) však berou v úvahu i nevědomé mechanismy popření a racionalizace, které ovlivňují behaviorální přesvědčení. Dalším bodem kritiky je nedostatečné vysvětlení vztahu mezi záměrem a chováním (Takim et al., 2013), neuspokojivá schopnost vysvětlit variabilitu chování, vyvíjet užitečné intervence a tím pádem nižší užitečnost. Ačkoli Ajzen sám později uznal, že výzkum od doby zavedení jeho teorie pokročil, nenavrl do teorie zakomponovat žádné nové poznatky (Sniehorta et al., 2014).

2.2.2 Teorie sociálního učení

O sociálním učení jsme se již částečně zmínili v souvislosti s Ajzenovou teorií plánovaného chování. Nyní se budeme věnovat vlivu sociálního prostředí na jedince podrobněji.

Za asi nejznámější teorii sociálního učení je považována **teorie sociálního učení** (*social learning theory*) **Alberta Bandury** (1977). Jeho teorie je všeobecně známá, proto představíme jen stručně hlavní myšlenku. Lidé se učí novým způsobům chování na základě pozorování druhých a důsledků jejich konání, mluvíme o observačním učení. Obzvláště vlivné jsou modely, které jsou pro jedince něčím atraktivní. Čím častěji se budeme ve svém okolí setkávat s korupcí a uvidíme, že takové počínání vede k pozitivním následkům, tím je pravděpodobnější, že budeme tento sociální model napodobovat. Korupční jednání je tedy dle této teorie naučené. Někdy se teorie nazývá sociálně-kognitivní, protože zdůrazňuje význam kognitivních procesů v procesu učení.

Sutherland (1947, in Akers & Jennings, 2016) představil ještě dříve před Bandurou **teorii diferenciální asociace** (*differential association theory*), která je úžeji zaměřená – vysvětluje kriminální (tj. trestné) chování, tudíž se dá využít i k vysvětlení korupčního jednání. Zařadili jsme ji mezi teorie sociálního učení, protože věnuje velkou pozornost tomu, jak se učíme v sociálním kontextu. Sutherlandovo pojetí předkládá devět tvrzení, ve kterých říká, že kriminálnímu chování se učíme v interakci s druhými a tento proces využívá stejné mechanismy jako jakékoli učení jinému chování. Učíme se technikám páchaní trestných činů

a specifickému směru motivů, racionalizací a postojů. Pravděpodobnost deviantního chování se zvyšuje, když se člověk naučí definice příznivé pro porušení zákona nad rámec definic, které jsou vůči porušování zákona nepříznivé. V závěru Sutherland dodává, že kriminální chování je výrazem stejných obecných hodnot a potřeb jako nekriminální chování. Burgess a Akers (1966, in Akers, 2017) později zrevidovali Sutherlandovu teorii, neboť postrádali důkladnější vysvětlení toho, jaké mechanismy do procesu vstupují. V revizi zohledňují principy behaviorismu, konkrétně princip operantního podmiňování, tj. formování chování pomocí posilování důsledků (Akers, 2017).

Snaha obohatit Sutherlandovu teorii o behaviorální principy se rovněž setkala s kritikou (Akers & Jennings, 2016), a tak přišel později Akers (2017) s **teorií sociálního učení** (*social learning theory*), která se zdá být také jako jedna ze vhodných pro porozumění tomu, jakým způsobem jsou lidé determinováni ke korupci, protože rovněž vysvětluje kriminální a deviantní chování. Podle Akerse (2017) do procesu sociálního učení vstupují čtyři proměnné: diferenciální asociace, imitace, definice a diferenciální posílení. Pravděpodobnost, že se lidé dopustí trestného chování se zvyšuje, a pravděpodobnost, že se budou chovat v souladu s normami se snižuje, když se diferenciálně ztotožňují s lidmi z různých sociálních skupin (přátelé, rodina, kolegové), kteří normy porušují a současně takové jednání hodnotí příznivě (*diferenciální asociace*). Šance se dále zvyšuje, pokud jsou lidé ve vyšší míře symbolicky nebo osobně vystaveni významným deviantním modelům (*imitace*), definují tento způsob chování jako příznivý nebo ospravedlnitelný (*definice*) a v minulosti získali nebo v současnosti či budoucnosti očekávají větší odměnu než trest za takové chování (*diferenciální posílení*) (Akers, 2017). Co se týče norem, je zde problémem, že v prostředí, jaké je tu popsáno, dochází k vzájemnému soupeření široce přijatých hodnot společnosti a neformálních norem užších sociálních skupin (Silva, 2016). Negativem těchto teorií je, jak tomu u behaviorálních přístupů bývá, že kladou velký důraz na prostředí a opomíjejí individuální proměnné.

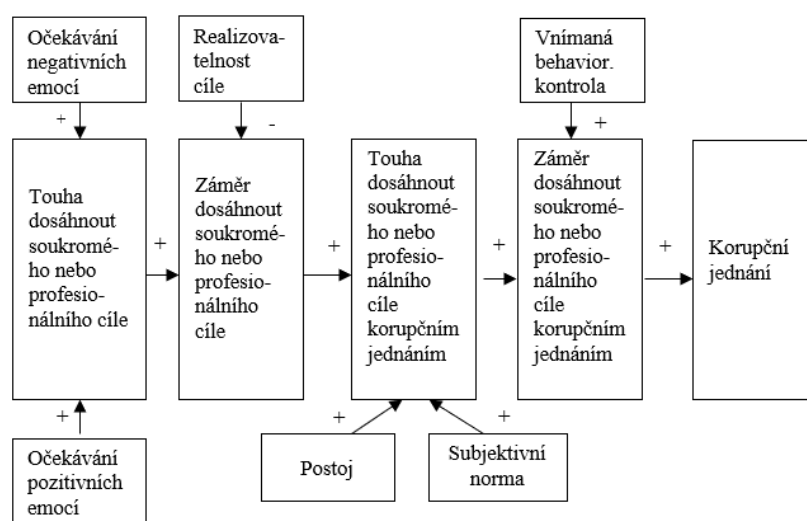
2.2.3 Model korupčního jednání

Rabl a Kühlmann (2008) vyvinuli model korupčního jednání (*model of corrupt action*), který se na rozdíl od dosud existujících teorií zaměřuje přímo na člověka, jenž jedná zkorumpovaně, nepomíjí ani situační faktory a vychází z obecných teorií chování (mj. z teorie plánovaného chování). Autoři přispívají zjištěními o motivačních, emočních,

volních a kognitivních aspektech, rozlišují mezi touhou (emoce) a záměrem (specifický účel prováděné aktivity) a kompenzují tak nedostatky dosavadních teorií (Takim et al., 2013).

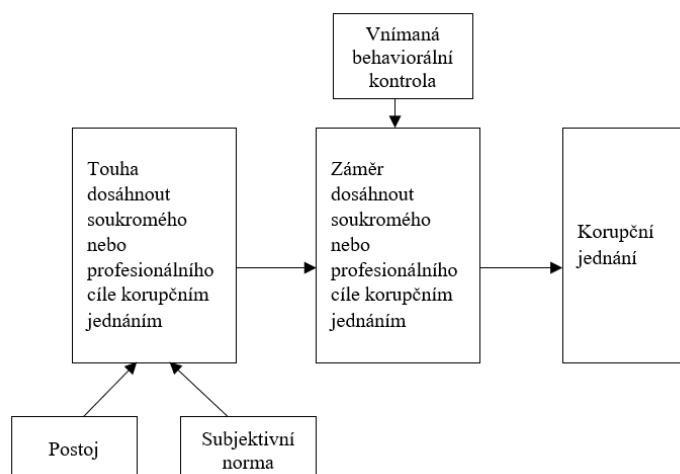
Předkládaná teorie korupčního jednání zahrnuje mnoho vztahů a komponent. Na počátku navrhovaného modelu stojí touha dosáhnout profesionálního nebo soukromého cíle. Úroveň této touhy se odráží od očekávaných pozitivních a negativních emocí vztažených k dosažení cíle, přičemž se předpokládá, že čím pozitivnější, resp. negativnější emoce se očekávají, je-li, resp. není-li dosaženo cíle, tím je silnější touha tohoto cíle dosáhnout. Touha je dále přenesena do záměru dosažení cíle, platí mezi nimi pozitivní vztah. Autoři tvrdí, že záměr je ovlivněn proveditelností daného cíle, přičemž čím nižší je realizovatelnost cíle, tím silnější je záměr dosáhnout cíle. Lathamova a Lockova teorie (1990) stanovování cílů sice říká, že specifické a náročné cíle jedince motivují k vyššímu výkonu, ovšem musí být pro dotyčného vzhledem k jeho schopnostem přijatelné. U velice obtížných cílů proto nelze očekávat největší touhu cíle dosáhnout. V další fázi vzniká touha dosáhnout cíle prostřednictvím zkorumpovaného jednání, která roste spolu s pozitivním postojem ke korupci a s tím, jak významní lidé z okolí dotyčného korupci akceptují. Zde vidíme původ v Ajzenově teorii, jejíž termíny tento model přejímá. Ajzenův model však nepočítá s rolí očekávaných emocí na touhu dosažení cíle ani s obtížností cíle. Jeho model je také jednodušší v tom, že nerozlišuje mezi záměrem a touhou jako takovou, a záměrem a touhou dosáhnout cíle pomocí korupce. Ajzenův model je tedy obecný, kdežto navrhovaný model Rabl a Kühlmanna je zaměřen na konkrétní druh chování. Touha dosažení cíle korupčním jednáním se pozitivně vztahuje k následnému záměru dosáhnout cíle korupčním jednáním. Ten je pozitivně ovlivněn vnímanou behaviorální kontrolou, která odkazuje na očekávanou snadnost či obtížnost provedení zamýšleného aktu. Čím více si dotyčný myslí, že má nad aktem korupce kontrolu, tím roste záměr dosáhnout cíle. Se silou tohoto záměru pak i roste pravděpodobnost, že se člověk zachová korupčně. Pro lepší představu je na obrázku 1 znázorněn celý proces s vyznačením směru a druhu působících sil tak, jak ho autoři navrhli.

Obrázek 1: Model korupčního jednání (Rabl & Kühlmann, 2008, s. 479, přeloženo)

Výše jsme vyslovili nesouhlas s návrhem autorů o tom, že s nižší realizovatelností cíle se zvyšuje záměr dosáhnout cíle. Při hodnocení navrženého modelu nakonec sami autoři dospěli ke zjištění, že mezi těmito proměnnými existuje významný vztah, ale v opačném směru – čím je obtížnější dosáhnout soukromého nebo profesionálního cíle, tím nižší je záměr ho dosáhnout. Nicméně problémem teorie je propojení realizovatelnosti cíle pouze se záměrem dosažení cíle a absence vlivu realizovatelnosti cíle na touhu po dosažení cíle. Je totiž evidentní, že obtížnost dosažení cíle determinuje už samotnou touhu po jeho dosažení. Následně autoři zamítli i hypotézu o tom, že čím vyšší je záměr dosáhnout soukromého nebo profesionálního cíle, tím vyšší je touha dosáhnout cíle skrze korupci. Rabl a Kühlmann přišli na to, že všechny složky modelu týkající se dosažení soukromého nebo profesionálního cíle (očekávané emoce, realizovatelnost cíle, záměr a touha dosažení cíle) nejsou schopny spolehlivě predikovat korupční jednání. Vysvětlují to specifickostí chování, která musí odpovídat prediktorům (Ajzen & Fishbein, 1977). Tedy predikovat specifické akty chování jako je korupce, lze jen pomocí stejně specifických proměnných, tj. komponent, které jsou přímo vztažené ke korupci, nikoli těch vztahujících se k obecným cílům (zde soukromým nebo profesionálním) (Rabl & Kühlmann, 2008; Takim et al., 2013). Takim a kolegové (2013) zjistili, že faktory záměr a touha dosáhnout soukromého nebo profesionálního cíle a proveditelnost cíle spolu z tohoto důvodu nekorelují, a proto nemohou předpovědět korupční jednání. Nejvíce zodpovědné za korupční činy jsou podle nich záměr a touha dosáhnout soukromého nebo profesionálního cíle prostřednictvím korupčního jednání. Kvůli výše uvedeným nedostatkům představili Rabl a Kühlmann (2008) revidovaný model (viz obrázek 2). Následné statické hodnocení modelu s 500 opakovanými vzorky prokázalo jeho stabilitu a přesnost (Rabl & Kühlmann, 2008).

Obrázek 2: Revidovaný model korupčního jednání (Rabl & Kühlmann, 2008, s. 488, přeloženo)

2.2 Osobnostní versus situační faktory

Podle některých pramenů je s korupčním jednáním spojena specifická lidská přirozenost. Psychologové považují snahu korupčně jednat za přirozený prvek lidské povahy (in Kreč, září, 2007) a často bývá vnímána jako běžná lidská odpověď na nefunkčnost něčeho (Petrovský, 2007). Naopak někdo ji hodnotí jako něco, co není lidem primárně vlastní (Kubbe, 2014).

Pokud za korupční chování považujeme jak přijetí úplatku, tak nabídnutí úplatku, jaké faktory mají vliv na to, že se rozhodneme zachovat korupčně? Mezi psychology se dlouhou dobu vedla debata o tom, zda je výsledné chování podmíněno osobnostními nebo situačními faktory. S odkazem na výsledky známého psychologického stanfordského vězeňského experimentu Philipa Zimbarda z roku 1971 (Zimbardo, 2014) se Ryska a Průša (2013) domnívají, že výchova a morální osobnostní předpoklady ovlivňují chování člověka mnohem méně než prostředí a kontext, ve kterém se nachází (Ryska & Průša, 2013), čímž ubírají na významu osobnostních předpokladů. Aplikováno na problematiku korupce by to znamenalo, že každý člověk je za určitých podmínek zkorumpovatelný. Tomu však odporuje zjištění Rabl (2011), že korupční jednání je vůči situačním vlivům poměrně robustní. Tento názorový rozpor bychom mohli v současnosti v souladu s přesunem od absolutismu k relativismu vyřešit příkloněním k tvrzení, že naše behaviorální projevy jsou ovlivněny jak osobnostně, tak situačně (Judge, & Zapata, 2015; Lievens, 2017; Wrzus, Wagner, & Riediger, 2016; Bendahan, Zehnder, Pralong, & Antonakis, 2015).

Nyní se budeme věnovat **osobnostním faktorům**, jejichž vliv je pro predikci nemorálního a potažmo i korupčního chování nezpochybnitelný (Bendahan et al., 2015). Jsme si vědomi skutečnosti, že je rozdíl mezi tím, zda někdo úplatek nabízí, nebo přijímá, nicméně o tom literatura příliš nepolemizuje. Autoři, kteří se vlivem osobnostních faktorů zabývají, hovoří většinou obecně o náchylnosti ke korupčnímu jednání, tudíž se jejich zjištění mohou týkat různých podob korupčního jednání než jen úplatkářství. V následující části textu se budeme zabývat blíže nespecifikovaným korupčním chováním.

Korupční chování se často vyskytuje u osob s nižší empatií, vyšší sebestředností, tendencí k nárokování, projikováním viny na druhé (Del Fabbro, nedat., in Pillay, 2013), tendencí k riskování, potřebou moci a okamžitého uspokojování potřeb (Moerdyk, nedat., in Pillay, 2013). U těchto tvrzení však nelze posoudit jejich adekvátnost, protože nemáme detailnější informace o jejich původu. Silva (2016) ve své disertační práci předpokládá, že sklon k riziku, tj. podrobování se či vyhýbání riziku, má přímý dopad na tendenci jednotlivce jednat zkorumpovaně. Tuto korupční tendenci však zjišťovala pouze hypoteticky prostřednictvím otázky, zda by respondenti byli ochotni přistoupit na požadavek obchodního partnera, což se jeví jako nedostatečné pro zjištění sklonu ke korupci. Tak či tak autorka dospěla k tomu, že jedinci se sklonem k podstupování rizika se s větší pravděpodobností zapojí do korupce, protože riziko je pro ně přitažlivé (Silva, 2016). Souvislost chování a potenciálního rizika bude dále diskutována v rámci teorie plánovaného chování.

Agba a Iwundu (2016) zjistili souvislost náchylnosti ke korupčnímu jednání, kterou měřili podle dotazníku vlastní konstrukce, kde respondenti vyjadřovali míru souhlasu s tvrzeními ohledně jednání korupčního charakteru s některými rysy modelu velké pětky. Po provedení regresní analýzy zjistili, že svědomitost působí jako negativní a extraverte jako pozitivní prediktor sklonu ke korupčnímu jednání (Agbo & Iwundu, 2016). Negativní vztah svědomitosti a korupční tendence lze vysvětlit vyšší vnímavostí vůči riziku (Van Gelder & De Vries, 2012), které zapojení do korupce jistě představuje. Korupční počínání je dále asociováno s antisociální poruchou osobnosti, jak zjistili de Barros a de Pádua Serafím (2008) prostudováním lékařské dokumentace psychiatrických pacientů. Osoby s touto poruchou se často angažují v trestných činech proti majetku a činech vyžadujících detailnější plánování. Podle autorů je antisociální porucha spojena s korupčním jednáním častěji než hraniční porucha, pro kterou je také typické porušování společenských norem, ale tito lidé se spíše zapojují do epizod impulzivních násilných trestných činů (de Barros & de Pádua Serafím, 2008).

Bendahan a kol. (2015) zkoumali, jak individuální rozdíly studentů univerzity, kterým byla experimentálně přidělena role lídrů, ovlivňují korupční chování ve smyslu obohacení sebe sama na úkor společného dobra. Výzkumníci manipulovali s mocí participantů, která byla určena počtem následovníků (1 nebo 3) a možností volby při rozhodování (3 nebo 4 možnosti), které měly ovlivnit finanční obnos, který dostanou následovníci lídrů. Korupce byla operacionalizována jako nárůst porušování norem v průběhu času. Autoři zjistili, že behaviorální sobectví a poctivost předpovídají míru antisociálního chování negativně, resp. pozitivně. Poctivost však neinteraguje s přidělenou mocí, co se týče predikce korupce, proto odmítli, že by efekt moci skrze nízkou úroveň poctivosti predikoval silnou úroveň korupce. Dále bylo zjištěno, že účinek moci je zesílen vysokou hladinou testosteronu.

O tom, do jaké míry je jedinec náchylný ke korupčnímu chování, nerozhodují jen charakteristiky osobnosti, které jsou do jisté míry stabilní, ale vstupují sem i některé **situační podmínky**.

Někdy se člověk rozhodne do korupčního vztahu nezapojit proto, že se bojí přistižení (Napal, 2006). Vnímání rizika se zvyšuje, pokud jedinec rizikovou situaci někdy zažil. Čím vyšší je vnímaná úroveň rizika, tím se snižuje pravděpodobnost zapojení do korupce (Silva, 2016). Kromě šance na odhalení sklon k neetickému jednání snižuje závažnost případného trestu (Esarey & Schwindt-Bayer, 2018).

Co se týká materiálních a finančních aspektů motivace ke korupci, mají na straně individua podle některých názorů spíše malou sílu. Významnější jsou faktory jako touha po uplatnění moci, kariérní ambice, nadměrné pracovní požadavky nebo zklamání z promarněných kariérních příležitostí (Bannenberg & Schaupensteiner, 2004, in Rabl & Kühlmann, 2008). Podle Chmelíka a kol. (2003) je však stejně silným hnacím motorem touha po materiálních statcích.

Na potenciální zisk z korupce jako motivujícího činitele se zaměřila Rabl (2011). V kontextu svého modelu korupčního jednání, o kterém pojednáváme v následující kapitole, zkoumala, jak na subjektivní proces rozhodování účastníků korupce v organizacích působí velikost úplatku a zda se člověk zachová s větší pravděpodobností korupčně za přítomnosti časového tlaku na dosažení obchodních cílů.¹ Experimentálně simulovala reálné situace

¹ Autorka do studie zahrнула zkoumání vlivu ještě jedné situační proměnné – stupně abstraktnosti obchodního zákoníku, protože se v příspěvku věnuje i prevenci korupce v organizacích. Tuto proměnnou my nepovažujeme pro náš účel jako podstatnou, proto o ní dále nediskutujeme.

v managementu s využitím obchodních her. Probandi se stali vedoucími společnosti po čtyři období, ve kterých rozhodovali o obchodních záležitostech a soutěžili s dalšími společnostmi. Jednou byli požádáni o rozhodnutí o tom, zda přijmou nebo předloží zkorumpovanou nabídku, která však nebyla explicitně jako korupční pojmenována. Nabízena byla buď částka 50 000 eur nebo 150 000 eur. Jejich úkolem bylo po uplynulá období dosáhnout co nejvyššího zisku. Po každém období reportovali experimentátorovi svá rozhodnutí a před dalším obdobím obdrželi zprávu o svém výkonu. Před a po obchodní hře účastníci vyplnili dotazník ohledně svých cílů a jejich chování při rozhodování. Sankce nebyly do studie zahrnuty, aby smysl experimentu zůstal skrytý. Rabl dospěla dle svých slov k tomu, že korupční jednání vykazuje jistou odolnost vůči oběma zkoumaným vlivům. 76,7 % účastníků experimentu, kteří měli příležitost získat nižší úplatek se zachovalo korupčně stejně jako 87,1 % respondentů, kterým byl nabízen trojnásobný úplatek. Vztah se sice neprokázal jako signifikantní, což ale není důkaz toho, že velikost úplatku neovlivňuje korupční akt. Možná, že i nižší z nabízených úplatků byl dostatečně vysoký, aby způsobil korupční jednání. Následně se ukázalo, že touha a záměr dosáhnout cíle prostřednictvím korupce byla větší v případě vyššího úplatku, tedy vyšší úplatek vede k vyššímu pokušení. Míra časového tlaku byla měřena okamžikem zachovat se korupčně v období 2, 3 nebo 4 – čím pozdější období, tím byl časový tlak větší. Jenže ani časový tlak se neprokázal jako významný činitel korupčního aktu, a to ani u jiných částí modelu korupčního jednání. Důvodem může být, že čas, který měly osoby k dispozici v každém období na rozhodnutí, byl vždy stejný. Účastníci vnímali čas jako dobu zbývající k dosažení cílů, nikoli ve smyslu ohraničeného ultimáta.

2.3 Modely nečestného jednání

V minulé podkapitole jsme již představili několik teorií aplikovatelných na korupční chování. Protože korupce představuje nečestné jednání, považujeme za relevantní na tomto místě uvést ještě čtyři další psychologické teorie nečestného jednání.

Podle **modelu morální rovnováhy** (*the moral balance model*) (Nisan, 1990) lidé přijímají morální zásady v omezené míře a dovolují si sami určit, co považují za nemorální chování. Usilují o zachování morálního statusu na uspokojivé úrovni, ne na nezbytně dokonalé. To, co si jedinec vybere jako morální standard, souvisí s morální rovnováhou, tj. přemítáním, kolik provedl v jisté době čestných a nečestných činů a jak moc byly morálně významné (např. úmyslné vážné ublížení někomu je hodnoceno jako horší než úmyslné

mírné ublížení). Finální rozhodnutí pro čestné či nečestné chování vyplyne ze souhrnu morálně významných činů za období před tímto rozhodnutím s ohledem na to, aby následný vnímaný morální stav neklesl na nepřijatelnou úroveň (Nisan, 1990). Když si jedinec dovolí zachovat se díky zásobě čestných skutků nemorálně, registruje si tento čin jako debet a je určitým způsobem do budoucna motivován ke kompenzaci a nastolení morální rovnováhy (Beruchashvili, Price, & Gentry, 2005). Podle Monina a Jordana (2009) je model morální rovnováhy nejlépe uplatnitelný v jednoznačných případech, kdy význam chování není ovlivněn předešlým skutkem, ale je připsán na vrub morálního sebeobrazu.

Teorie zachování sebeobrazu (*theory of self-concept maintenance*) Mazar, Amira a Arielyho (2008) je podobná předchozí teorii v tom, že bere v potaz udržení příznivého obrazu sebe sama. Lidé se potýkají s morálním dilematem, zda se zachovat čestně, bez zisku, ale se zachováním pozitivního sebeobrazu nebo jednat nečestně, ziskně, ale s poškozením sebeobrazu. Hlavní význam mají v této teorii dva prostředky, které umožňují pozitivní zachování sebeobrazu. Prvním je kategorizace, skrze níž je nečestné chování racionalizováno. Např. pokud někdo vezme tužku příteli, je to z jeho pohledu více ospravedlnitelné (protože takové věci jsou mezi přáteli běžné), než kdyby mu ukradl peníze ve stejné hodnotě jako má tužka. Druhým prostředkem je dostupnost vlastních standardů chování. Jestliže jsou normy chování dostupné vědomí, budou lidé čestnější, protože jinak by utrpěl jejich sebeobraz (Mazar et al., 2008), zatímco nevědomost etické dimenze rozhodnutí podporuje nečestnost (Welsh & Ordóñez, 2014). Nabízí se úvaha, že kategorizace jako způsob racionalizace je jakožto nevědomý obranný mechanismus snadno dostupný a dá se použít v jakékoli situaci. Jenže pozornost ke standardům způsobuje konzervativnější kategorizaci eticky nejednoznačných situací, takže znesnadňuje racionalizaci činů, které by jinak byly pro jedince přijatelné (Welsh & Ordóñez, 2014). I přes relativní dostupnost mechanismu ospravedlnění zjistili Shalvi, Handgraaf a De Dreu (2011), že lidé se vyhýbají jak velkým činům nečestnosti (konkrétně „velkým“ lžím), tak malým nečestným aktům („malým“ lžím), protože lhaní (nečestnost) je pro ně psychologicky náročný akt ohrožující sebepojetí.

Dle konceptu **sebesloužících ospravedlnění** (*self-serving justifications*) (Shalvi, Gino, Barkan, & Ayal, 2015) je rozsah nečestnosti determinován mechanismem ospravedlnění, který slouží k ochraně morálního self. Teorie rozlišuje mezi očekávanou a zažívanou disonancí v souvislosti s porušením norem a pokušením profitovat. Ospravedlnění, ke kterému dochází před porušením pravidel, funguje jako varování a má

pomoci odolat pokušení (Shalvi et al., 2015; Barkan, Ayal, & Ariely, 2015) a to jedním z následujících způsobů: neetické jednání je označeno za omluvitelné a méně nemorální buď prostřednictvím přerámování norem v nejednoznačné situaci, označením činu jako prosociálního, či získáním tzv. morální licence za nedávné prosociální činy (podobně jako u modelu morální rovnováhy Nisana (1990) minulé dobré skutky ospravedlňují špatné přítomné skutky). Ospravedlnění přicházející po porušení norem probíhá ve formě kompenzace jedním z následujících způsobů: očištěním (např. umytím rukou), přiznáním se, nebo vzdálením se od nečestného činu a současně poukazováním na nemravnost druhých (Shalvi et al., 2015). Distanční reakce na nečestnost nezahrnuje uspokojení touhy zachovat se morálně, ale spíše touhu vystupovat morálním způsobem při působení přísných etických standardů (Barkan, Ayal, Gino, & Ariely, 2012). Problémem ospravedlnění a celkově všech způsobů racionalizace paradoxně je, že zatímco pro dobro jedince ho tyto mechanismy chrání před psychickou tenzí a udržují stabilitu sebepojetí, dovolují zároveň jednat o to více neeticky, čím jsou silnější (Barkan et al., 2015). Někdy naopak lidé nemají potřebu své chování omlouvat, protože ho nevnímají jako nemorálnost, ale spíše jako konvenci, kde je správnost či nesprávnost chování hodnocena v závislosti na specifickém kontextu (děti opisují, protože to tak dělají všichni) (Vrbová, 2014).

O fenomén **morálního vyvázání** (*moral disengagement*), který popisuje, jak je možné chovat se nemorálně bez doprovodného pocitu viny, se zajímal již Bandura ve svých pracích o morálním chování, kde popsal mechanismy, jakými můžeme bez psychické újmy obejít vlastní standardy chování. Jsou to: zakrývání nebo zkreslení důsledků jednání, rozptýlení a přenesení zodpovědnosti za jednání, porovnání vlastního chování s nečestnými činy druhých, morální ospravedlnění, eufemistické pojmenování skutečnosti, dehumanizace a obviňování obětí (Bandura, 1990; Moore, 2015). Pokud se tyto procesy zkombinují, dochází spíše k jejich zesílení než k aditivním účinkům. Například dehumanizace společně s rozptýlením zodpovědnosti způsobují mnohem větší závažnost nečestnosti (Bandura, 1990). Z Bandurovy práce vyšli Shu, Gino a Bazerman (2011). Morální vyvázání pojímají jako důsledek nečestného chování a morálně liberálního prostředí. Tito autoři v sérii čtyř rozsáhlých experimentů dospěli k tomu, že lidé využívají prostředí tolerantního k nečestnosti a využívají ho k podvádění, čímž potvrzují všudypřítomnost nečestnosti, o které hovoří i Mazar a kol. (2008). Facilitující efekt liberálního prostředí na podvádění se však snižuje už pouhým připomenutím morálních norem (Shu et al., 2011). Podle Mooreové

(2015) můžeme na morální vyvázání nahlížet nejen jako na stav vyvolaný kontextem, ale také jako na dispozici jedince, která se pravděpodobně s věkem snižuje.

Vrbová (2014) při dotazníkovém šetření morálního vyvázání v kontextu školního podvádění (opisování a klamání) u žáků ve věku 12-16 let zjistila, že morální vyvázání představuje analogický kognitivní racionalizující proces jako neutralizace. Neutralizace pomáhá rovněž ospravedlnit nečestné chování, kupříkladu přesvědčením, že dotyčný není sám, který se takto chová a nedělá proto nic špatného (Fukukawa, Zaharie, & Romonçi-Maniu, 2019). Tyto dva koncepty proto Vrbová (2014) zastřešuje do jednoho s názvem morální neutralizace, tak jak to navrhuji Ribeaud a Eisner (2010) – ti sem však řadí navíc mechanismus sebesloužícího kognitivního zkreslení (*self-serving cognitive distortions*), který má stejný význam. Vrbová (2014) zjistila, že potřeba morálního vyvázání je podmíněna pocitem závazku vůči dodržování norem, popřípadě přesvědčením o jejich správnosti a opodstatněnosti. Podmínkou vyvázání je tedy dostupnost morálních standardů. Mnohdy však lidé jednají nečestně, i když vědí, že je takové chování špatné. Možná je to proto, že nevnímají normy jako morální závazek (Vrbová, 2014).

Všechny popsané teorie nečestného chování pracují na kognitivní úrovni a mají něco společného, což se odráží i na terminologii, která se mnohdy opakuje. Teorie popisují, že člověk může jednat neeticky, a přitom si zachovat osobní integritu a může si sám sebe stále vážit. Nečestnost bývá ospravedlněna či reinterpretována v pozitivním významu. Vždy tu dochází ke zvažování pro a proti a hledání rovnováhy.

2.4 Ovlivnění korupčního jednání

Právě jsme popsali, co je podstatou vzniku lidské nečestnosti a jaké mechanismy do procesu vstupují. Vyjdeme z tohoto základu a budeme se věnovat možnostem ovlivnění korupce na straně konkrétního individua. Termín nečestnost tu používáme pro širší označení jevů, mezi které řadíme i korupci. Proto někdy referujeme o korupci a někdy o nečestném jednání.

V souladu s teorií plánovaného chování se dá korupce snižovat změnou postojů člověka, institucionálního kontextu (např. zavedením nových protikorupčních zákonů, vytvářením prosociální politiky, která zdůrazňuje žádoucí hodnoty), modifikací a vytvářením nových sociálních norem (Bicchieri & Ganegonda, 2016). V tomto ohledu hraje velkou roli výchova a sociální vazby. Popsaný tradiční přístup k redukci motivace ke

korupci a kriminalitě obecně doplňují Graycar a Sidebottom (2012) o novou perspektivu. Hovoří o tzv. situační prevenci, kde vedle zaměření na vzdálené příčiny korupce zdůrazňují významnost situačního kontextu konkrétních činů (proximálních příčin). Řešením je podle nich redukovat nebo odstranit příležitosti umožňující jednat korupčně. Kaumbur, Wismanto a Hardjanta (2017), kteří se zabývali vězni odsouzenými za korupci, navrhuje možnou intervenci pomocí koučovacích technik, které cílí na seberegulaci, aby veškeré mentální kapacity byly využity správným směrem. Kromě toho může podle nich pomoci i religiozita, která by měla z člověka vytvářet jedince pokorného, mravného a zodpovědného (Kaumbur et al., 2017).

Ayal, Gino, Barkan a Ariely (2015) navrhli model nazvaný *REVISE* sestávající ze 3 principů, které ovlivňují nečestnost a následně podpoří morální jednání:

1. připomenutí (*reminding*) – podněty znesnadňující ospravedlnění nečestnosti a snižující nejednoznačnost (umístění tabule s nápisem „buďte k sobě ohleduplní“ k parkovacímu místu pro hendikepované)
2. viditelnost (*visibility*) – podněty typu sociálního dohledu a kontroly s cílem zvýšit pocit, že je jedinec sledován a identifikován (viditelné umístění kamery v obchodě)
3. sebezapojení (*self-engagement*) – podněty vedoucí k vytvoření morálního závazku a udržování pozitivního sebepojetí (podepsání prohlášení o pravdomlnosti) (Ayal et al., 2015).

Tang a Chen (2008) dospěli k tomu, že i krátká intervence podporující etické jednání může mít pozitivní efekt. Na vzorku studentů zjistili, že u studentů podnikání, kteří prošli intervencí v oblasti etiky podnikání, došlo k výrazným změnám jejich představ o nemravním chování a ke snížení tendence ke krádeži (s vědomím, že krádež není to stejné, co korupce, ale oba způsoby jednání jsou antisociálního charakteru, je považujeme za porovnatelné) (Tang & Chen, 2008). Zjištěný efekt intervence však nemusel být způsoben jen intervencí samotnou, ale povahou obou studijních oborů, protože kontrolní skupiny tvořili studenti psychologie. Dá se předpokládat, že výběr oboru je z velké části determinován osobnostním nastavením. Autoři zjistili u studentů podnikání přímý efekt lásky k penězům na neetické chování, který je zprostředkován machiavellismem (Tang & Chen, 2008). V důsledku toho, anebo možná právě proto, lze u studentů podnikání očekávat menší empatii a čestnost než u studentů psychologie, a proto u nich měla intervence větší prostor k ovlivnění pozitivním

směrem. Autoři výzkumu ze zjištění vyvozují důležitost edukace ohledně neetického jednání a navrhuji ji jako jednu možnou cestu vedoucí ke snižování prevalence korupce.

Kultura a společenské normy neustále připomínají, jaké chování je správné a jaké ne (Gopinath, 2008). Etické chování může ovlivnit už jen pouhé vystavení sloganům, příběhům či obrázkům s morální tematikou (Welsh & Ordóñez, 2014). Tím se dostáváme k problematice vlivu etického primingu na nemorální chování. Priming spočívá v tom, že zaktivuje morální normy, které působí na kategorizaci v pojetí teorie zachování sebeobrazu (Mazar et al., 2008). Aktivovat morální standardy lze vědomě i nevědomě, ale účinnost vědomého primingu je v tomto ohledu větší (Welsh & Ordóñez, 2014; Randolph-Seng & Nielsen, 2007). Jak zjistili Mazar a kol. (2008), když probandům připomněli morální zásady tím, že je požádali o sepsání desatera přikázání, došlo u těchto osob ke snížení nečestného chování v podobě hlášení správně vyřešených matic, za které pak dostávali finanční odměnu, oproti těm, kteří si měli vzpomenout na 10 přečtených knih z období studia na střední škole. Nezáleželo na tom, kdo věřil a nevěřil v Boha. Podstata úkolu spočívala v uvědomění si existence morálních zásad (Mazar et al., 2008). Z nedávné analýzy 19 přímých replikačních studií (Verschuere et al., 2018) však vyšlo najevo, že probandi, kteří měli možnost podvádět a byly jim připomenuty morální normy, nereportovali signifikantně více správně vyřešených úkolů než ti, kteří byli vystaveni morálně nesouvisejícímu podnětu. Přestože se jednalo o replikační studie, podmínky jejich průběhu nebyly zcela identické jako u původní studie (doba a místo konání, výzkumný vzorek), což může být příčinou inkonzistentních výsledků.

Stejně tak Randolph-Seng a Nielsen (2007) zjistili, že demonstrace náboženských reprezentací, kterými byla slova s náboženským obsahem (kříž, svatý apod.) způsobuje vyšší míru čestného chování. Výsledek byl také zde nezávislý na víře jedinců, protože náboženská slova spouští u kohokoli stereotypní povědomí o cílech věřících (Randolph-Seng & Nielsen, 2007). Welsh a Ordóñezová (2014) odhalili, že v morálně nejednoznačných situacích snižuje nepoctivost jak priming etického, tak etice odporujícího charakteru, a to více než priming eticky neutrální. Priming měl podobu úkolu sestavit z 5 slov gramaticky správnou větu o 4 slovech, přičemž tato slova nabádala k vytvoření vět buď prosociálního, antisociálního či neutrálního charakteru. Výsledky navíc naznačují, že oba druhy primingu (etický i neetický) významně snižují nečestnost i v situaci, kdy lidé nejsou kontrolováni a plní náročné úkoly v kompetitivním prostředí, kde by za normálních okolností jednali nečestně (Welsh

& Ordóñez, 2014). Tento výsledek implikuje, že ovlivnit chování určitým směrem je možné i skrze podněty týkající se opačného spektra požadovaného chování.

Co se týče nevědomého primingu, Stafford (2014) zpochybňuje, jestli může být takový priming opravdu nevědomý. Výzkumníci dle jeho názoru neoprávněně přisuzují nevědomým procesům příliš velkou sílu. Toho si můžeme všimnout u Tsalikise (2015), který podstatu primingu vidí v tom, že „*naše vnímání, činy a emoce jsou narušeny nevědomými podněty z našeho prostředí*“ (s. 567). Randolph-Seng a Nielsen (2007) nicméně reflektují, že přestože účastníci výzkumu explicitně neudávají, že by si byli primingu vědomi, nepopírají možnou účast vědomých procesů. Nevědomé procesy sice ovlivňují chování, ale děje se tak jako součást vědomé produkce tohoto chování. Problémem je podle něj samotné zjištění toho, jestli si participantův vliv primingu skutečně neuvědomují. I když se jich totiž na konci experimentu zeptáme, je pravděpodobné, že odpovědí bude běžná laická představa o tom, jaké činitele by měly a neměly ovlivňovat chování (Stafford, 2014).

3. FAKTORY PERCEPCE KORUPCE A NEETICKÝCH ČINŮ

Je pochopitelné, že každý člověk vnímá korupci jinak a každý považuje za korupci jiné akty chování. Vnímání korupce je z velké části závislé na tradicích, sociálních hodnotách, morálních a etických zásadách a jiných kulturních a sociálních specifikách prostředí, ve kterém žijeme (Lavena, 2013; Chmelík et al., 2003). Lidé získávají informace z různých zdrojů, na základě jejichž podoby si vytvářejí určitý obraz korupce. Ovlivňují nás hromadné sdělovací prostředky i osobní rozhovory s přáteli či cizími lidmi. Takto získané údaje mohou být zkreslené, nekomplexní a subjektivní (Čábelková & Hanousek, 2004) a tedy zavádějící pro vytvoření adekvátního názoru na korupci. Tyto skutečnosti jsou překážkou pro studium reality korupčního prostředí (Canache, Cawvey, Haye, & Mondak, 2019). V této práci si neklademe za cíl zkoumat realitu korupce ani vnímání korupce ve veřejném sektoru určitou společností jako celkem. Tento úkol přísluší spíše jiným oborům. Navíc samotná podstata korupce a validita metod, které se za tímto účelem používají (např. indexy vnímání korupce²) ztěžují snahu o objektivní zachycení skutečnosti (Ryska & Průša, 2013; Gonzalez, Mackenna, & Muñoz, 2019; Cera & Sinamati, 2017; Lavena, 2013; Abramo, 2008; Čábelková & Hanousek, 2004).

Náš záměr je nezávislý na tomto nedostatku. Věnujeme se posuzování přesně specifikovaných situací korupčního charakteru z pohledu konkrétního individua. Zabýváme se hlavně drobnou korupcí, neboť ta je jednotlivcům nejvíce známá. Jednání, které lidé označí za korupční je sice proměnlivé v čase a prostoru (Naxera, 2012), ale my zde zjišťujeme především, jaké aktuální situační (a v menší míře také individuální) proměnné determinují vnímání určitých aktivit jako korupčních a s jakou závažností jsou jako korupční vnímány. Gopinath (2008) na základě explorační studie přišel na to, že lidé mají potíže s rozeznáváním morální konotace úplatkářství a upozorňuje na nedostatek této schopnosti v populaci, která může mít negativní důsledky v tom ohledu, že se lidé častěji budou sami chovat neeticky, protože si ani nebudou uvědomovat, že porušují morální pravidla.

Ve výzkumu budeme manipulovat s různými proměnnými. Nyní se podrobněji zaměříme na, pro nás, významnější situační determinanty percepce korupce. Následně pouze stručně představíme současné poznání ohledně vlivu nejvíce diskutovaných individuálních faktorů. Často diskutujeme o tom, v čem se liší dárek od úplatku, protože toto rozdělení

² Např. organizace Transparency International (nedat.) vydává indexy: Corruption Perception Index (CPI), Bribe Payers Index (BPI) a Global Corruption Barometr (GCB).

vnímáme jako jeden ze základních aspektů odlišujících akty korupční od nekorupčních. V některých zdrojích se ale i v kontextu korupce hovoří o darech. Tyto pojmy proto v textu obvykle nepoužíváme vždy jako jednoznačně oddělené.

3.2.1 Situačně specifické faktory

Při posuzování korupce vzniká v jedinci morální konflikt, který se odvíjí od druhu kontextu. Vstupujících situačních faktorů, které mohou ovlivňovat naše soudy, je několik. Tsalikis (2015) jim přisuzuje rozhodující význam.

1) Podoba nabízené odměny

Lidé vnímají různé činy jako korupční v závislosti na podobě nabízených darů, pozorností a jiných odměn. Odměnou může být materiální výhoda v podobě hmotného předmětu nebo hotovosti či jiná nehmotná služba. Slovo úplatkářství vyvolává negativní konotaci (Benk et al., 2018). Poskytování darů a různých pozorností je ale v rámci společenských styků všeobecně poměrně běžné, takže často je většina lidí ani za korupci nepovažuje. Mnozí proto dávají dary takzvaně ze zvyku nebo dokonce z přesvědčení, že bez nich neuspějí. Ve společnosti se tím formují jisté korupční normy (Naxera, 2014). S poskytnutím drobné hmotné odměny, jako je spropitné pro číšníka, bonboniéra pro lékaře po skončení léčby nebo květina či káva pro paní učitelku na konci školního roku, společnost jako by počítá (Chmelík et al., 2003; Patico, 2002; Burduja & Zaharia, 2019). Učitelé jsou zrovna jedni z těch, kteří jsou obdarováváni během celého roku – při příležitosti narozenin, svátků apod., sami tyto pozornosti dokonce očekávají (Patico, 2002). O tom, co jedinec vyhodnotí jako korupci a co ne, rozhoduje právě to, zda poskytovaný předmět vnímá jako úplatek nebo spíše jako dárek (Polese, 2008). Jaký je ovšem rozdíl mezi úplatkem a darem? Kde je hranice, kdy věnovaný předmět či peníze považujeme za protisociální chování a kdy jeho darování naopak vidíme jako společensky vhodné?

Úplatek je dle Wenera (2000) vymezen tím, že má podobu hotovosti, kdežto dárek nemá podobu peněz. Podle tohoto kritéria by jedinci spíše mohli vnímat jako korupci peněžní odměnu než jiný hmotný předmět. Z hlediska jiného kritéria předmět nazvaný jako „dárek“ naznačuje nevinné chování a je vnímán spíše jako projev přátelství, zatímco „úplatek“ vyjadřuje žádost o reciprocitu (Lambsdorff & Frank, 2010). Jenže pokud si vezmeme zmíněný příklad, kdy darování květiny učitelce není všeobecně vnímáno jako úplatek, zřejmě bychom se nepřiklonili k interpretaci, že se jedná o žádost o přátelství.

Příznačnější se zdá být tvrzení Polese (2008), že reciprocita je jedním z atributů daru. Pokud tedy něco považujeme za dárek, pak bychom měli očekávat, že se nám to nějakým způsobem vrátí. To by ale vylučovalo označení takové transakce jako úplatkářství. V uplácení přeci jde také o reciprocitu – jeden poskytne něco druhému, který pro něj rovněž vykoná nějakou službu, což následně Polese (2008) potvrzuje tím, že úplatek předpovídá očekávání reciprocity. Podle Wenera (2000) je reciprocita součástí úplatku i daru, ale s tím rozdílem, že v případě úplatku je její závazek vyřčen explicitně, kdežto u daru je tento závazek porozuměn, ale není blíže stanoven. Veškeré teoretické rozpory potvrzují, že hranice mezi dárkem a úplatkem není jasně ohraničená (Polese, 2008; Werner, 2000) a někdy může být až nemožné je od sebe odlišit. Polese (2008) debatu o úplatcích a darech uzavírá tím, že je můžeme vnímat jako krajní body kontinua, kde na jedné straně stojí dárek (spontánní) a na druhé straně úplatek (s nedostatkem spontaneity). Pro transakce stojící mezi těmito extrémy používá slovo *briфт* jako kombinaci slov *bribe* (úplatek) a *gift* (dárek).

Lambsdorff a Frank (2010) nechali probandy hrát korupční hru. Jedna skupina hrála roli státních úředníků, druhá představovala podnikatele. Podnikatelé nabízeli finanční odměnu úředníkovi, přičemž si mohli na základě svých preferencí vybrat, zda ho nazvou „dárkem“ nebo „úplatkem“ (s explicitní žádostí o vzájemnost) a sledovali, jak budou úředníci reagovat. Zjistili, že to, jak podnikatelé platbu zarámovali, nemělo signifikantní vliv na reakce úředníků. Vyvozují z toho, že obnos peněz nazvaný jako úplatek je stejně atraktivní jako by byl nazvaný darem navzdory rozdílným morálním subjektivním významům. Autoři studie však dále nezkoumali, co ovlivnilo nazvání částky darem nebo úplatkem.

Podle výsledků výzkumu projektu Trendy Česka (2014, in Mazák, 2016) hodnotí polovina dotázaných věnování dárku lékaři (jako příklad byla uvedena láhev alkoholu) za provedenou péči jako spíše nebo rozhodně přijatelné. Ve stejně přijatelně míře hodnotí 36 % osob domluvení dřívějšího termínu operace přes známého. Toto procentuální zastoupení se již zdá být poměrně nízké a hovoří ve prospěch toho, že lidé tento scénář vnímají spíše jako korupční, ale ne zcela přesvědčivě. Ostatní položky (dřívější termín v nemocnici za peníze, veřejná zakázka známému a úplatek policistovi) vnímá drtivá většina respondentů jako spíše nebo zcela nepřijatelné (Trendy Česka, 2014 in Mazák, 2016) a tedy jako jednoznačnější akt korupce. Uvedené příklady situací se liší v několika aspektech. Můžeme odhadovat, co způsobuje rozdíly v jejich hodnocení. Nabízí se vysvětlení, že pro vnímání činů jako korupčních svědčí situace, ze kterých je jednoznačné, že druhá strana

získá finanční výhodu (zakázka, termín za peníze, slovo „úplatek“). Peníze jsou ve společnosti choulostivým a tabuizovaným tématem, jako komunikační téma jsou často asociovány s rozpaky (Alsemgeest, 2016). Proto je příznačné, že lidé budou ve vnímání citliví a pozorní na jejich výskyt ve společenských stycích. Když k tomu vezmeme v úvahu, že nabídnutí peněz znesnadňuje racionalizaci chování (nelze argumentovat tím, že „je to jen malý dárek“) (Jin & Huang, 2014), bude patrně takové jednání i obtížněji ospravedlnitelné z pohledu nezainteresované strany.

Na základě hloubkových rozhovorů Grødelanda, Koshechkinové a Millera (1998) s 30 Čechy vyšlo najevo, že jen jeden z dotázaných použil někdy peníze pro vyjádření poděkování úředníkovi. Většina nabízela pouze drobné odměny (pravděpodobně ve formě jiných materiálních předmětů), které nepovažovali za úplatky. Pokud budeme tento vzorek občanů ČR brát jako reprezentativní, dá se očekávat, že většina osob by se v takové situaci zachovala podobně a věnování drobné nepeněžní odměny by nevnímala jako akt úplatkářství. Musíme však brát v potaz, že se jedná o starší výzkum a tehdejší politická a ekonomická situace mohla významně determinovat odpovědi.

2) Odměna před versus odměna po

Jedním z faktorů vnímání korupce je časový aspekt nabízené odměny, tedy to, jestli byla nabídnuta před, nebo po poskytnutí výhody, tedy ex post.

Rivkin-Fish (1997, in Patico, 2002) se domnívá, že pro úplatek je charakteristické, že má ovlivnit budoucí výsledek, zatímco předmět darovaný po poskytnutí služby se takto neoznačuje. V souladu s tím Werner (2000) dárek charakterizuje jako něco, co přichází opožděně, kdežto úplatek vnímá jako něco bezprostředního. Dárky po poskytnuté službě slouží pouze jako připomínka na proběhlý kontakt, bez explicitního vyjádření budoucí pomoci a bez snahy manipulovat s příjemcem. V některých případech jsou poskytnuty jen pro udržení dobrých vztahů (Patico, 2002).

Situace se dále liší podle toho, zda jsme za poskytnutou službu zaplatili nebo ne. V prvním případě vykazujeme určitou „ztrátu“ dvakrát (za předpokladu, že dar ve formě poděkování jsme museli také zaplatit). Sem bychom zařadili např. výše zmíněný příklad z restaurace – zaplatíme za jídlo i číšníkovi za věnovanou pozornost. Někdy je takové poděkování za poskytnou službu, která již byla zaplacená penězi, ve formě hmotného daru nazíráno jako korupce, jindy jako projev kultivovanosti. Vysvětlováno to však bývá

rozdílnou kulturou než aktuální situací (Borošak & Šumah, 2019). Jiná je situace, kde byl dárek nabídnut za službu, která objektivně nevyžaduje zaplacení, ale pouze vyhovění ze strany člověka, který má vyšší postavení, např. při žádosti o upřednostnění v pořadovém žebříčku. Burduja a Zaharia (2019) zjistili, že respondenti zaměstnaní v oblasti byznysu v Rumunsku považují věnované peníze za usnadnění procesu (které nevyžaduje zaplacení) v obchodním prostředí za běžnou praxi a nevnímají je jako nelegální. To implikuje, že takové počínání nevnímají jako korupci. Nejsou to však nezávislí posuzovatelé, protože v daném prostředí se sami pohybují a korupce se mohou sami účastnit. Grødeland a kol. (1998) ve svém průzkumu zjistili, že lidé přiznávají darování drobné odměny úředníkovi, ale s explicitním vyjádřením toho, že šlo o vyjádření vděku, obvykle po události. Uváděli důvody jako poděkování za rychlé vyřízení žádosti nebo dobře odvedenou práci a nikoli pobídnutí k pozitivnímu vyřešení požadavku. Odměnu předem nabídla jen menšina, a to jen v „extrémních situacích“ (Grødeland et al., 1998). Vše naznačuje tomu, že odměna po proběhlé akci není posuzována jako korupce. Naopak odměna, která je použita jako pobídka pro provedení požadovaného chování by mohla být vnímána jako úplatek (Carson, Carson, & Roe, 1993). Podle Benka a kolegů (2018) lze dokonce některé potenciálně úplatkářské činy označit za etické, jestliže vycházejí z utilitarismu a výsledkem je hra s pozitivním součtem. Příkladem může být dodatečná odměna věnovaná úředníkovi za usnadnění administrativy, avšak za předpokladu, že tím nevznikne újma třetí straně (např. by se tím zpomalilo vyřízení určité záležitosti kvůli upřednostnění toho, kdo by nabídl odměnu). Naopak za neetickou bychom označili situaci, kdy by úředník svou práci nechtěl vykonat, dokud by nedostal odměnu (Benk et al., 2018).

3) Výše hodnoty nabízené odměny

Význam předmětů, které mohou být v rámci interakce nabízeny jako dary, má subjektivní charakter (Polese, 2008). Patico (2002) vysvětluje, že symbolická hodnota koňaku či čokolády není arbitrární, ale indexová a vztahuje se na známé společenské kontexty. Například pivo je, dalo by se říct, základním nápojem každé větší či menší slavnosti, ale není vhodné jako dárek pro lékaře, jakým by byla třeba láhev drahého koňaku, kterou člověk pravděpodobně nekonzumuje každý den. Pozornosti, které jsou věnovány jako poděkování nemusí být nutně drahé, ale vyžadují slavnostnější vzhled a určitou zvláštnost (hezky zabalené čokoládové bonbony jsou vnímány jinak než krabice obyčejných sušenek) (Patico, 2002). Zde je sice řeč o darech, které mají za účel poděkovat, ale můžeme z toho usuzovat, že všeobecně darování okázale vypadajících předmětů má větší šanci zapůsobit na

obdarovaného. Organizace Transparency International (2015) při posuzování darů klade i přesto důraz spíše na finanční hodnotu věnovaného daru. Pokud jde o korupci firem, drobné marketingové předměty s korupcí rozhodně nespojuje, ale honosný oběd či několikadenní pobyt by už mohly být za korupci považovány.

Co se týče výše hodnoty peněžního úplatku, bývají lidé mnohem chápavější k méně výnosným platbám než k těm významně ziskovým (Polese, 2008). V anketě Grødelanda a kol. (1998) se přiznala jedna respondentka k tomu, že dala úplatek v podobě vyšší finanční částky za přijetí syna do školy. Úplatkem tuto částku nejspíše nazvala z důvodu její vyšší finanční hodnoty. Pro každého však může stejná částka představovat rozdílnou subjektivně vnímanou hodnotu. Znamé je zjištění Brunera a Goodmana (1947), že děti z chudých poměrů vnímají mince stejné hodnoty jako větší než děti z bohatších rodin.

Kauffmann (1971) se ve svém experimentu zaměřil na posuzování finanční odměny z hlediska její kvantitativní hodnoty i z pohledu časového aspektu, kdy byla nabídnuta, a dokázal vzájemnou interakci těchto podmínek. Probandům byly přehrány videonahrávky, kde byla v interakci jiná pokusná osoba (probandům bylo řečeno, že jde o pokusnou osobu z dřívějšího experimentu), po které výzkumník požadoval, aby přednesla jistou řeč. Sledovalo se, jak se v očích probandů, jakožto nezaujatých svědků události, změnila interpretace pozorované situace v závislosti na různých podmínkách. Po zhlédnutí nahrávky dostali probandi-pozorovatelé otázku, jak si myslí, že pokusné osoby v nahrávce nabídku peněz interpretovali na škále 1 (úplatek) až 11 (bonus). Signifikantní efekt byl odhalen u podmínky, kdy byly odměny nabízeny před požadavkem. Co se týče interakce proměnných, zjistilo se, že nejvíce odměnu jako úplatek vnímali probandi, kteří pozorovali vyšší nabízenou odměnu (4 dolary), která byla nabídnuta před závazkem. Naopak nejvíce jako bonus byla posouzena nabídka 4 dolarů po splnění závazku. Na druhém a třetím místě byly nabídky nižší v hodnotě 1 dolaru, přičemž jejich posouzení příliš nezáviselo na době, kdy byly nabídnuty, ale nabídka 1 dolaru před závazkem byla hodnocena častěji jako úplatek (Kauffmann, 1971). Zjištění naznačují, že u vyšší peněžní částky je rozhodující, zda je poskytnuta před nebo po splnění požadavku. Zároveň z výzkumu vyplynulo, že u účastníků zařazených do podmínky nabídnutí 4 dolarů předem bylo méně pravděpodobné, že oproti jiným skupinám odpoví, že nabízená částka je běžná platba vyplácená všem účastníkům. Spíše se přikláněli k tomu, že účelem odměny je přimět druhého k tomu, aby udělal něco, co by mnozí lidé neudělali (Kauffmann, 1971). Jedná se sice o 50 let starý výzkum, nicméně jeho závěry jsou významným přínosem do problematiky posuzování úplatkářství.

Experiment je specifický v tom, že probandi hodnotí jako nezaujatí pozorovatelé, co si asi myslí lidé, kteří v danou chvíli byli stejně jako oni účastníky experimentu. Výsledek může být na straně hodnotitele ovlivněn úrovní jeho teorie mysli, tedy schopností přemýšlet o tom, jak přemýšlí druhí.

4) Aktivita aktérů

Polese (2008) o obdržené odměně říká: „pokud ji dostanu, je to dárek, pokud ji požaduji, je to úplatek“. Autor pravděpodobně popisuje hodnocení interakce pouze z pohledu upláceného. Jestliže by tedy uplácenému někdo předal odměnu, aniž by ji dotyčný vyžadoval, šlo by z pohledu příjemce o dar. V případě, že by byla odměna požadovaná, hodnotil by ji jako úplatek. Tento pohled ze strany upláceného je pochopitelný, protože lidé se snaží své chování ospravedlnit. Také Benk a kol. (2018) považují vyžádání úplatku za neetické, kdežto zaplacení úředníkovi za splnění povinností nevidí nutně jako nemorální (předpokládáme, že úředník si o platbu za provedenou službu sám neřekl). Hodnocení odměny z pohledu uplácejícího se nezdá být tak jednoznačné. Dá se očekávat, že bude z velké části určeno kombinací předchozích jmenovaných faktorů.

Podle Wernera (2000) lidé v Kazachstánu považují přijímání úplatku za více pohoršující než jeho nabízení. Necht' je důkazem dokumentace dřívějších soudních případů v sovětských státech, kde najdeme příklady, kdy úředníci přijímající úplatky byli označeni za zločince hodné nelítostného potrestání, kdežto aktéři, kteří úplatek nabízeli, byli nahlíženi jako nevinné oběti, jež se pouze snaží dostat z nevyhovující situace (Heinzen, 2007).

5) Nárok na odměnu

V rozhovorech, které prováděli Onoshchenko a William (2013), jeden lékař řekl, že odměnu, kterou by dostal od pacienta, by vnímal jako dar z vděčnosti, protože lékař si za svou práci nemůže od pacienta nárokovat odměnu a neexistuje, aby ho on jako lékař odmítl ošetřit, jestliže se mu pacient nějak neodmění. Lze z toho usuzovat, že tam, kde má jedinec nepopíratelné právo na určitou službu, bychom nabídnuté pozornosti nevnímali jako úplatek právě z tohoto důvodu. Stejně tak žáci nebudou v září svou učitelkou odmítnuti, když jí na konci školního roku nepřinesou dárek. Existují zkrátka „služby“, které lidem musí být dostupné bez jejich požadování. Na druhou stranu i policista, který zastaví řidiče za vysokou rychlost, má udělení pokuty rovněž ve své povinnosti. Suma peněz nabídnutá policistovi za to, že řidič nebude muset pokutu platit, by přesto mohla být považována za úplatek, už jen

proto, že je nabízena předem. Tento příklad se však od přechozích liší tím, že odměna je nabízena proto, aby uplácený něco nevykonával a neslouží jako podnět k provedení určité aktivity. Nicméně Polese (2008) konstatuje, že na tuto transakci mezi řidičem s policistou by mohlo být nahlíženo jako dar, který oplácí policistovi jeho laskavost za zabránění zdoluhavému byrokratickému procesu.

3.2.2 Individuálně specifické faktory

V následujícím přehledu diskutujeme determinanty percepce korupce i etického rozhodování. Ve výzkumu však nebudeme pracovat se všemi už jen z důvodu, že na ně může být nahlíženo jen jako specifické příklady vlivu zkušenosti. Zaměříme se především na zkoumání etického rozhodování, přičemž pro nás nejvíce relevantní jsou jeho první dva kroky – rozpoznání morální záležitosti (interpretace situace) a učinění morálního úsudku (Rest, 1986), jejichž studium je méně náročné než studium skutečného chování (Dalton & Ortegren, 2011). Nedostatkem těchto výzkumů je, že jsou často prováděny v oblasti byznysu a jsou tak jednostranně zaměřené. Jak uvádí Craft (2013) v přehledu studií z let 2004 až 2011–52 studií z 84 analyzovaných pochází ze žurnálu obchodní etiky.

1) Pohlaví

Faktor pohlaví bývá ve výzkumech na poli etické problematiky diskutován asi nejčastěji. Tsallikis (2015) ve výše zmíněném experimentu zjistil, že mezi muži a ženami sice existují jisté významné rozdíly v míře vnímání etičnosti, resp. neetičnosti, ale pouze u minima prezentovaných scénářů. Gopinath (2008) nezjistil rozdíl mezi pohlavími ve vnímání ilegálnosti úředníkovy požadavku na zaplacení peněz v předloženém scénáři a ani McCabe, Ingram a Dato-On (2006) a Myyry a Helkama (2002) nezjistili mezi muži a ženami rozdíl v morální citlivosti (etické interpretaci).

Najde se však mnoho studií, které rozdíl mezi ženami a muži identifikovaly. Tyto rozdíly jsou markantnější u chování, které zahrnuje osobní vztahy než u abstraktních principů (Franke, Crown, & Spake, 1997). Franke a kol. (1997), kteří provedli metaanalýzu ohledně genderových rozdílů v percepci etického rozhodování z analyzovaných dat více než 20 000 respondentů, zjistili, že ženy budou s vyšší pravděpodobností vnímat hypotetické aktivity jako nemorální. Vysvětlením může být přirozená povaha mužů a žen. Zatímco muži jsou dominantnější, agresivnější, ráznější a více zaměřeni na osobní prospěch, ženy jsou považovány spíše za altruistické, vstřícné, laskavé, empatické a méně sobecké (Eagly

& Johnson, 1990), což koresponduje s tím, že vnímají eticky relevantní situace intenzivněji než muži (Pierce & Sweeney, 2010), jsou si více vědomé důležitosti etického rozhodnutí (Eweje & Brunton, 2010) a jsou více morálně senzitivní (You, Maeda, & Bebeau, 2011; Krambia-Kapardis & Zopiatis, 2008). Dalton a Ortegren (2011) upozorňují, že pro ženy pozitivně hovořící výsledky mohou být odrazem jejich větší sociální desirability. Ve svém výzkumu, kde studentům prezentovali morálně relevantní scénáře došli k závěru, že zahrnutí této proměnné do analýzy značně tlumí genderové rozdíly. Vliv sociální desirability se navíc projevil více v reakcích na scénáře ze školního prostředí, které studenti mohou zažít, než u situací z pracovního prostředí, které jsou pro studenty vzdálené.

Dalším vysvětlením nejednoznačných závěrů může být také zaměření na pouze biologický aspekt (dichotomické rozdělení na muže a ženy) a opomíjení komplexnosti genderového konstruktů, a tedy zohlednění sociální a individuální dimenze a situačních vlivů (McCabe et al., 2006). Pohlaví samo o sobě nedeterminuje každý krok etické úvahy (Valentine & Rittenburg, 2007). Tuto debatu můžeme uzavřít slovy Frankeho a kol. (1997), že genderové podobnosti jsou v tomto případě větší než genderové rozdíly.

Co se týče vnímání úplatkářství, u žen je menší pravděpodobnost, že budou oproti mužům úplatkářství vnímat jako ospravedlnitelné (Torgler & Valev, 2006) a méně etické (McCabe et al., 2006). Tím se autoři studií přiklání k většinovým zjištěním o vnímání etických záležitostí.

2) Správné chápání daného pojmu

Problémem ve studiu vnímání korupce je, že každý člověk si pod tímto termínem představuje něco jiného, a ne každý ví, co vlastně korupce znamená a jaké podoby chování může zahrnovat (Canache et al., 2019; Gopinath, 2008). Někdo si kupříkladu může prakticky plést nepotismus s pozitivní diskriminací (Hofmeyr & Burns, 2012). Výzkumníci proto apelují, aby se další výzkumy na tuto problematiku blíže zaměřily (Canache et al., 2019). Současné poznatky ukazují, že ten, kdo dobře rozumí tomu, co korupce znamená, bude mít vyšší tendenci vnímat její přítomnost (Çera & Sinamati, 2017; Lavena, 2013; Morris & Klesner, 2010).

Gopinath (2008) ve výše popsaném výzkumu zjistil, že při zdůvodnění odpovědí, zda respondenti považovali zaplacení částky za legální nebo ne, pouze 25 % použilo termíny jako „úplatek“, „etika“, „morálka“ apod. To svědčí o neschopnosti či možná právě neznalosti

argumentovat morálními důvody (Gopinath, 2008). Správné chápání pojmu korupce je tedy podstatné pro hodnocení potenciálních korupčních záležitostí a všeobecně pro hodnocení čehokoliv.

3) Osobní zkušenost s korupcí

Jak tvrdí Burduja a Zaharia (2019): korupce leží v očích pozorovatele. Její vnímání je závislé na osobní zkušenosti každého individua. Nikdo nemá příležitost setkat se s každým potenciálním úředníkem zúčastněným v korupční záležitosti, aby posoudil míru jeho provinění, a proto se i při posuzování korupce řídí obecnými kategoriemi vytvořenými na základě jeho dosavadní zkušenosti (Gonzalez et al., 2019). Z rozhovorů s občany z Ukrajiny, které provedli Onoshchenko a William (2013), vyšlo najevo, že 84 % dotázaných za posledních 7 let někdy využilo sociálních vazeb k tomu, aby získali přístup k nějakému zboží nebo službám v minimálně jedné z oblastí jako je zdravotnictví, vzdělávání či hledání zaměstnání. Zároveň 57 % osob se za stejnou dobu zachovalo tak, aby přístup pomohli zajistit jiné osobě. Důvodem poměrně velkého rozdílu procentuálního zastoupení je omezený rozsah oblastí, ve kterých je konkrétní člověk schopný pomoci druhým (Onoshchenko & William, 2013). Většina lidí tedy nějakou zkušenost, alespoň s nepeněžní formou korupce, má.

Denisova-Schmidt, Huber a Prytula (2015) sledovali účinek protikorupční intervence na postoj ke korupci na vzorku studentů různých univerzit a oborů na Ukrajině. První skupina byla vystavena informacím o škodlivých účincích korupce ve vysokoškolském vzdělávání, kontrolní skupina dostala (korupčně-nerelevantní) sociodemografické informace o městě Lvově. Zjistilo se, že studenti s osobní zkušeností s korupčními praktikami nebo jiným druhem nečestnosti, mají tendenci zaujmout ke korupci negativní postoj ve smyslu, že ji častěji označují jako zločin nebo něco zlého. U studentů bez osobní zkušenosti objevili náznak, že intervence podpořila akceptaci korupce informováním studentů o tom, že je korupce možným prostředkem k řešení problémů. Ambivalentní efekt protikorupční intervence dokládá, že přítomnost osobní zkušenosti s korupcí je významná (Denisova-Schmidt et al., 2015). Přesto někteří zpochybňují osobní zkušenost s korupcí jako spolehlivý prediktor jejího vnímání (Abramo, 2008) nebo tuto hypotézu přímo vyvracejí (Cera & Sinamati, 2017). Jedním z problémů nespolehlivosti osobního zážitku je, že když se osob tážeme na korupci, často si pod pojmem představí případy podplácení veřejných činitelů soukromými společnostmi, tedy velkou korupci, přestože se osobně setkávají spíše

s drobným uplácením (Gonzalez et al., 2019). S tím si ve výzkumu lze poradit jasným definováním korupčních situací, které mají respondenti hodnotit.

Kromě osobní zkušenosti se vnímání korupce odráží od zástupných zkušeností, tj. zkušeností jiných lidí, což pravděpodobně vyplývá z korupčně-relevantních informací, které jedinec získává ze svého prostředí. Zprostředkovaná zkušenost má možná dokonce větší sílu než zkušenost osobní. Jedinec jako svědek události, ve které někdo nemravným způsobem získá výhodu, nabude přesvědčení, že jde o normální postup při dosahování cílů (Canache et al., 2019). Podle Chmelíka a kol. (2003) může být pro budoucí chování jedince rizikové i to, že děti nosí učitelkám ve škole květiny a tím se učí, že takové jednání je společensky žádoucí.

4) Věk

Eweje a Brunton (2010) zjistili, že věk nemusí nutně významně determinovat etické povědomí. Jejich výsledky nicméně naznačují vyšší etickou orientaci u starších respondentů. Krambia-Kapardis a Zopiat (2008) zjistili pozitivní vztah mezi věkem a citlivostí na etická témata a dále dospěli k závěru, že jedinci starší 30 let mají vyšší morální povědomí než mladší lidé. V souladu s tím podle závěru Ariyabuddhiphongs a Hongladarom (2014) stárí významně negativně souvisí s akceptováním přijímání úplatků, které bylo operacionalizováno jako míra vnímání legitimacy situací, kdy někdo přijímá peníze za poskytnutí určité výhody. Odpovědi na škále však nabízely jen možnosti s negativní konotací: od „nejméně špatné“ po „extrémně špatné“, což považujeme za metodologický nedostatek, protože někdo by například mohl nabídku peněz vnímat jako zcela oprávněnou. Valentine a Rittenburg (2007) provedli americko-španělskou studii na vzorku profesionálů z oblasti obchodu. Respondentům byla předložena obchodní etická dilemata, přičemž měli hodnotit jejich morální spravedlnost. Byl zjištěn pozitivní vztah mezi etickým úsudkem a věkem a také pracovní zkušeností. Nedostatkem této studie je, stejně jako u mnoha jiných, že jsou zaměřeny na určitou oblast (často právě na obchod) a nevztahují se na zkušenosti, které může zažívat celá populace. Oproti těmto výsledkům Marques & Azevedo-Pereira (2009) nezjistili žádný signifikantní rozdíl mezi mladšími a staršími respondenty v etickém úsudku. Důvodem nekonzistence výsledků ohledně věku by mohla být jeho interakce s pohlavím. Peterson, Rhoads a Vaught (2001) zjistili, že zatímco v mladších věkových skupinách vykazují ženy vyšší etické přesvědčení, mezi staršími mají muži mírně vyšší úroveň etického přesvědčení. Toto zjištění však nemusí být způsobeno efektem věku, ale

efektem kohorty. Možná, že starší populace bude k vnímání úplatkářství senzitivnější, protože je na něj navyklá z doby minulého režimu. Jednalo by se tím pádem o maskovaný efekt zkušenosti.

5) Vzdělání a obor studia

Dle Čábelkové a Hanouska (2004) je účinek vzdělání na predikci vnímání korupce vyjádřen věkem a povoláním a není tak nutné jeho vliv zkoumat. Přesto se jeho vlivu výzkumníci věnují. Byť je korelace malá, vzdělání je v signifikantně negativním vztahu s vnímaným závazkem reciprocity, který Ariyabuddhiphongs a Hongladarom (2014) vymezili jako stupeň souhlasu, resp. nesouhlasu s tvrzeními o tom, co představuje úplatkářství (obchodní zvyk, oplacení laskavosti, snížení nákladů na podnikání apod.). Lidé s nižším vzděláním tedy budou považovat úplatkářství spíše za závazek vzájemnosti než lidé s vyšším vzděláním (Ariyabuddhiphongs & Hongladarom, 2014). Studie byla prováděna na zaměstnancích thajských organizací. Marques a Azevedo-Pereira (2009) nepotvrdili na vzorku účetních z Portugalska předpoklad o tom, že vzdělání minimálně bakalářského stupně předjímá přísnější etické úsudky oproti nižšímu stupni vzdělání, přesto význam vzdělání nezanedbávají. Musíme mít na paměti, že výsledky každé studie prováděné na populaci z jednoho státu mohou být ovlivněny kulturními specifiky. Tyto závěry neudávají jasný směr působení vzdělání na percepci etiky jednání, nicméně tvrzení, že vzdělanější lidé mají větší znalosti o korupci a jsou schopni ji lépe posoudit (Torgler & Valev, 2006), se zdá být přijatelné. Vnímání korupce lidí s vyšším vzděláním proto bude pravděpodobně postaveno na realističtějších základech.

Výzkumy dále ukazují, že na proces etického rozhodování má u studentů vliv také studovaný obor. Často se studie provádí na studentech z prostředí byznysu. Sweeney a Costello (2009) identifikovali signifikantní rozdíl mezi studenty účetnictví a studenty jiných oborů (lidské zdroje a marketing). Ve studii sestávající ze scénářů prezentujících obchodní dilemata zkoumali vztah mezi etapami etického rozhodovacího procesu (Rest, 1986) – identifikace etického dilematu, etický úsudek a záměr jednat eticky a vnímanou morální intenzitou v pojetí Jonese (1991), která představuje rozsah morálního imperativu určité situace. Studenti účetnictví jsou oproti jiným studentům schopnější identifikovat etické dilema, výsledek byl signifikantní u 3 ze 4 scénářů. To naznačuje, že vzdělání v účetnictví působí ve prospěch rozpoznání neetického jednání (Sweeney & Costello, 2009). Důvodem tohoto výsledku však mohlo být i finanční tematika scénářů, která je asi nejbližší

právě studentům účetnictví. Na podporu toho, že studium oborů souvisejících s podnikáním je ve vnímání etických záležitostí něčím specifické, hovoří závěr McCabeho s kolegy (2006). Ti nezjistili mezi studenty podnikání žádný rozdíl napříč pohlavím, což mohl způsobit studovaný obor. Alleyne a kol. (2010) odhalili, že studenti managementu a účetnictví budou s větší pravděpodobností budou situaci ve scénáři vnímat jako etický problém než studenti jiných oborů. Důvodem může být vyšší vzdělanost druhé jmenované skupiny studentů v oblasti etiky podnikání. Autoři proto zdůrazňují důležitost zařazení kurzů etiky do výukových osnov (Alleyne et al., 2010). Všechny studie naznačují, že studijní zaměření je významným prediktorem percepce etických záležitostí.

6) Zaměstnání a délka praxe

Vedoucí podniků jsou v pohledu na obchodní korupci versus běžný obchod mnohem flexibilnější než ostatní zaměstnanci z oblastí podnikání (týká se to obzvláště těch v rámci velkých společností), kteří jsou ovlivňováni striktními standardy upravujícími oblast provizí, darů či úplatků (Burduja & Zaharia, 2019). Jiným důvodem může být, že lidé, kteří jsou materiálně lépe zabezpečeni a sociálně výše postaveni, pohlížejí na druhé lidi a na svět příznivěji (Melgar, Rossi, & Smith, 2010a). Krambia-Kapardis a Zopiatis (2008) nechali osoby pracující v obchodním prostředí zhodnotit, jak by vyřešili určitá morální dilemata. Zjistili, že manažeři jsou v řešení dilemat, resp. v jejich percepci, morálnější než jiní (nevedoucí) zaměstnanci. Autoři rozdíly připisují rozdílnému věku a pracovním zkušenostem (Krambia-Kapardis & Zopiatis, 2008). Můžeme tedy předpovídat, že studenti budou méně schopni posoudit morální adekvátnost. Podle Raginse a Sundstroma (1990, in Franke et al., 1997) by studenti (kteří obvykle nemají pracovní zkušenosti) neetické chování posuzovali podle přístupných stereotypů o pohlavních rolích, zatímco lidé s určitou délkou pracovní praxe mohou těžit z vlastní zkušenosti na pracovišti. Čábelková a Hanousek (2004) dále podotýkají, že rozhoduje i skutečnost, když lidé pracují na intelektuálně náročnějších pozicích a častěji používají kritické myšlení. Na korupci si vytvoří spíše svůj názor, než aby slepě přejímali informace z okolí (Čábelková & Hanousek, 2004). Jejich pohled na korupci bude pravděpodobně reálnější.

Jak jsme zmínili v souvislosti s metaanalýzou Frankeho a kolegů (1997), s rostoucí pracovní zkušeností postupně ztrácí faktor pohlaví na významu při posuzování neetického jednání. Autoři konstatují, že tento rozdíl se ztratí přibližně po 21 letech pracovní zkušenosti. Z toho tedy plyne, že s nejmarkantnějšími rozdíly v hodnocení etického jednání se setkáme

u zaměstnanců na startu pracovní kariéry, u kterých se projevuje působení socializačních sil, jež jsou poté překonány strukturálními tlaky zaměstnavatelů (Franke et al., 1997).

S rostoucí pracovní zkušeností roste schopnost etického úsudku (Eweje & Brunton, 2010; Valentine & Rittenburg, 2007). Pierce a Sweeney (2010) na vzorku trainees v účetnictví zjistili, že ti, jejichž délka praxe je kratší než 2 roky vykazují významně nižší schopnost etického úsudku než jedinci s praxí delší než 2 roky. Nutno podotknout, že v předložených scénářích byly situace vztaheny k oblasti účetnictví (faktury, audity) a bylo tak pro výzkumný vzorek adekvátní zkoumat tento vztah. Pokud se budou výzkumu účastnit probandi různých povolání a budou hodnotit různorodé scénáře z běžného života, bude zahrnutí délky praxe mezi nezávisle proměnné bezvýznamné.

7) Další specifika na straně jedince

Lau (2010) přišel na to, že čím vyšší míru **machiavellismu** jedinec má, tím je méně pravděpodobné, že bude vnímat nelegální a nejednoznačné činy negativně (např. nahlášení neuskutečněné pojistné události), což může být způsobeno nedostatkem zájmu o morální konvence a angažovaností v interpersonálních vztazích. Významný vliv má i **místo kontroly** (*locus of control*, LOC). Smith, Hume, Zimmermann a Davis (2007) na vzorku vysokoškolských studentů z 8 zemí ze 3 různých kontinentů zjistili, že na všech 9 neetických situacích vztahených k akademickému prostředí (získání odpovědi během zkoušky apod.) podávali studenti s vnitřním LOC morálnější odpovědi, tj. vnímali je jako více neetické. Pravděpodobnou explanací je, že tito jedinci přijímají odpovědnost za své činy, zatímco lidé s externím LOC nevěří ve spojení důsledků s vlastním jednáním (Smith et al., 2007). Velkou výhodou studie je její multikulturní povaha. Propojení LOC a etické percepce nepodpořili Özbek, Alınacı, Akkılıç a Koç (2013) na vzorku tureckých marketingových manažerů. Stejně tak ani Dayanandan, Donker a Lin (2012) u studentů podnikání nenašli žádný důkaz, že by LOC a také machiavelismus měly vliv na vnímání morálnosti aktivní manipulace s výdělkem (*earnings management*) v předložených scénářích. Problémem obou těchto studií mohou být nereprezentativní vzorky. Také **lásky k penězům** souvisí s vnímáním etických otázek. Elias a Farag (2010) zjistili, že studenti účetnictví s největší láskou k penězům a nejpozitivnějším postojem k nim (24 % probandů) považují nečestné jednání v nejvyšším rozsahu za morální. Následování jsou tzv. obdivovateli peněz (35 % zástupců), jejichž láska k penězům je o něco nižší a jako nejvíce neetické považuje nečestné jednání 41 % studentů, kteří považují peníze za zlo a mají k nim negativní postoj (Elias & Farag, 2010).

Další probádanou vztažnou oblastí je **morální filozofie** či ideologie. Dvěma základními principy lidské morálky jsou relativismus a idealismus. Relativismus představuje zavrhování univerzálních etických zásad a kladení důrazu na okolnosti než morální úsudek. Zastánci věří, že ublížení je někdy potřeba, aby mohlo přinést dobro. Idealisté odhlíží od důsledků činů a jednají dle toho, co je ze zásady správné nebo špatné. Nemorálním činům se za každou cenu vyhýbají (Forsyth, 1992). Z výzkumů vyplývá, že lidé s vyšší mírou idealismu budou pravděpodobně etické problémy posuzovat přísněji než lidé s nízkou mírou idealismu a budou je spíše vnímat jako sporné a neetické (Dayanandan et al., 2012; Özbek et al., 2013; Lau, 2010).

Co se týče **hodnotové orientace**, lidé zaměření na moc, hédonismus a stimulaci v podobě vzrušení a nových zážitků budou pravděpodobně méně citliví na morální otázky, tzn. že s menší pravděpodobností interpretují situaci jako nemorální, zatímco univerzalisté usilující o blaho všech vykazují opačnou tendenci (Myrsky & Helkama, 2002).

Religiozita posiluje etické rozhodování (Craft, 2013) a má lidem poskytovat jistotu a pocit předvídatelnosti (Melgar et al., 2010a). Věřící se oproti nevěřícím více zajímají o etické principy (Marquette, 2012). Ve výzkumu McCullough a Faught (2005) reagovali studenti univerzity s vyšší religiozitou na prezentované scénáře více moralisticky než racionalisticky, což prakticky znamená, že chování hodnotí spíše z jednostranného pohledu správné-špatné než s ohledem na benefity z daného jednání.

Dle Gopinatha (2008) má na interpretaci potenciálních korupčních aktivit vliv **kulturní prostředí** z důvodu používání různých výrazových prostředků. Například výrazy „baksheesh“ nebo „guanxi“, které se vztahují ke korupci a jsou používány především v Asii, mohou být srozumitelné jen lidem tamního původu (Gopinath, 2008). Podobně nabídnutí tabulky čokolády učiteli bude v různých státech vnímáno různě (Polese, 2008). V našem výzkumu budou vzorek respondentů tvořit pravděpodobně z většinové části lidé ze stejného prostředí. Proto je tento faktor pro nás nepodstatný.

Co se týká **politických aspektů**, úroveň percepce korupce negativně souvisí se zájmem o politické dění (Gonzalez et al., 2019; Canache & Allison, 2005), a vliv má rovněž politická orientace (Çera & Sinamati, 2017; Lavena 2013). Ti, kteří jsou orientováni více liberálně, posuzují morálně relevantní situace z racionalistického pohledu. Pokud neetické jednání povede k maximalizaci zisku, budou ho považovat za ospravedlnitelné (McCullough & Faught, 2005). Na percepci korupce má vliv i mínění o nestrannosti veřejných orgánů

(Gonzalez et al., 2019), důvěra v instituce a ve vládu, pozitivní názor na demokracii a spokojenost s politickou situací v příslušném státě, přičemž platí negativní souvislost (Melgar et al., 2010a; CVVM, duben, 2018).

Pro doplnění uvádíme další skupinu výzkumů determinace morálních soudů, které se zaměřily na aktuální a krátkodobější faktory na straně jedince.

- **Sexuální vzrušení.** Autostimulačně vyvolané sexuální vzrušení zvyšuje u studentů -mužů ochotu zapojit se do morálně pochybného jednání za účelem zvýšení šancí na pohlavní styk (povzbudit ženu k sexu podáním alkoholu, požadovat po ženě sex, i když žena odmítne) než za nepřítomnosti sexuálního vzrušení. Studie dokládá, že lidé ztrácí schopnost vzhledu do důsledků vlastních soudů a chování, když jsou sexuálně vzrušeni. Stejně tak hodnocení chování někoho jiného ovlivňuje hodnotitele v závislosti na tom, zda je on sám sexuálně vzrušen (Ariely & Loewenstein, 2006). Nevíme však, jestli by byl účinek stejný i u žen.
- **Emoce.** Wheatley a Haidt (2005) lidem navodili posthypnotickou sugesci, že se budou cítit znechuceně po přečtení odporu vyvolávajícího slova. Následně se ukázalo, že lidé hodnotili mravní přestupky ve scénářích jako morálně špatné a odporné, když se takové slovo ve scénáři objevilo, než když toto slovo chybělo. Zdá se, že hypnóza umožňuje prostřednictvím navození emocí manipulovat s morální intuicí, na které by mohly být založeny morální soudy (Wheatley & Haidt, 2005). Vliv emocí na morální úsudky ovšem není zcela jednoznačný. Existuje názor, že emoce zintenzivňují morální smýšlení, tudíž nemorální činy budou hodnoceny ještě více jako nemorální. Podle jiného tvrzení jsou emoce schopné poskytovat nemorálním činům morální status (Avramova & Inbar, 2013).
- **Nálada.** Nálada jako specifický druh emocí může být významným faktorem při rozhodování, pokud souvisí se situačním kontextem. Guzak (2015) náladu studentům navodil zhlédnutím krátkého videa a poté účastníci čelili etickému dilematu v podobě scénářů. Ti, kteří byli v pozitivním či neutrálním emočním stavu, se přikláněli k racionálnímu, objektivnímu a příliš neosobnímu řešení tak, aby přinesli co nejvíce dobra nebo co nejméně zla co největšímu počtu lidí. Kdežto ti, co se rozhodovali v negativní náladě, se přikláněli k možnosti, která chrání práva lidí, byť by se to mělo týkat menšího počtu lidí (Guzak, 2015). Cianci a Bierstaker (2009) potvrzují, že auditori v pozitivní náladě generují více etická rozhodnutí než ti

v neutrálním nebo negativním emočním nalažení. Obě studie dokládají, že pozitivní i negativní nálada ovlivňuje morální soudy, vliv neutrálních emocí není jasný.

- **Fyziologická deprivace.** Subjektivně vnímaný pocit hladu způsobuje snížení závažnosti hodnocení chování porušujícího etická pravidla. Tedy sytý jedinec bude při vytváření morálních soudů přísnější. Studie dokazuje propojení tělesných pocitů s emočními a kognitivními procesy (Vicario, Kura, Rogers, & Rafal, 2018). Další zajímavé zjištění pochází z výzkumu Olsena, Pallesena a Jarleho (2010) o tom, že dlouhodobá částečná spánková deprivace (2,5 hodiny spánku denně po dobu 5 dní) u armádních a námořních kadetů zásadně narušuje schopnost provádět zralá morální rozhodnutí v porovnání se stavem odpočinku. Ve stavu spánkové deprivace došlo u kadetů, kteří v běžném stavu vysoce zrale morálně uvažovali, k podstatnému snížení této schopnosti a současně ke zvýšení míry morálního uvažování založeného na pravidlech (jež cílí na udržení zavedené sociálního řádu) a egocentricky orientovaného uvažování. Na probandy s nízkou mírou zralého morálního uvažování za klidového stavu neměl spánkový deficit vliv (Olsen et al., 2010). Berme v potaz, že se jedná o vzorek, který vyvíjí během dne vysokou fyzickou aktivitu a nedostatek spánku na něj může mít o to dramatičtější vliv než na člověka s běžnou fyzickou a psychickou zátěží.

VÝZKUMNÁ ČÁST

4. VÝZKUMNÝ PROBLÉM

V teoretické části byla popsána východiska pro následující část diplomové práce. Výzkumná část bude zaměřena na identifikaci faktorů, které ovlivňují, zda a do jaké míry vnímají respondenti různé situace jako korupční. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce nebude zkoumán vliv všech výše probíraných proměnných. Výzkum se zaměřuje na „drobnou“ korupci, neboť právě s ní se mohou lidé v běžném životě nejpravděpodobněji setkat. Pozornost bude věnována hlavně úplatkářství, což je nejčastější podoba korupce.

Řada výzkumů vnímání korupce má často spíše povahu průzkumů či anket a nezaměřuje se na detailnější analýzu názorů dotázaných. Navíc jen minimum studií se zabývalo situačními faktory jako je podoba a velikost získané odměny. V našem výzkumu se zaměřujeme na faktory individuální a situační povahy. Ty by neměly zůstat opomenuty, přestože se zdá, že jejich význam bývá v oblasti této problematiky, a celkově v problematice korupce, podhodnocován. Z tohoto pohledu by měl prezentovaný výzkum přinést nové poznatky k problematice vnímání korupce. Výzkumný zájem se bude ubírat i tradičně probádaným směrem ke zkoumání vlivu sociodemografických determinant a dalších individuálních aspektů, na které se orientovalo mnoho předchozích studií. V tomto směru očekáváme empirické potvrzení dosavadních zjištění. V opačném případě budou výsledky podnětem k zamyšlení nad současnými teoretickými hledisky a formulování nových hypotéz.

V českém prostředí existují studie, které se zabývají vnímáním korupce (CVVM, duben, 2018; STEM, leden, 2017; DBM, leden, 2007). Oproti zahraničním zdrojům se však nezabývají faktory na straně individua, které na vnímání korupce působí. Jejich oblast zájmu bývá mnohdy zaměřená na problematiku „velké“ korupce, mají většinou sociologický charakter a odhlíží od psychologických interpretací. Výzkum, který je součástí této práce tak přinese nový, psychologický pohled na vnímání korupce v naší zemi.

4.1 Výzkumné cíle

Hlavním výzkumným cílem práce je zjistit, které situační aspekty a individuální charakteristiky determinují vnímání korupce a do jaké míry. Od něj se odvíjejí dílčí cíle.

Prvním dílčím cílem výzkumu je určit vliv situačních faktorů na vnímání korupce (podoba odměny, velikost odměny, odměna před nebo po provedení požadované aktivity). Ohledně těchto determinant nemáme k dispozici mnoho zjištění. Proto si pro jejich zkoumání stanovíme výzkumné otázky.

Druhým dílčím cílem výzkumné části je zjistit, které aspekty na straně jedince determinují percepci korupce. Hovoří se o vlivu studovaného oboru (Sweeney & Costello, 2009), zkušenosti s korupcí (Denisova-Schmidt et al., 2015), chápání pojmu korupce (Gopinath, 2008), zájmu o politické dění. Dále bude zjišťován efekt ochoty přijetí úplatku (dle výzkumu Trendy Česka, in Mazák, 2016), vnímání nemravnosti úplatkářství a rovněž se budeme podle vzoru opakujících se otázek ve výzkumu vnímání korupce CVVM (in Mazák, 2016) zabývat vlivem hodnocení rozšířenosti korupce v České republice.

Posledním dílčím cílem práce, který bychom mohli nazvat spíše doplňkovým, bude prozkoumat efekt pohlaví na vnímání korupce.

4.2 Hypotézy a výzkumné otázky

Pro výzkumnou část této práce byly stanoveny výzkumné otázky a hypotézy. Ačkoli bylo diskutováno v teoretickém přehledu mnoho proměnných, zaměříme pozornost jen na ty nejvíce přínosné a relevantní pro tuto problematiku. Pro zkoumání role proměnných, o kterých máme omezené množství informací z dostupných pramenů nebo jsou tyto poznatky nejednoznačné, byly zkonstruovány výzkumné otázky.

Výzkumné otázky:

Následující tři výzkumné otázky se vztahují k prvnímu dílčímu cíli práce a jsou zaměřeny na zjišťování úlohy situačních faktorů na percepci korupce.

VO₁: Je vnímání korupce ovlivněno podobou nabízené či požadované výhody? Pokud ano, jak?

Za druhy výhod jsou v tomto případě považovány finanční obnos, jiná materiální věc a služba.

VO2: Ovlivňuje výše hodnoty nabízené nebo požadované výhody míru vnímání situací jako korupčních? Pokud ano, jak?

Tato výzkumná otázka se vztahuje k finančním odměnám a odměnám v podobě jiného materiálního zisku z důvodu různého oceňování hodnoty takových odměn.

VO3: Ovlivňuje míru vnímání situací jako korupčních skutečnost, zda je odměna nabízena, resp. požadována před, nebo po uskutečnění požadovaného činu? Pokud ano, jak?

Konkrétně je zjišťováno, zda a jak ovlivňuje míru vnímání korupce skutečnost, zda je odměna nabídnuta nebo vyžadována před provedením žádané aktivity, nebo poskytnuta až po splnění požadavku.

Další výzkumné otázky se týkají role charakteristik na straně individua.

VO4: Existuje souvislost mezi typem studovaného oboru a vnímáním korupce? Pokud ano, jaká?

Předpokládáme, že výzkumu se budou účastnit především studenti vysokých škol.

VO5: Existuje vztah mezi zkušeností s korupcí u respondentů a jejich vnímáním korupce? Pokud ano, jak?

Vzhledem k nejasnosti vymezení vztahu vnímání korupce a zkušenosti a mnoha pochybnostech ohledně jeho existenci v dostupných pramenech si tento výzkum dává za úkol vztah objasnit. Zjišťována bude souvislost s osobní a zástupnou zkušeností. Vliv zkušenosti budeme analyzovat vzhledem k její podobě (požadování, přijímání, nabízení úplatku).

VO6: Souvisí vnímaná rozšířenost korupce v zemi s vnímáním prezentovaných situací jako korupčních? Pokud ano, jak?

VO7: Vztahuje se míra percepce nemravnosti korupce k vnímání prezentovaných situací jako korupčních? Pokud ano, jak?

V rámci této výzkumné otázky se zaměříme zvláště na přijímání a nabízení úplatku.

VO8: Existuje vztah mezi mírou pravděpodobnosti přijetí či nabídnutí úplatku a vnímáním prezentovaných situací jako korupčních? Pokud ano, jaký?

VO9: Existuje souvislost mezi tím, jak respondenti rozumí pojmu korupce a jejich vnímáním prezentovaných situací jako korupčních? Pokud ano, jaká?

Tuto otázku pojmáme spíše jako doplňující. Očekáváme možnost, že mnoho respondentů na tuto položku neodpoví, bude tedy záležet na procentuálním zastoupení vyplnění této otázky. Odpovědi respondentů by mohly posloužit jako zajímavý podklad pro kvalitativní posouzení.

Hypotézy:

Na závěr byly stanoveny dvě hypotézy, jež se týkají témat, o kterých je k dispozici dostatek relevantních zdrojů a ze kterých je možné vycházet. Jejich formulace tedy vycházejí z poznatků v teoretické části. Naším úkolem bude na základě analýzy sesbíraných dat tato tvrzení potvrdit nebo vyvrátit. U faktoru pohlaví existuje mnoho důkazů o existenci vlivu této proměnné, ale není jasné, v jakém směru působí, proto bylo konkrétní znění hypotézy vybráno na základě převládajících teoretických východisek.

H₁: Ženy ve srovnání s muži vnímají ve vyšší míře prezentované situace jako korupční.

H₂: Respondenti, kteří se obecně zajímají o politické dění, vnímají ve vyšší míře prezentované situace jako korupční oproti respondentům, kteří se o politické dění nezajímají.

5. DESIGN VÝZKUMNÉHO PROJEKTU

Obsahem této kapitoly bude detailní popis výzkumu. Zdůvodníme a představíme vybraný typ výzkumného projektu, průběh realizace výzkumné procedury, použité metody, etické aspekty výzkumu a způsob analýzy dat.

5.1 Typ výzkumu

Pro tento výzkum byl zvolen **experimentální design v kombinaci s dotazníkovým šetřením**. Experiment je specifický typ výzkumného projektu, který umožňuje pátrat po příčinách zkoumaných jevů za kontrolovaných a účelově měnících se podmínek, čímž nahrazuje nedostatky jiných výzkumných postupů. Tento metodologický přístup je nejvhodnější vzhledem k povaze výzkumného problému a možnosti získání požadovaných dat a učinění odpovídajících závěrů. Experiment probíhal kompletně v dotazníkové podobě.

Závislou proměnnou ve výzkumu je míra percipované korupce. V experimentu bylo v souladu s cíli práce manipulováno se třemi podmínkami. Ty představují nezávisle proměnné. Podmínka vztahující se k typu odměny nabývala tří úrovní: finanční částka, nepeněžitá hmotná věc a služba. Podmínka časového aspektu výhody zahrnovala dvě úrovně: nabídnutí, resp. požadování předtím a poté. Podmínka hodnoty odměny dosahovala dvou úrovní: vyšší a nižší, jeden scénář byl doplněn o prostřední hodnotu. Vzhledem k tomu, že respondenti byli vystaveni několika různým situacím (scénářům) a ke každé byli přiřazeni náhodně, je možné, že některá zkoumaná osoba byla v kontextu celé studie vystavena jen jedné úrovni dané podmínky, zatímco na jinou mohlo působit více úrovní nezávisle proměnné. V rámci posuzování konkrétních scénářů však byla každému jedinci představena jen jedna úroveň dané podmínky.

5.2 Průběh výzkumu a etické aspekty

Dotazníkový experiment byl realizován ve spolupráci s laboratoří PLESS (Prague Laboratory for Experimental Social Sciences) v online podobě v databázi LimeSurvey, a tedy bez přímého osobního kontaktu s účastníky.

Sběr dat probíhal od 18. 7. do 9. 8. 2020. Osloveným osobám bylo předloženo pozvání k účasti na výzkumu, které obsahovalo internetový odkaz na studii. V úvodu byly osoby krátce seznámeny s účelem experimentu, předpokládanou časovou náročností výzkumu, a byly ujištěny o dobrovolnosti jejich účasti, anonymitě a tomu odpovídajícímu způsobu

nakládání s jejich údaji. Zároveň zde byl ponechán elektronický kontakt na autorku pro případ jakýchkoliv poznámek či nejasností. Po přečtení úvodní stránky, která zajišťovala mimo jiné etickou podloženost výzkumu, přešli respondenti k vyplňování samotné studie.

5.3 Metoda sběru dat

Experiment byl tvořen souborem několika otázek a scénářů. Na začátku studie zahrnovala sled pro probandy skrytých otázek. Pro každý scénář tak bylo přiděleno číslo od 1 po k , kde k je počet verzí určitého scénáře. Tím byl zařízen náhodný výběr verze scénáře a každému respondentovi se tak zobrazila jen jedna jeho verze. Scénáře byly prezentovány v náhodném pořadí. Z toho důvodu bylo možné pro statistickou analýzu scénářů využít i nekompletní odpovědi (za předpokladu, že dotyčná osoba odpověděla alespoň na jeden scénář).

Následoval dotazník s již pro probandy viditelnými položkami. Respondenti odpovídali na několik základních demografických položek zjišťujících jejich pohlaví, věk a pracovní, resp. studijní status. Studenti byli požádáni o doplnění oboru studia. Majoritní část pak tvořilo 11 autorkou vymyšlených, krátkých scénářů. Scénáře byly sestaveny tak, aby zahrnovaly běžné situace, se kterými se respondenti mohou v životě setkat nebo které by pro ně byly snadno představitelné a týkaly se různých oblastí života. Ke každému scénáři byly vytvořeny 2 až 4 alternativní verze v závislosti na tom, jaké efekty měly analyzovat. Scénáře popisovaly chování několika (obvykle dvou) aktérů vykazující určité korupční znaky. U každého z nich se osoby zamýšlely nad mírou, do jaké hodnotí popisované jednání jako korupční. Tuto subjektivní míru pak vyjádřili na sedmibodové verbální stupnici s krajními možnostmi od „rozhodně se nejedná o korupci“ přes „nemohu se rozhodnout“ až po „rozhodně se jedná o korupci“. U všech těchto hypotetických situací měli probandi možnost zdůvodnit svou odpověď. Do jisté míry jsme předpokládali, že velká část probandů tuto příležitost nevyužije, např. z důvodu zvýšení časové náročnosti odpovědi na položky nebo neschopnosti podat vysvětlení. Přesto jsme se rozhodli tuto příležitost zkoumaným osobám nabídnout.

Na závěr respondenti zodpověděli 12 doplňujících otázek, které posloužily k získání důležitých proměnných a ve vztahu k nimž bylo analyzováno předchozí hodnocení scénářů. Jedna otevřená dobrovolná otázka požadovala po respondentech jejich vlastní vysvětlení toho, co si představují pod termínem korupce. Tuto položku jsme nechali nepovinnou, protože vypisování odpovědi by mohlo mnoho respondentů od dokončení výzkumu odradit.

Uzavřené položky se dotazovaly na zkušenost jedinců s korupcí, zájem o politické dění, vnímanou pravděpodobnost přijetí či nabídnutí úplatku a dále na osobní názor na morální přijatelnost a rozšířenost korupce. V této závěrečné části jsme se částečně ve výběru položek inspirovali od Mazáka (2016), který ve svém přehledovém článku zmiňuje otázky, které se opakují v průzkumech hodnocení korupce občany v naší zemi prováděnými CVVM. Z nich byly pro tento výzkum vybrány ty otázky, které přispívají k cíli této práce. U otázek s pozitivní reakcí byli respondenti požádáni o důkladnější vysvětlení odpovědi.

5.4 Statistická analýza dat

Zpracování získaných dat proběhlo ve statistickém programu Jamovi (verze 0.9.5.12). Grafy byly vytvořeny v programu Microsoft Excel. Pro popis výzkumného souboru jsme použili deskriptivní statistiku, na zodpovězení výzkumných otázek a testování hypotéz induktivní statistiku. Výsledky všech statistických testů byly posuzovány na hladině významnosti $p = 0,05$, mnohdy však tato hodnota byla menší než 0,001. V souladu s hlavním cílem tohoto výzkumu byly jednotlivé scénáře vztažené k určitému faktoru analyzovány samostatně a následně porovnány všechny scénáře zkoumající tento faktor mezi sebou za účelem určení, zda jsou zjištěné účinky všeobecně platné nebo k nim dochází ve specifických situacích.

Pro získání odpovědí na VO₁–VO₃ byla použita jednofaktorová analýza rozptylu (ANOVA) tam, kde nezávislá proměnná nabývala tří úrovní (finanční odměna, jiná hmotná věc, služba). V případě dvou úrovní (např. peníze, jiná hmotná věc nebo odměna před vs. po) byl použit t-test nezávislých vzorků. Při současném výskytu dvou faktorů byla data analyzována pomocí dvoufaktorové ANOVY.

Základem pro analýzu a zodpovězení VO₄–VO₉ a posouzení H₁ a H₂ bylo zjištění reliability pro vytvořený dotazník. Odstraněny byly položky, které by svou přítomností příliš měnily celkovou reliabilitu měřicího nástroje. Se zahrnutými scénáři bylo nakládáno jako s položkami škály, která měří obecnou citlivost k vnímání korupce. Závisle proměnnou zde představovalo průměrné hodnocení korupce respondentů ze všech nevyřazených scénářů. Vliv individuálních korelátů na závisle proměnnou byl zjišťován odpovídajícími statistickými testy.

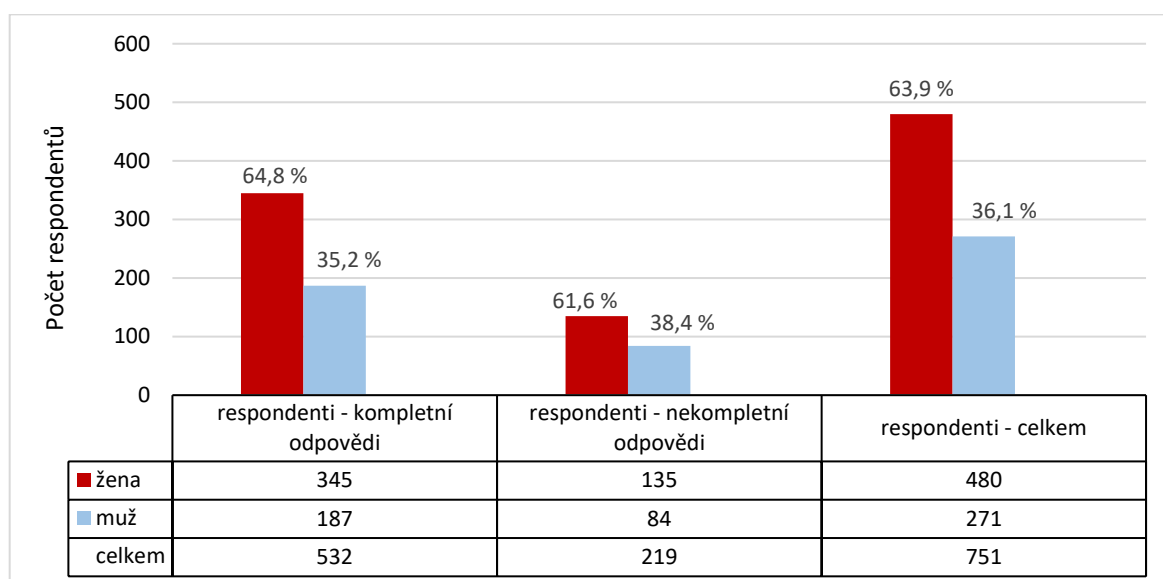
6. VÝZKUMNÝ SOUBOR

Pro naverbování probandů do výzkumu byly použity různé typy *nenáhodného výběru*. Část respondentů byla získána skrze jejich registraci v databázi laboratoře PLESS – ti dostali e-mailové pozvání. Dále jsme použili techniku *příležitostného výběru* – část zkoumaných osob byla získána z blízkého sociálního okolí autorky, kterým rozeslala dotazník do soukromých zpráv. Technikou *lavinového výběru* byly tyto osoby dále požádány o distribuci dotazníku mezi jejich známé. Zbývající probandi byli vyhledáváni skrze sdílení dotazníku na různých facebookových skupinách, především se jednalo o skupiny sdružující vysokoškolské studenty. Pro zvýšení šancí na ochotu vyplnit dotazník k tématu korupce byly osloveny rovněž skupiny a stránky, jejichž členy jsou nebo je navštěvují osoby, u kterých se dá tento zájem očekávat. Jednalo se např. o skupiny sdružující univerzitní studenty ekonomie, práv či politologie. Kritéria pro výběr osob z populace do výzkumného vzorku nebyla stanovena, výzkum tedy předem nevyřazoval žádné osoby.

Pro zajímavost uvádíme, že celkový počet respondentů, kteří otevřeli internetový odkaz na experiment byl 951, z nichž velká část – 416 (43,7 %) dotazník nedokončila, tj. nezodpověděla na všechny položky (někteří odešli už po přečtení úvodní strany). Proto bude nadále sledováno také to, jak se respondenti s úplnými odpověďmi liší v individuálních charakteristikách oproti lidem, kteří nedošli k závěru experimentu. Kompletních bylo 535 odpovědí (56,3 %). Ze souboru neúplně vyplněných dotazníků byli pro další statistickou analýzu vyřazeni respondenti, kteří neodpověděli na úvodní sociodemografické otázky nebo odpověděli na tyto položky nereálně. Tím se počet respondentů zredukoval na 751. Dále jsme nepoužili odpovědi na položky, které daná osoba učinila za dobu krátkou na to, aby odpověď byla relevantní (průměrně respondenti dokončili dotazník za 14,5 minuty). Probandy s reakcí zaznamenanou minimálně pro jeden scénář jsme mohli díky náhodnému pořadí prezentace scénářů, alespoň pro statistickou analýzu scénářů, ponechat.

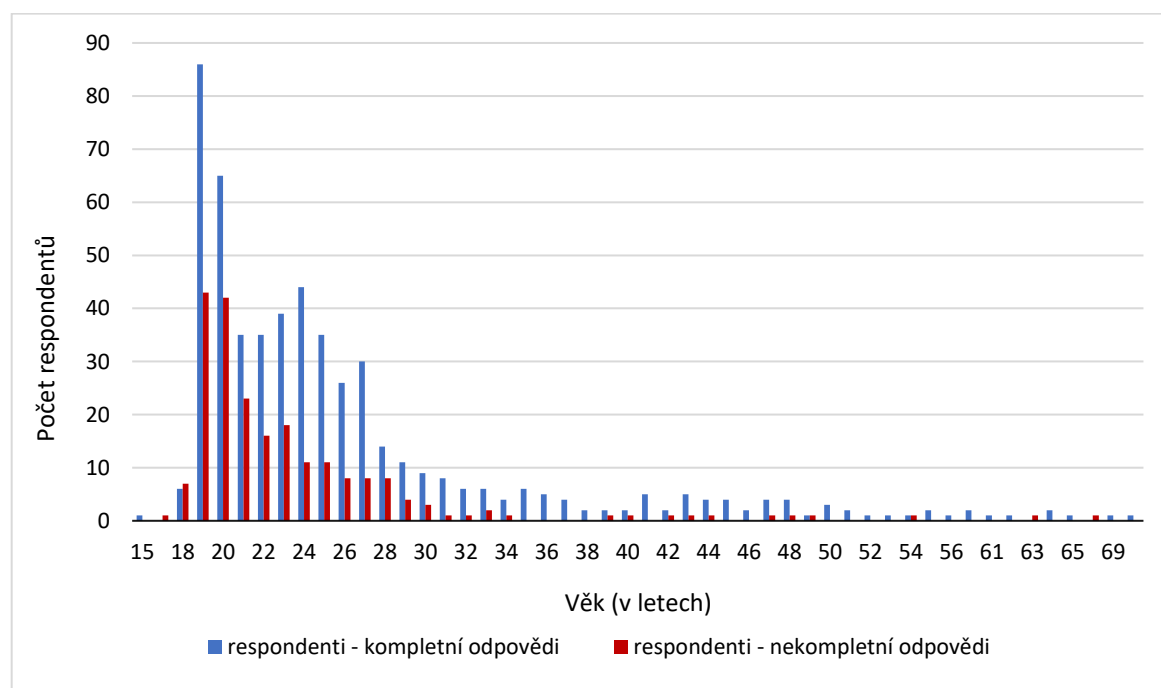
V grafech 1 až 3 a tabulce 1 vidíme porovnání souboru osob s kompletními odpověďmi s probandy s neúplnými, ale dle našich kritérií nevyřazenými, odpověďmi dle základních individuálních proměnných.

Graf 1: Zastoupení respondentů dle pohlaví

Z grafu 1 lze vyčíst, že soubor respondentů s kompletními odpověďmi o velikosti 532 osob tvoří 345 (64,8 %) žen a 187 (35,2 %) mužů. V souboru neúplných odpovědí je zastoupeno 135 žen (61,6 %) a 84 (38,4 %) mužů. Souhrnný počet respondentů, který je dle našich kritérií použitelný pro analýzu odpovědí na prezentované situace, sestává z 751 osob, z toho 480 (63,9 %) žen a 271 (36,1 %) mužů. Ženy v tomto výzkumu tedy představují přibližně dvě třetiny respondentů, a to jak v rámci celého výzkumného vzorku, tak v obou sledovaných kategoriích. Je patrné, že v tomto případě pohlaví výrazně nerozhoduje o tom, zda respondent dotazník dokončí.

Graf 2: Zastoupení probandů dle věku

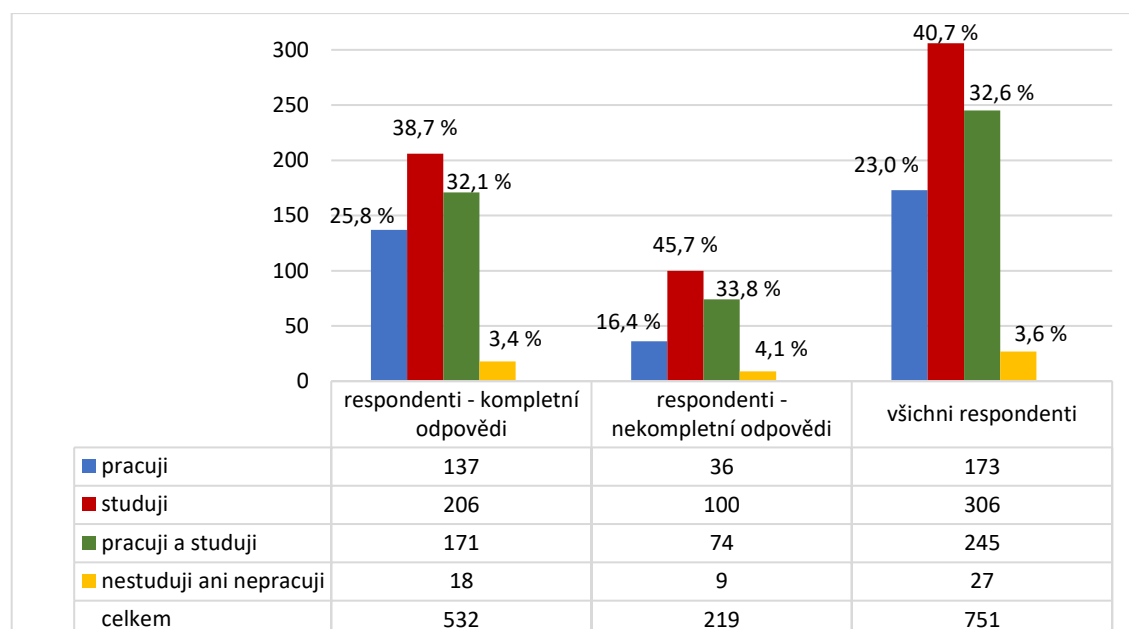

Tabulka 1: Deskriptivní statistika věku ve výzkumném souboru

	M	SD	Med	Mod
Kompletní odpovědi	26,2	9,15	23	19
Nekompletní odpovědi	23,5	7,02	21	19
Všichni respondenti	25,4	8,67	23	19

Legenda: M = aritmetický průměr, SD = směrodatná odchylka, Med = medián, Mod = modus.

Graf 2 a tabulka 1 udávají podrobnější informace ohledně věku probandů. Podle očekávání je největší zastoupení respondentů ve studijním věku, tedy v nižších věkových kategoriích – 85 % probandů je mladších 30 let. U vyššího věku počet probandů výrazně klesá. Průměrný věk celého výzkumného souboru činí 25,4 let (SD = 8,67, Med. = 23,0). Věkové rozmezí probandů ze skupiny úplných odpovědí se pohybuje od 15 do 70 let s průměrným věkem 26,2 let (SD = 9,15; Med. = 23,0). Ve skupině částečných odpovědí se nachází probandi ve věku od 17 do 68 let, průměrný věk činí 23,5 let (SD = 7,02; Med. = 21). T-test nezávislých vzorků potvrdil, že rozdíl středních hodnot sledovaných skupin je statisticky signifikantní ($t_{794} = 3,94, p < 0,001$). Dotazník dokončili významně častěji starší respondenti.

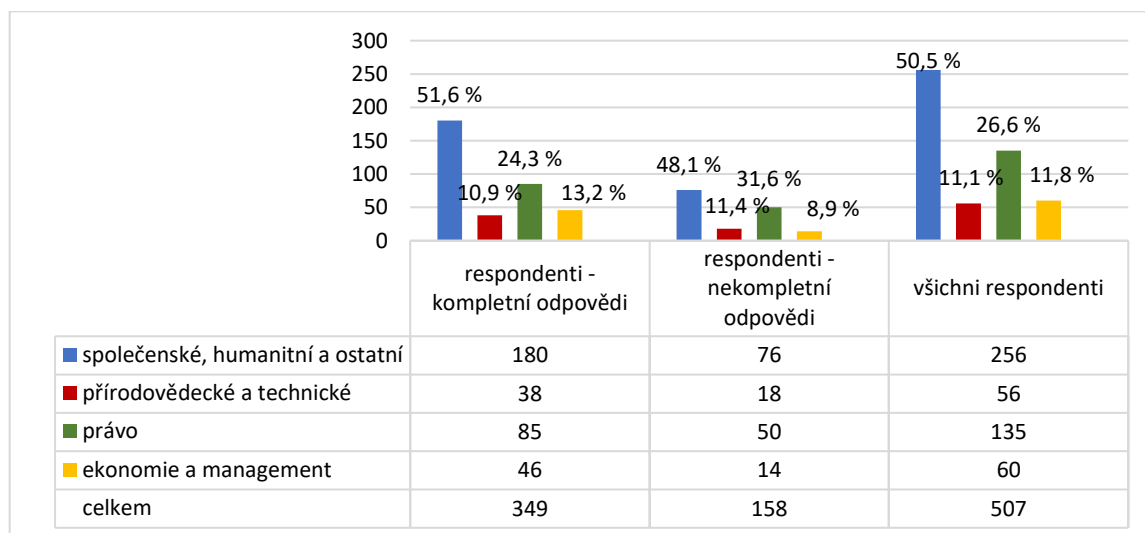
Graf 3: Distribuce respondentů dle statusu student / pracující

Poslední ze sledovaných sociodemografických charakteristik byla položka na studijní, resp. pracovní status. Ve vzorku kompletních odpovědí mají podle očekávání největší zastoupení studenti (38,7 %), následováni pracujícími studenty (32,1 %). O něco menší

(25,8 %) je zastoupení pracujících osob a jen 3,4 % osob nepracuje ani nestuduje. Podobné poměry zastoupení v těchto kategoriích jsou i v případě nekompletních odpovědí (podrobněji viz graf 3). Ačkoli se tedy zdá, že pracovní či studijní status nejsou ve vztahu s pravděpodobností dokončení experimentu, chí-kvadrát test nezávislosti však prokázal, že existuje souvislost mezi těmito proměnnými ($\chi^2_3 = 8,03, p = 0,045$).

S ohledem na výzkumné cíle nás zajímal především vliv studovaného oboru. Rozdělili jsme respondenty do následujících skupin podle studovaných oborů: ekonomické obory a management, právo, přírodovědecké a technické obory (vč. medicínských) a humanitní a ostatní obory (např. obory pedagogické a umělecké). Kromě toho 21 respondentů tvořili studenti gymnázií a středních škol. Jeden respondent studoval základní školu. Bližší informace o zastoupení respondentů z jednotlivých oborů poskytuje graf 4, společně s ohledem na kompletní a nedokončené dotazníky.

Graf 4: Distribuce respondentů dle studovaného oboru

Z celkového výzkumného souboru mají z poloviny zastoupení společenské, humanitní a jiné obory (které nespádají do zbylých tří kategorií – např. pedagogika, politologie apod.). Následují práva, ty studuje přibližně každý čtvrtý respondent. Ekonomické obory a management společně s přírodovědeckými a technickými obory představují zhruba zbylou čtvrtinu. Pokud si výzkumný soubor rozdělíme na kompletní a nekompletní odpovědi, vidíme, že zastoupení oborů je tu obdobné. Chí-kvadrát test nezávislosti potvrdil tuto domněnku, že pravděpodobnost, zda proband vyplní či nevyplní dotazník do konce, není ve vztahu ke studovanému oboru ($\chi^2_3 = 4,17, p = 0,244$).

7. VÝSLEDKY

Obsahem této kapitoly bude prezentace výsledků statistické analýzy scénářů s ohledem na situační a individuální faktory. Kapitola je rozdělena do dvou částí: první je věnována proměnným na straně situace, jejichž zkoumání je jádrem tohoto výzkumu, a druhá se týká vlivu proměnných na straně jedince.

7.1 Analýza situačních proměnných

K situačním faktorům byly formulovány tři výzkumné otázky VO₁–VO₃, na které postupně odpovíme. V rámci každé výzkumné otázky (tj. každé nezávisle proměnné) byly otestovány jednotlivé scénáře samostatně a bylo tak sledováno, zda jsou účinky přítomné obecně, nebo jsou specifické jen pro dané scénáře. Pro přehlednost je v tabulce 2 uveden přehled, jaké scénáře byly zaměřeny na sledování jakých proměnných. Když je poprvé pojednáváno o daném scénáři, je u něj současně nastíněn jeho obsah, celé znění scénářů je pak k nahlédnutí v příloze 1. Mimo situačních faktorů obsažených ve výzkumných otázkách jsme navíc sledovali přítomnost efektu v případě, kdy je odměna nabízena či požadována a v situaci, kdy aktér s návrhem souhlasí či nesouhlasí.

Tabulka 2: Přehled scénářů a testovaných faktorů

Scénář	Typ odměny	Hodnota odměny	Před / po	Nabízí / požaduje odměnu	Souhlasí / nesouhlasí
1	X	X			
2	X	X			
3	X			X	
4			X	X	
5	X	X			
6				X	X
7	X	X			
8			X	X	
9			X		
10		X	X		
11					X

Protože se jak VO₁, tak VO₂ zabývají scénáři s různě vysokými finančními částkami, budou výsledky kvantitativní analýzy těchto výzkumných otázek prezentovány na následujících stranách textu dohromady. Pro přehlednost zopakujeme znění jednotlivých otázek.

VO₁: Je vnímání korupce ovlivněno podobou nabízené či požadované výhody? Pokud ano, jak?

VO₂: Ovlivňuje výše hodnoty nabízené nebo požadované výhody míru vnímání situací jako korupčních? Pokud ano, jak?

- **Scénář 1.** Popisuje interakci revizora a cestujícího v tramvaji, který se chce vyhnout pokutě nabízením jedné z odměn (4 verze): 100 Kč, 200 Kč, 500 Kč, či značkové psací pero (předpokládáme v přibližné hodnotě 500 Kč).

Co se týče VO₁, t-test nezávislých vzorků neodhalil statisticky významný vztah mezi typem odměny a hodnocením míry korupce ($t_{282} = 0,91$, $p = 0,37$). Skutečnost, zda je nabízeno 500 Kč, nebo psací pero ve stejné hodnotě, neovlivňuje nazírání respondentů z hlediska korupčního jednání.

V tomto scénáři jsme značkové psací pero ohodnotili na 500 Kč. Pro komplexnost a proto, že je přípustné, že různí respondenti by psací pero ocenili jinou částkou, byly t-testy provedeny i pro zbylé dvě částky (100 a 200 Kč). Ani u těchto variant však nebyl zjištěn signifikantní výsledek. Tudíž nebyl zjištěn důkaz o vlivu podoby odměny na míru, do jaké je interakce osob hodnocena jako korupční. Výsledky testů prezentuje tabulka 3.

Ve vztahu k VO₂ jednofaktorová ANOVA neodhalila statisticky významný výsledek mezi proměnnou vnímání korupce a výše hodnoty odměny ($F_{2,490} = 0,29$, $p = 0,75$). Mezi žádnými dvěma peněžními odměnami v hodnotách 100, 200 a 500 Kč neexistuje statisticky významný rozdíl v nazírání korupce. Konkrétní výše peněžní částky neformuje vnímání daného jednání jako korupčního více než jiná hodnota odměny.

Tabulka 3: Deskriptivní statistika a hodnota odměny – scénář 1

Odměna	N	M	SD
Peníze (100 Kč)	183	5,32	1,52
Peníze (200 Kč)	171	5,44	1,52
Peníze (500 Kč)	139	5,42	1,54
Věc (pero)	145	5,26	1,47
Proměnná: hodnota odměny	t	df	p
100 Kč vs. 200 Kč	-0,72	350	0,75
200 Kč vs. 500 Kč	-0,12	293	0,99
100 Kč vs. 500 Kč	-0,55	295	0,85

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

V dodatečných zdůvodněních odpovědí respondentů se u osob, které hodnotily situaci jako vypovídající o korupci, objevily různé argumenty: že se jedná o úplatek; jeden či oba aktéři by vydělali; věc půjde do ruky revizorovi, ne podniku; porušení zákona; cestující neposkytoval peníze, ale věc; chtěl se jen vyhnout zodpovědnosti (neférové jednání). Nerozhodné hodnocení plynulo z toho, že nebylo napsáno, jestli revizor odměnu přijal nebo z toho, že nebyla uvedena výše pokuty. Zajímavé je, že i stejná zdůvodnění byla spojena s různými pohledy na korupčnost, resp. nekorupčnost jednání. Ze všech těchto odpovědí plyne, že každý si pod korupcí představuje něco jiného. Tomuto faktoru bude věnována samostatná část textu. Zde, i v důvodech u dalších scénářů, máme důkaz, jak je povědomí každého o podstatě korupce rozdílné, a přesto hodnocení může být stejné a zároveň, že rozdílné důvody hodnocení korupce mohou vést ke stejné míře jejího hodnocení.

- **Scénář 2.** Popisuje interakci policisty a řidiče (známý zpěvák). Když má řidič dostat pokutu za překročení rychlosti, nabízí policistovi některou z výhod (4 verze): zajištění VIP místa na koncertě (služba), fotka s podpisem (věc), 500 Kč nebo 2 000 Kč.

Fotka s podpisem je věc, u které hraje větší roli spíše citová než finanční hodnota, stejně jako možnost být přítomen na koncertě. Proto byly věc i služba porovnány s oběma finančními částkami jako možnými ekvivalentními dvojicemi.

Statisticky významný výsledek jednofaktorové analýzy rozptylu říká, že alespoň mezi dvěma druhy nabízené odměny existuje zobecnitelný rozdíl v percepci korupce ($F_{2,313} = 20,1, p < 0,001$). Bylo odhaleno, že v případě nabídnutí fotky je vnímání korupce nižší než u zajištění místa na koncertě ($t_{282} = -5,51, p < 0,001$), než při nabídnutí 2 000 Kč ($t_{295} = -6,00, p < 0,001$) a stejně dopadlo testování i s variantou nabídnuté částky 500 Kč ($t_{314} = -4,14, p < 0,001$). Rozdíly ve vnímání korupce u ostatních dvojic odměny nebyly shledány jako významné. Byla zjištěna evidence o tom, že odměna v podobě hmotné nepeněžní věci, tj. fotky, je významně častěji spojena s nižší mírou vnímání korupce než při nabídnutí peněz či služby.

Pro prozkoumání faktoru hodnoty odměny byl použit t-test nezávislých vzorků pro zjištění vztahů peněžních částek v hodnotách 500 a 2 000 Kč a vnímání korupce. Test neodhalil významný rozdíl mezi těmito peněžními částkami ($t_{320} = 1,62, p = 0,11$). Z toho vyplývá, že výše nabízené finanční výhody nezpůsobuje rozdíly v percepci korupce.

Tabulka 4: Typ odměny a hodnocení korupce – scénář 2

Odměna	N	M	SD
Peníze (500 Kč)	160	5,85	1,42
Peníze (2 000 Kč)	162	6,09	1,19
Věc (fotka s podpisem)	159	5,16	1,56
Služba (místo na koncertě)	162	5,99	1,09
Proměnná: typ odměny	t	df	p
Fotka vs. místo na koncertě	-5,51	282	<0,001
2 000 Kč vs. fotka	-6,00	295	<0,001
500 Kč vs. fotka	-4,14	314	<0,001

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Mezi důvody hodnocení korupce se mezi probandy objevovaly odpovědi jako: peníze by musely být zpěvákem podepsány, aby šlo o úplatek či že jde jen o vyhnutí se zodpovědnosti; jde o malou korupci, protože je to jen fotka; prominutí trestu policistou. Z prokorupčních důvodů to byly argumenty typu: nabízení něčeho jiného místo zaplacení pokuty; odměna půjde do rukou policistovi a ne státu; zneužití „popularity“; jde o úplatek; vyhnutí se trestu; výměna laskavostí. Některé důvody byly identické s definicí korupce (zneužití postavení ve svůj prospěch, využívání výhod), jiné poukazovaly na neúplnost zadání (záleží, jestli policista odměnu přijme a zda peníze zaeviduje). Někdo nepochopil vliv VIP osoby na zadání scénáře.

- **Scénář 3.** Pojednává o ženě, která usiluje o dřívější termín operace, než jí nabízí lékař. Nastávají 4 možné situace: lékař souhlasí pod podmínkou, že dostane 1 500 Kč, či zlatý řetízek, ve zbylých 2 případech je to právě žena, která lékaři nabízí 1 500 Kč, či zlatý řetízek.

Zde dochází kromě výskytu proměnné typ odměny k současnému působení podmínky nabízení/požadování odměny. Tyto proměnné analyzujeme současně na tomto, neboť faktoru nabízení/požadování odměny není věnována samostatná VO.

Dvoufaktorová ANOVA prokázala signifikantní účinek přímého působení proměnné nabízení/požaduje odměnu ($F_{1,630} = 51,3$, $p < 0,001$), přičemž vnímání korupce je silnější, jestliže je odměna požadována, než když je nabízena. Tento faktor vysvětluje 7,3 % variance dat ($\omega^2 = 0,073$). Ve vztahu k VO₁ se nepodařilo prokázat statisticky signifikantní efekt pro faktor typu odměny, tj. peníze či věci, na míru hodnocení korupce ($F_{1,630} = 0,51$, $p = 0,48$). Statisticky nevýznamná je i společná interakce proměnných nabízí/požaduje a typ odměny ($F_{1,630} = 2,66$, $p = 0,10$). Z toho vyplývá, že požadování odměny je častěji hodnoceno jako

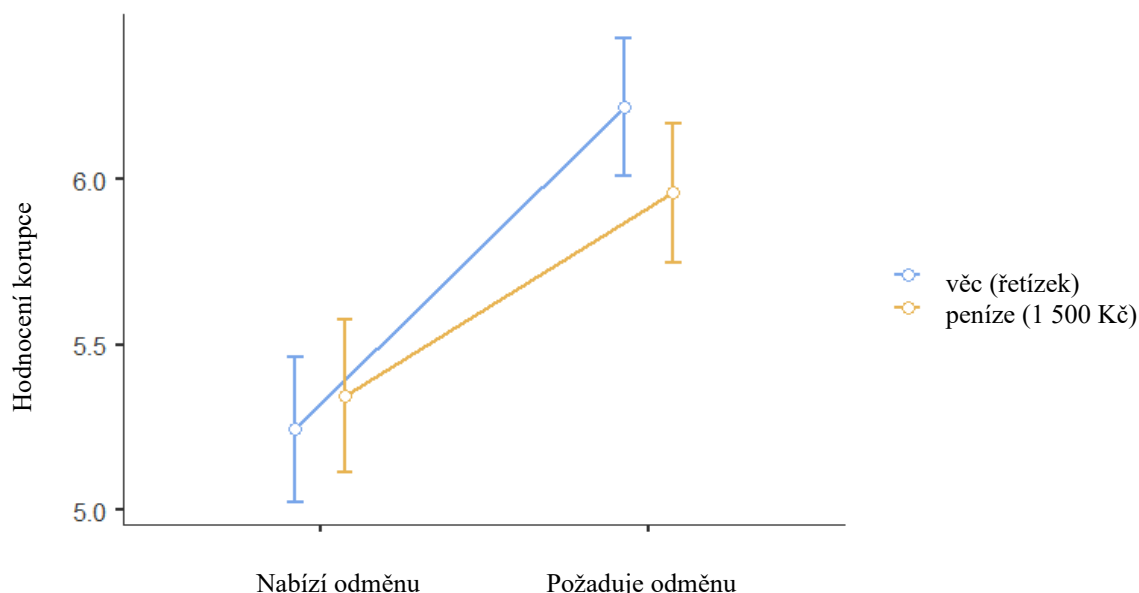
korupční než nabízení odměny, a to bez ohledu na typ odměny. Výsledky prezentuje tabulka 5 a graf 4.

Tabulka 5: Typ odměny, nabízení/žádání odměny a hodnocení korupce – scénář 3

Proměnná	F	df	p		N	M	SD
Typ odměny	0,51	1,63	0,32	Požaduje 1500 Kč	166	5,96	1,26
				Požaduje řetízek	170	6,22	1,29
Nabízí/ žádá odměnu	51,3	1,63	<0,001	Nabízí 1500 Kč	142	5,35	1,47
				Nabízí řetízek	156	5,24	1,55
Nabízí/ žádá * typ odměny	1,30	1,59	0,26				

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentovaný daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, F = hodnoty testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Graf 5: Typ odměny, nabízení/žádání odměny a hodnocení korupce – scénář 3

Respondenti hájili svá hodnocení korupčního jednání takto: jedná se o běžný postup lékařů³ (jiní naopak doufali, že se toto reálně neděje), snaha získat výhodu oproti ostatním. K odpovědím z druhé strany spektra náležely důvody jako: nešlo o požadování odměny, ale o nabízení; vydírání; není to veřejný činitel; pacientka nezneužívá svého postavení; zoufalá situace pacientky; není to korupční, zato velmi nemorální; pouze pokus o korupci. Méně rozhodné odpovědi plynuly opět z nedostatečného zadání (záleží na míře předstírání

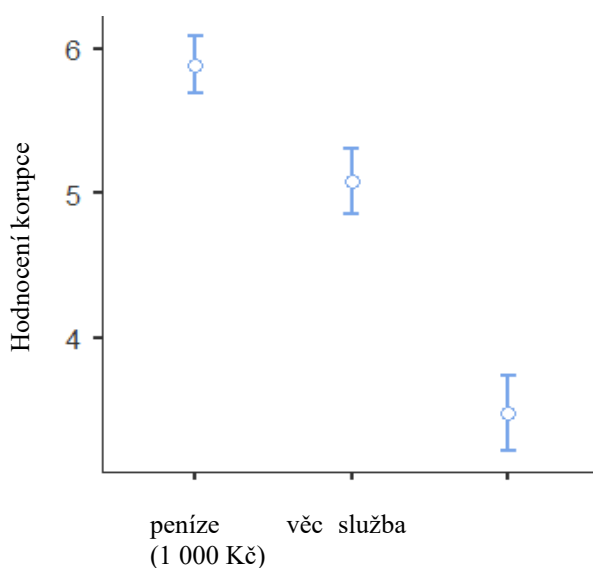
³ Respondent uvedl, že chodí k lékařce, která má přímo na dveřích napsáno, že pokud člověk není objednaný a požaduje vyšetření ihned, musí zaplatit 300 Kč. Podle jiného respondenta jde o položku v ceníku za akutní ošetření, a proto nejde o korupci.

pacientky, na konečném rozhodnutí lékaře, na tom, zda peníze případnou nemocnici či lékaři) nebo z nepochopení toho, proč by lékař vůbec měl chtít úplatek.

Scénář 5. V této situaci občan vesnice žádá starostu o povolení ke zhotovení vjezdu před domem. Starostovi se návrh nelíbí, a tak mu muž nabízí jednu z výhod (4 verze): 1 000 Kč, 3 000 Kč, posekání trávy na návsi, či králíka, 50 vajec a 10 litrů mléka (předpokládáme, že se blíží hodnotě 1 000 Kč).

Výsledek jednofaktorové ANOVY říká, že existuje minimálně jedna dvojice typů odměny, mezi kterými je statisticky významný rozdíl v hodnocení korupčního jednání ($F_{2,298} = 105$, $p < 0,001$), přesněji řečeno byl zjištěn mezi všemi skupinami. Nejjednoznačnější je hodnocení korupce v případě nabídnutí peněz (při částce 1 000 i 3 000 Kč), o něco nižší je její hodnocení v případě nabídnutí věci a ve výrazně menší míře, přesto významné, je tomu v situaci nabízení služby (viz graf 6).

Graf 6: Typ odměny a hodnocení korupce – scénář 5

Závěrem lze tvrdit, že peníze, věc i služba jakožto druhy nabízené odměny způsobují rozdíly v míře vnímání korupce, přičemž při tomto pořadí typu odměny má míra percepce korupce pod jejich vlivem sestupnou tendenci.

Pokud jde o VO₂, porovnávanými finančními obnosy jsou zde pouze 2 částky – 1 000 a 3 000 Kč. Průměrné hodnocení korupce s ohledem na tyto částky je sice menší u 1 000 Kč, ale t-test nezávislých vzorků neprokázal statisticky významný rozdíl mezi těmito částkami ($t_{333} = -0,54$, $p = 0,59$) co se týče vnímání korupce a potvrzuje, že difference středních hodnot

obou částek je minimální. Nebyl nalezen důkaz o existenci vlivu výše peněžní částky na vnímání korupce.

Tabulka 6: Typ odměny, hodnota odměny a hodnocení korupce – scénář 5

Odměna	N	M	SD
Peníze (1 000 Kč)	169	5,89	1,31
Peníze (3 000 Kč)	166	5,96	1,30
Věc (králík, mléko, vejce)	151	5,08	1,39
Služba (posekání trávy)	144	3,47	1,60
Proměnná: typ odměny	t	df	p
1 000 Kč vs. posekání trávy	14,5	276	<0,001
Králík, mléko, vejce vs. posekání trávy	9,20	284	<0,001
1 000 Kč vs. králík, mléko, vejce	5,33	308	<0,001
3 000 Kč vs. posekání trávy	14,9	276	<0,001
3 000 Kč vs. králík, mléko, vejce	5,82	307	<0,001

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Respondenti, kteří situaci nevnímali jako korupční, argumentovali následovně: jde jen o sekání trávy; prospěje obci (všem), starosta z toho zisk mít nebude; je to v praxi nepravděpodobná situace (starosta je vázán předpisy, nikoli afektem); snaha o podplácení veřejného činitele; podlézání. Pro korupci hovořily důvody typu: jedná se o území obce; peníze půjdou starostovi; úplatek. A také se tu opakovaně objevoval apel na chybějící údaje v zadání – zda starosta odměnu přijme, zda je jeho nesouhlas oprávněný apod.

- **Scénář 7.** Líčí kontakt kadeřnice a kontrolorky z hygienické stanice. Kadeřnice za účelem vyhnutí se sankci za porušení hygienických podmínek nabízí kontrolorce různé odměny (4 varianty): kadeřnická služba (služba), 400 Kč, 2 000 Kč nebo šampón drahé značky (v předpokládané hodnotě 400 Kč).

Analýza rozptylu odhalila statisticky signifikantní výsledek determinace hodnocení korupce typem odměny ($F_{2,300} = 6,66$, $p = 0,001$). Podrobnější analýza jednotlivých dvojic proměnných ukázala významný rozdíl u dvojic 400 Kč-kadeřnická služba a 400 Kč-šampón. Nabídnutí 400 Kč je spojeno s vyšším vnímáním korupce než nabídnutí kadeřnické služby ($t_{283} = -2,92$, $p = 0,011$) a než nabídnutí šampónu ($t_{287} = -3,11$, $p = 0,006$). Opět jsme otestovali i vliv druhé výše peněžní částky v hodnotě 2 000 Kč, ale nebyl pozorován žádný signifikantní vztah v rozdílech středních hodnot pro jednotlivé úrovně proměnných.

Pro zodpovězení na VO₂ ohledně výše odměny byly srovnávány částky 400 a 2 000 Kč. Oproti předchozímu scénáři je rozdíl středních hodnot na první pohled o něco výraznější.

Přesto výsledek t-testu pro porovnání středních hodnot obou částek značí nesignifikantní vztah ($t_{326} = -1,71$, $p = 0,089$). Překvapivě v tomto případě připadá vyšší míra hodnocení korupce nižší částce 400 Kč.

V této hypotetické situaci bylo zjištěno, že hodnota finanční odměny sama o sobě nehraje roli v percepci korupčního jednání. Jakmile jsou ale současně posuzovány i jiné druhy odměny, dochází k tomu, že při nabízení nízké finanční odměny je vnímání korupce vyšší než při nabízení hmotné nemonetární odměny či služby. Ale při nabízení vyšší peněžní částky jsou rozdíly mezi typy odměn nevýznamné (viz tabulka 7). Protože je tento závěr překvapivý, byly pro metodologické ověření částky 400 Kč a 2 000 Kč spolu se službou a věcí analyzovány také dohromady v rámci ANOVY, nikoli odděleně. I tak byly pro jednotlivé skupiny shodně pozorovány signifikantní, resp. nesignifikantní efekty.

Tabulka 7: Typ odměny, hodnota odměny a hodnocení korupce – scénář 7

Odměna	N	M	SD
Peníze (400 Kč)	163	6,18	1,04
Peníze (2 000 Kč)	165	5,98	1,10
Věc (šampón)	149	5,77	1,27
Služba (kadeřnická služba)	154	5,78	1,39
Proměnná: typ odměny	t	df	p
400 Kč vs. kadeřnická služba	-2,92	283	0,011
Šampón vs. kadeřnická služba	0,050	300	0,99
400 Kč vs. šampón	-3,11	287	0,006
2 000 Kč vs. kadeřnická služba	-1,43	291	0,32
2 000 Kč vs. šampón	-1,55	294	0,27

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Zdůvodnění svých hodnocení viděli respondenti v tom, že jde o protislužbu za zvýhodnění; o ovlivňování jednání druhého materiálními prostředky či o úplatek. Pro jiné naopak skutečnost, že jde dle jejich slovy o úplatek, znamenala mírnější hodnocení korupce. Opakovala se jako u každého dosavadního scénáře poznámka, že záleží na tom, jak se kontrolorka zachovala, či o jaký prohrěšek šlo.

- **Scénář 10.** V této situaci vyjde najevo, že rodiče hrubě fyzicky trestají svého syna (žáka školy). Nastávají 4 varianty scénáře, kdy učitelka po rodičích požaduje finanční obnos za to, že záležitost nikomu neohlásí: předem 2 000 Kč či 10 000 Kč, nebo poté 2 000 Kč nebo 10 000 Kč.

Rozbor tohoto scénáře byl proveden vzhledem k současnému působení faktoru odměna před vs. odměna po pro obě proměnné zároveň s užitím dvoufaktorové ANOVY. Podrobné výsledky budou diskutovány v následující části kapitoly v rámci VO₃. Základním zjištěním pro zodpovězení na VO₂ je, že nebyla prokázána evidence o existenci vlivu hodnoty odměny na vnímání korupce ($F_{1,627} = 1,17, p = 0,28$).

VO₃: Ovlivňuje míru vnímání situací jako korupčních skutečnost, zda je odměna nabízena, resp. požadována před, nebo po uskutečnění požadovaného činu? Pokud ano, jak?

- **Scénář 4.** Týká se chování osob v období voleb. Nastávají 3 situace: politici v předvolební kampani nabízejí lidem hrníček s jejich logem za účelem získání sympatií; rozdávají hrníček s logem těm, kteří se po volbách přihlásili k tomu, že je volili; muž-občan požaduje po politikovi hrníček s logem, jinak prý danou stranu volit nebude.

Ve scénářích je současně kontrolována podmínka nabízení/požadování odměny. Protože spolu s faktorem před/po nejde o nezávislé faktory (chybí kombinace úrovní požaduje-po), byla provedena ke zjištění vzájemných souvislostí dvojice t-testů. Ty shledaly v obou porovnávaných podmínkách významný vztah. Za prvé, nabízení hrníčku před volbami je spojeno s nižší mírou percepce korupce než nabízení hrníčku po volbách ($t_{415} = 2,76, p = 0,016$), což implikuje významnou úlohu faktoru před/po, kdy odměna nabídnutá „po“ má za následek vyšší míru percepce korupce než odměna nabídnutá „před“. Druhým zjištěním je, že vyžadování hrnečku před odevzdáním hlasu zapříčiňuje vnímání korupce ve větším rozsahu než nabízení hrnečku před volbami ($t_{405} = -6,09, p < 0,001$). Z toho plyne, že v případě odměny „před“ je nabízení odměny spojeno s menším vnímáním korupce než požadování odměny. Nevíme však, jak by tomu bylo v situaci, kdy by byla odměna požadována „po“. V případě nabízení odměny je odměňování „po“ asociováno s vyšší mírou percepce korupce než odměňování předem.

Tabulka 8: Odměna před/po, nabízení/požadování odměny a hodnocení korupce – scénář 4

Kombinace proměnných	N	M	SD
Nabízení před	222	2,45	1,46
Nabízení po	206	2,85	1,59
Požadování před	198	3,35	1,56
	t	df	p
Nabízení před vs. nabízení po	2,76	415	0,016
Požadování před vs. nabízení před	-6,09	405	<0,001

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota

Zkoumané osoby, které jednání spíše nevnímaly jako korupční, napsali, že šlo jen o upozornění na svou stranu, propagaci; o jednání v rámci kampaně, kde nenutí nikoho k ničemu; nedarovali lidem plné tašky reklamních předmětů; zanedbatelná cena hrnku a nemožnost zjistit skutečnou volbu voličů. Důvody na straně korupčních odpovědí, které lidé ovšem uváděli ve výrazně menším rozsahu, byly kupříkladu tyto: nahánění voličů skrze věci „zdarma“; prospěchářství; vědomí politika, že si za hrníček kupuje hlas.

- **Scénář 8.** Ředitelka odmítá přijmout dívku k zápisu do školky. Nastávají 3 situace: rodiče nabízejí za vyhovění napsání kladné recenze na stránkách školky (nabídnutí odměny před); učitelka za vyhovění požaduje předem, resp. požaduje poté napsání kladné recenze na stránkách školy.

Nastává jako v předešlém scénáři interakce s faktorem nabízené/požadované odměny, tentokrát bez kombinace nabízení odměny-„po“. Opět byly použity 2 t-testy nezávislých vzorků. Těmi bylo odhaleno, že proměnná požadování odměny „před“ je oproti požadování odměny „po“ ve statisticky významném vztahu ve směru přísnějšího vnímání jednání jako korupčního ($t_{451} = -3,96$, $p < 0,001$). Implikací toho je tvrzení, že v případě požadování odměny je odměna „před“ příčinou vyššího stupně hodnocení jednání jako korupčního v porovnání s odměnou „po“. Druhý t-test prokázal, že v případě odměny „před“ není nabízení ani požadování odměny častěji spojeno s vyšší mírou hodnocení korupce než druhý způsob ($t_{390} = -0,79$, $p = 0,71$). Rozdíly ve vnímání korupce mezi podmínkami nabízení odměny „před“ a požadování odměny „před“ jsou jen dílem náhody.

Tabulka 9: Odměna před vs. po, nabízení vs. požadování odměny a hodnocení korupce – scénář 8

Kombinace proměnných	N	M	SD
Nabízení před	179	4,42	1,56
Požadování po	216	3,95	1,57
Požadování před	240	4,54	1,60
	t	df	p
Nabízení před vs. požadování před	-0,79	390	0,71
Požadování před vs. požadování po	-3,96	451	<0,001

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Vysvětlením od probandů svědčících proti korupci bylo tvrzení, že nejde o peněžitý úplatek; spíše neetické a trapné jednání ze strany ředitelky; spíše klientelismus; nízká míra škodlivosti; žádost učitelky o laskavost; o korupci nešlo, protože byla dívka již přijata. Na druhé straně se objevily argumenty, že se jedná o pozitivní vydírání; latentní případ korupce; recenze je přijatelnější než úplatek, ale přesto jde o korupci; recenze bude bez vypovídající hodnoty. Někteří postrádali bližší informace o scénáři (zda jde o státní či soukromou instituci), jiní si nebyli jistí, jestli jinou než finanční odměnu lze za korupci považovat.

- **Scénář 9.** Případ popisuje kontakt zákazníka a prodejce uhlí ve 2 variantách. V první nabízí prodejce zákazníkovi, že za zaplacení 500 Kč mu nechá uhlí příští rok za stejnou cenu, i když dodavatel upozorňuje na to, že ceny budou vyšší. Ve druhé prodejce skutečně prodá další rok zákazníkovi uhlí za levnější cenu, požaduje ale za to 500 Kč.

Pro zjištění signifikance vztahu odměny „před“, resp. „po“ byl zvolen t-test nezávislých vzorků. Ten však prokázal, že požádání o odměnu 500 Kč předem či poté není ve statisticky signifikantním kauzálním vztahu s hodnocením korupce ($t_{626} = 1,67$, $p = 0,096$). Pro odměnu „před“ ani odměnu „po“ tedy nebyla zjištěna evidence o jejich vlivu na vnímání korupčního jednání.

Tabulka 10: Odměna před vs. po a hodnocení korupce – scénář 9

Odměna před/po	N	M	SD
Odměna před	306	3,36	1,71
Odměna po	322	3,58	1,71
	t	df	p
500 Kč před vs. 500 Kč po	1,67	626	0,096

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Probandi, kteří situaci hodnotili spíše ke straně ne-korupčního spektra, argumentovali tím, že je to chování legální; jen zajišťování klientely; prodejce poškozuje sám sebe; netransparentní jednání dodavatele, který nedodržel slib; podvod; jen diskriminační ceny jako běžná součást marketingu. Respondentům chyběly údaje o tom, o kolik se cena uhlí zvedne, kdo přesně peníze vyžaduje a ke komu do kapsy poputují.

➤ *Scénář 10*

Tento scénář bylo již nastíněn v části kapitoly o hodnotě odměny. Zde bude podrobně diskutován s ohledem na oba faktory.

Na základě provedení dvoufaktorové ANOVY nebyl zjištěn důkaz o existenci efektu hodnoty odměny na vnímání korupce ($F_{1,627} = 1,17, p = 0,28$). Z analýzy výsledků však vyplývá signifikantní přímý efekt proměnné odměna před/po na hodnocení korupce ($F_{1,627} = 4,83, p = 0,028$), přičemž tato proměnná vysvětluje 0,6 % variability v hodnocení korupce ($\omega^2 = 0,006$), což není mnoho. Post-hoc testy nebyly s ohledem na 2 úrovně proměnné před vs. po a nepřítomnosti efektu interakce provedeny.

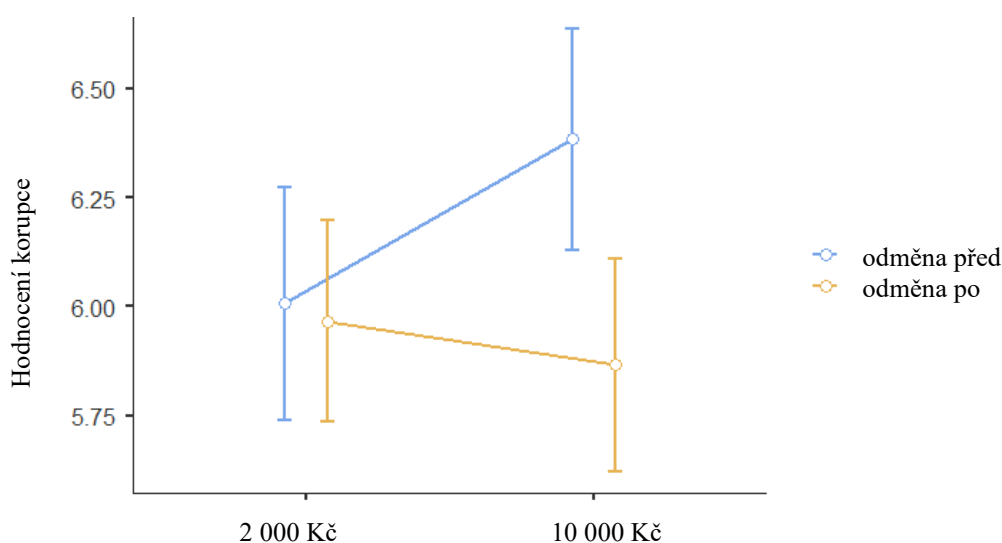
Výsledky tedy ukazují na významný efekt proměnné před/po – požadování odměny předem za určitou službu je percipováno ve vyšší míře jako korupční než žádání odměny za provedenou službu. Rozdíly v hodnocení korupce mezi jednotlivými kombinacemi odměn jsou při zachování hladiny statistické významnosti 0,05 náhodné, p hodnota se však hranici významnosti velmi blíží. Výsledky prezentuje tabulka 11 a graf 7.

Tabulka 11: Hodnota odměny, odměna před vs. po a hodnocení korupce – scénář 10

Proměnná	F	df	p		N	M	SD
Hodnota odměny	1,17	1,63	0,28	2 000 Kč	318	5,98	1,59
				10 000 Kč	313	6,11	1,59
Odměna před/po	4,83	1,63	0,028	Před	285	6,20	1,43
				Po	346	5,92	1,70
Odměna před/po * hodnota odměny	3,53	1,63	0,061				

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, F = hodnoty testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Graf 7: Hodnota odměny, odměna před vs. po a hodnocení korupce – scénář 10

Pro probandy spočívalo nejčastější vysvětlení v tom, že jde spíše (nebo navíc k tomu) o vydírání; dále že je to upřednostnění peněz před spravedlností; nejde o korupci, ale o týrání; vyhrožování; trestný čin uplácení; poukazovali na nepřipustnost násilí na dětech a nemorálnost a neprofesionální jednání učitelky; nemorální obohacení se; obcházení povinnosti; protože šlo o požadování odměny, nejedná se o korupci, na rozdíl od nabízení peněz za to, že učitelka nic neřekne.

Poslední dva ze situačních faktorů, které jsou v rámci výzkumu zkoumány, avšak pouze doplňkově, mimo výzkumné cíle, je faktor **nabízení/požadování odměny** a vyjádřený **souhlas, resp. nesouhlas** s účastí na jednání, které by mohlo být považováno za korupční. Proměnná nabízení/požadování odměny byla zkoumána již ve scénářích 3, 4 a 8 v souvislosti s faktory typ odměny a odměna před/po. Výsledky nenaznačují jednoznačný směr účinku tohoto faktoru. Posledními neanalyzovanými scénáři vztaženými k vedlejším zkoumaným proměnným jsou scénář 6, který zahrnuje současně proměnné nabízení/požadování odměny i souhlas/nesouhlas aktérů a scénář 11, který se týká pouze faktoru souhlasí/nesouhlasí.

➤ **Scénář 6.** Popisuje pana Kohouta, který na dopravním inspektorátu požádá úředníka o jinou SPZ, než je mu přidělována. Ve 4 verzích situace figuruje odměna 1 000 Kč:

- úředník nevyhoví → pan Kohout nabízí odměnu – úředník souhlasí
- úředník nevyhoví → pan Kohout nabízí odměnu – úředník nesouhlasí
- úředník je ochoten vyhovět → úředník požaduje – pan Kohout souhlasí
- úředník je ochoten vyhovět → úředník požaduje – pan Kohout nesouhlasí

Jednání obou mužů bylo posuzováno zvlášť, výsledky jsou separovaně prezentovány v tabulkách 12 a 13 a grafech 7 a 8.

V případě posuzování chování pana Kohouta analýza rozptylu dvojného třídění odhalila statisticky signifikantní efekt účinku obou proměnných na vnímání korupce u pana Kohouta (všude $p < 0,001$). Byla nalezena evidence pro tvrzení, že v případě požadování odměny ze strany úředníka je souhlas pana Kohouta s touto pobídkou k možnému korupčnímu chování častěji spojován s vyšší mírou hodnocení korupce než jeho nesouhlas ($t_{633} = 6,89, p < 0,001$). Dále bylo zjištěno, že nabízení odměny ze strany pana Kohouta způsobuje, že je pan Kohout častěji hodnocen jako zkorumpovaný, než když je o odměnu žádán úředníkem ($t_{633} = 19,0, p < 0,001$). U proměnné nabízení / požadování byla pozorovaná vysoká velikost efektu, která vypovídá o tom, že tento situační faktor vysvětluje 33 % variability dat ($\omega^2 = 0,33$). Zároveň bylo prokázáno, že rozdíly ve vnímání korupce při interakci obou faktorů nejsou dílem náhody ($F_{1,633} = 53,1, p < 0,001$).

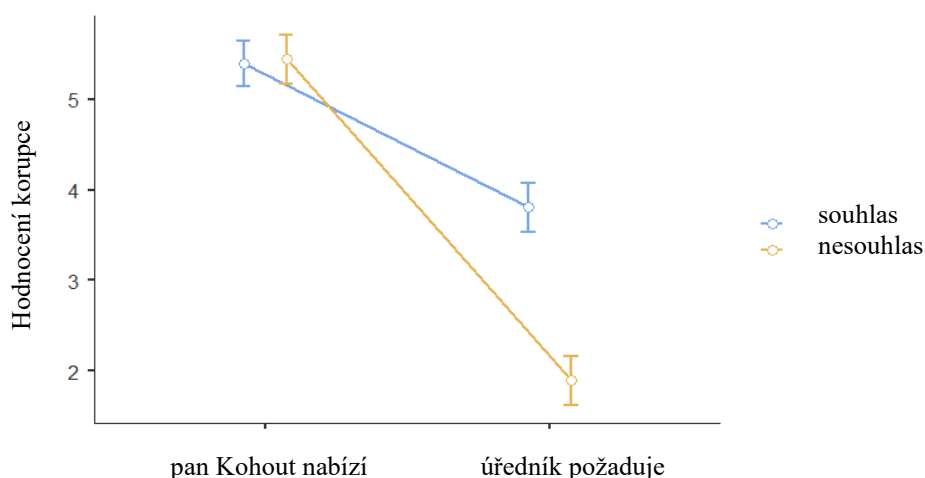
Z post-hoc testování s Tukeyho korekcí ohledně interakce proměnných vyplynulo mnoho statisticky signifikantních interakcí – všechny jsou uvedeny v tabulce 12.

Tabulka 12: Nabízení vs. požadování odměny, souhlas vs. nesouhlas se zapojením do jednání a hodnocení korupce – scénář 6 (jednání pana Kohouta)

Proměnná	F	df	p		N	M	SD
Nabízení/žádání odměny	362	1,63	<0,001	Kohout nabízí	326	5,41	1,60
				Úředník žádá	311	2,86	2,02
Souhlas/nesouhlas	47,5	1,63	<0,001	Souhlas	334	4,64	2,02
				Nesouhlas	303	3,65	2,32
Nabízení/žádání odměny * souhlas/nesouhlas	53,1	1,63	<0,001				
Interakce proměnných					t	df	p
Úředník žádá odměnu + Kohout souhlasí vs. úředník žádá odměnu + Kohout nesouhlasí					9,92	633	<0,001
Kohout nabízí odměnu + úředník souhlasí vs. úředník požaduje odměnu + Kohout souhlasí					8,52	633	<0,001
Kohout nabízí odměnu + úředník souhlasí vs. úředník požaduje odměnu + Kohout nesouhlasí					18,6	633	<0,001
Kohout nabízí odměnu + úředník nesouhlasí vs. úředník požaduje odměnu + Kohout souhlasí					8,47	633	<0,001
Kohout nabízí odměnu + úředník nesouhlasí vs. úředník požaduje odměnu + Kohout nesouhlasí					18,2	633	<0,001

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t/F = hodnoty testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Graf 8: Nabízení/požadování odměny, souhlas/nesouhlas a hodnocení korupce – scénář 6 (jednání pana Kohouta)

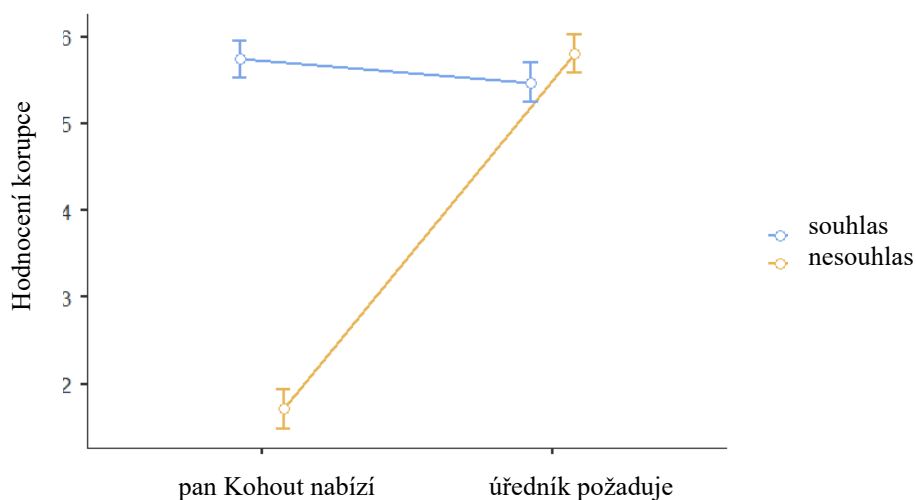
Ve druhém kroku probandi hodnotili jednání úředníka. Stejně jako u pana Kohouta výše i zde se objevuje evidence o přítomnosti statisticky významného efektu obou proměnných i jejich interakce (všude $p < 0,001$). Jestliže úředník požaduje odměnu, je jeho počínání hodnoceno častěji jako korupční, než když je mu odměna nabízena ($F_{1,633} = 286$, $p < 0,001$). Jestliže úředník souhlasí s tím, aby vyhověl panu Kohoutovi, když mu nabízí odměnu, je rovněž častěji toto jednání nahlíženo jako korupční, než když nesouhlasí s pobídkou k tomu, aby se zachoval nemorálně ($F_{1,633} = 268$, $p < 0,001$). Co se týká interakce faktorů, byly shledány jako statisticky signifikantní 3 situace (viz tabulka 13 a graf 9).

Tabulka 13: Nabízení vs. požadování odměny, souhlas vs. nesouhlas se zapojením do jednání a hodnocení korupce – scénář 6 (jednání úředníka)

Proměnná	F	df	p	N	M	SD
Nabízení/žádání odměny	286	1,63	<0,001	Nabízení	326	3,89
				Žádání	311	5,64
Souhlas/nesouhlas	268	1,63	<0,001	Souhlas	334	5,62
				Nesouhlas	303	3,78
Nabízení/žádání odměny * souhlas/nesouhlas	372	1,63	<0,001			
Interakce proměnných				t	df	p
Kohout nabízí odměnu + úředník souhlasí vs. Kohout nabízí odměnu + úředník nesouhlasí				25,5	633	<0,001
Kohout nabízí odměnu + úředník nesouhlasí vs. úředník požaduje odměnu + pan Kohout souhlasí				-23,2	633	<0,001
Kohout nabízí odměnu + úředník nesouhlasí vs. úředník požaduje odměnu + pan Kohout nesouhlasí				-25,0	633	<0,001

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t/F = hodnoty testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Graf 9: Nabízení/požadování odměny, souhlas/nesouhlas a hodnocení korupce – scénář 6 (jednání úředníka)

Doplníme, že dle zdůvodnění respondentů pouhá prosba není důvodem pro klasifikaci korupce; výměnou SPZ nevznikne nikomu škoda a dotyčnému udělá radost; jde o vyhovění přání zákazníka. Situace má ale dle některých odpovědí jisté korupční znaky: úředník zneužil prosby a chce úplatek (pokud by však odměnu nabízel sám, jednal by korupčně); jeden dává a druhý přijímá; úředníková snaha obohatit se. Podle dalšího komentáře záleží, jak je odmítnuté myšleno – zda z morálního důvodu nebo proto, že byla nabídka odměny nízká. Velmi často se tu objevovala poznámka, že záleží, zda SPZ na přání není zpoplatněna a zda odměna není regulérní platbou za požadavek.

- **Scénář 11.** Líčí interakci vězně a dozorce. Vězeň má odpracovat 300 h veřejně prospěšných prací a dozorce nabízí vězni, že za 3 krabičky cigaret ochoten zařídí, aby mu 100 h bylo odpuštěno. Nastávají dvě varianty, přičemž v jedné vězeň s nabídkou souhlasí a ve druhé ne.⁴

Analogicky jako ve scénáři 6 bylo i zde posuzováno chování z hlediska korupce u každého z aktérů samostatně. Výsledky obou analýz prezentuje tabulka 14.

Byly provedeny t-testy nezávislých vzorků pro identifikaci možného rozdílu mezi souhlasem a nesouhlasem vězně s nabídkou dozorce. Test odhalil, že jednání vězně je ve statisticky významně vyšší míře považováno za korupční, jestliže vězeň s nabídkou dozorce souhlasí, než když nesouhlasí ($t_{322} = 1,51, p < 0,001$). Co se týká hodnocení jednání

⁴ Probandům byly prezentovány ještě další 2 verze scénáře, na základě kterých mělo být potenciální korupční jednání hodnoceno z hlediska proměnné odměna před/po. Kvůli chybě při implementaci však nešlo data použít.

vězeňského dozorce, respondenti nejsou v tomto ohledu ovlivněni skutečností, zda vězeň s nabídkou dozorce souhlasí, nebo nesouhlasí ($t_{322} = -0,86$, $p = 0,39$).

Tabulka 14: Souhlas/nesouhlas s nabídkou a hodnocení korupce – scénář 11 (jednání vězně a vězeňského dozorce)

Hodnocení jednání vězně	N	M	SD	T	df	p
Vězeň souhlasí	166	4,43	1,95	1,51	322	<0,001
Vězeň nesouhlasí	158	1,65	1,28			
Hodnocení jednání dozorce	N	M	SD	T	df	p
Vězeň souhlasí	166	5,84	1,26	-0,86	322	0,39
Vězeň nesouhlasí	158	5,96	1,22			

Legenda: N = počet respondentů, kterým byl prezentován daný scénář, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Komentáře, které probandi k odpovědím poskytli k jednání dozorce, poukazovaly na základní znaky korupce (říká si o úplatek, zneužití svého postavení za účelem získání výhody apod.), na jeho manipulaci vězněm. Vězně obhajovaly argumenty typu: je v tom nevinně; má právo odmítnout i přijmout; pouze přijal nabídku, jinak by mu mohl hrozit postih od dozorce. Mezi méně jednoznačnými odpověďmi byl shledán argument, že jednání sice není morální, ale nikomu neublíží. Objevila se i připomínka k tomu, že není jasné, zda vězeň nesouhlasí s nabídkou jako takovou nebo třeba proto, že chce smlouvat o menším počtu krabiček; proč povinné práce musí vykonat nebo proč by mu měly být hodiny odpuštěny.

7.2 Analýza individuálních proměnných

Za účelem prozkoumání vlivu osobnostních a demografických proměnných byly položeny výzkumné otázky VO₄–VO₉ a hypotézy H₁ a H₂. Postupným vyřazováním položek, které nepříznivě snižovaly hodnotu Cronbachovo alfa (α), jsme dospěli ke konečnému počtu sedmi položek, které mají schopnost měřit obecnou citlivost k vnímání korupce. Správnost výběru těchto položek pro index celkového vnímání korupce zároveň potvrzují nepozorované, nebo jen minimální, rozdíly mezi kontrolovanými podmínkami v zahrnutých scénářích. Hodnota Cronbachovo α po vyřazení položek měla hodnotu 0,75, což svědčí pro vyhovující vnitřní konzistenci. V příloze 2 je k nahlédnutí tabulka, která prezentuje reliabilitu škály v případě odstranění dané položky.

Závisle proměnná pro analýzu proměnných na straně individua byla získána výpočtem průměrné hodnoty z hodnocení výše vybraných scénářů každého jedince. Protože položky

na osobnostní proměnné byly zařazeny na konec dotazníku, mohli být do této části analýzy zahrnuti pouze respondenti, kteří dokončili všechny scénáře a vyplnili minimálně jednu ze závěrečné sady individuálně specifických otázek. V kapitole o výzkumném souboru jsou uvedeny počty kompletních odpovědí, bohužel pro tuto druhou část statistické analýzy musel být tento počet ještě ponížěn o odpovědi respondentů, kterým byla přidělena jedna ze dvou špatně implementovaných verzí scénáře 11, a tak nemohlo být spočítáno jejich průměrné skóre hodnocení korupce. Tím se aktuální výzkumný soubor zredukoval na 303 respondentů. Následuje zodpovězení zbylých výzkumných otázek a potvrzení či vyvrácení hypotéz.

VO4: Existuje souvislost mezi typem studovaného oboru a vnímáním korupce? Pokud ano, jaká?

Z tabulky 15 vidíme, že zastoupení respondentů v jednotlivých kategoriích oborů je velmi nerovnoměrné s vysoce převládajícími počty studentů společenských, humanitních a ostatních oborů. Na první pohled je zřejmé, že v průměru se respondenti napříč různými obory ve vnímání korupce téměř neliší. I přes velmi málo osob reprezentujících ekonomické obory a přírodovědecké a technické obory bylo možné provést analýzu rozptylu. Její výsledek značí nenalezení evidence o vlivu oboru studia na percepci korupce ($F_{3,201} = 0,29$, $p = 0,84$).

Tabulka 15: Typ studovaného oboru a vnímání korupce

Obor	N	M	SD
ekonomické obory a management	23	5,60	0,90
právo	47	5,62	0,70
přírodovědecké a technické obory	26	5,51	0,82
společenské, humanitní a ostatní obory	109	5,66	0,78

Legenda: N = počet respondentů, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka.

VO5: Existuje vztah mezi zkušeností s korupcí u respondentů a jejich vnímáním korupce? Pokud ano, jaký?

Co se týká osobní zkušenosti s korupcí, zkoumali jsme působení zkušenosti s různými podobami úplatkářství a jinými formami korupce. Bylo provedeno několik t-testů pro zjištění rozdílů mezi respondenty s těmito a bez nich. Výsledky říkají, že respondenti, po kterých nikdy nebyl požadován úplatek, vnímají méně často situace jako korupční ($t_{281} = 2,72$, $p = 0,007$). O vlivu faktoru zkušenosti s přijetím, nabízením úplatku a s jinou formou korupce nebyla zjištěna evidence (podrobně viz tabulka 16). Stojí za

povšimnutí, že zkušenost s přijetím úplatku přiznalo výrazně méně respondentů než s nabízením či požadováním ze strany někoho jiného, kde nejsou tázané osoby v roli iniciátora.

Tabulka 16: Osobní zkušenost s korupcí a vnímání korupce

Osobní zkušenost		N	M	SD
nabídnutí úplatku (respondentovi)	ano	34	5,61	0,92
	ne	249	5,62	0,89
přijetí úplatku (respondentem)	ano	6	4,67	2,07
	ne	277	5,64	0,84
požadování úplatku (po respondentovi)	ano	27	6,05	0,50
	ne	256	5,57	0,91
jiná forma korupce	ano	51	5,68	0,89
	ne	232	5,60	0,89
Rozdíly ve vnímání korupce		t	df	p
nabídnutí úplatku (respondentovi)		-0,050	281	0,96
přijetí úplatku (respondentem)		-1,15	5,04	0,30
požadování úplatku (po respondentovi)		2,72	281	0,007
jiná forma korupce		0,52	281	0,60

Legenda: N = počet respondentů, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka, t = hodnota testové statistiky, df = stupně volnosti, p = p hodnota.

Zkusili jsme zde dále prověřit působení věku jako intervenující proměnné, protože nelze vyloučit možnost, že by se s rostoucím věkem mohla zvyšovat šance na přítomnost zážitku úplatkářství. Nejprve jsme provedli bodově biseriální korelační analýzu věku a všech čtyř druhů zkušeností s korupcí, která je specifickým případem Pearsonovy korelační analýzy. Výsledné korelační koeficienty prezentuje tabulka 17.

Tabulka 17: Osobní zkušenost s korupcí – korelační analýza

	nabídnutí úplatku	přijetí úplatku	žádost o úplatek	jiná forma korupce
věk	0,15**	0,063	0,22**	0,17**

Legenda: číselné hodnoty představují velikost biseriálního korelačního koeficientu r_{pb} , * $p < 0,05$, ** $p < 0,001$.

Všechny druhy zkušenosti s korupcí jsou v pozitivním vztahu s věkem a pouze u přijetí úplatku není tento vztah statisticky významný. Proto jsme dále vypočítali regresní analýzu pro tyto 3 signifikantně korelující koreláty, pro které platí, že jejich výskyt ve výzkumném souboru roste se zvyšujícím se věkem respondentů.

Na základě výsledku celkového F-testu byl signifikantní pouze model s požadováním úplatku ($F_{2,280} = 5,48$, $p = 0,005$). Modely pro věk a nabízení úplatku ($F_{2,280} = 0,79$, $p = 0,46$) a jinou formu korupce nebyly signifikantní ($F_{2,280} = 1,04$, $p = 0,35$). Pro zkušenost s požadováním úplatku jsme nechali spočítat parametry modelu (viz tabulka 18). Bylo zjištěno, že s přítomností zkušenosti s požadováním úplatku po respondentovi se míra vnímané korupce ve scénářích zvýší o 0,55. Věk zde není významným prediktorem – dříve popsany vztah mezi zkušeností a silnějším vnímáním korupce tedy nelze vysvětlit vyšším věkem respondentů, kteří se setkali s požadováním úplatku.

Tabulka 18: Vnímání korupce v závislosti na věku a zkušenosti s požadováním úplatku (po respondentovi) – regresní model

	R²	b	SE	t	p
model	0,038				0,005
konstanta		5,83	0,15	38,7	<0,001
věk		-0,010	0,006	-1,87	0,062
zkušenost s požadováním úplatku		0,55	0,18	3,06	0,002

Legenda: R² = koeficient determinace, b = regresní koeficient, SE = střední chyba odhadu, t = hodnota testové statistiky, p = p hodnota.

Respondenti zažili požadování či nabízení úplatku ve firemním prostředí, na úřadech, v akademické sféře, autoškole, ve zdravotnictví, při kontaktu s policistou či revizorem, ale i například s šatnářkou na univerzitě, přičemž šlo o materiální i nehmotné úplatky. Dle jednoho probanda se uplácení vyskytuje v životě stále, a tak ho tedy zažívá často. Z jiných forem korupce je respondentům osobně asi nejvíce známé zvýhodňování určitých osob.

S ohledem na nevlastní zážitek s korupcí bylo zjištěno, že existence zkušenosti s korupcí u známé či příbuzné osoby ve vztahu k probandovi je pozitivně spojena s mírou vnímání korupčních prvků ve scénářích ($t_{281} = 2,45$, $p = 0,015$). Rovněž rozložení odpovědí ano-ne je v tomto případě více homogenní než v případě osobní zkušenosti s korupcí (viz tabulka 19). Konkrétní zmiňované zkušenosti byly velmi podobného charakteru jako u osobních zkušeností, což dokládá, že lidé tyto zážitky zažívají obecně.

Tabulka 19: Zástupná zkušenost s korupcí a vnímání korupce – deskriptivní statistika

Zástupná zkušenost	N	M	SD
ano	117	5,77	0,78
ne	166	5,51	0,94

Legenda: N = počet respondentů, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka.

VO6: Souvisí vnímaná rozšířenost korupce v zemi s vnímáním prezentovaných situací jako korupčních? Pokud ano, jak?

V tabulce 20 můžeme vidět rozložení odpovědí na sedmibodové škále vnímané rozšířenosti korupce v zemi. Tabulka udává pouze odpovědi respondentů s kompletními odpověďmi zařazené do této části analýzy. Je zřejmé, že většina respondentů si myslí, že se korupce v České republice v nějaké míře vyskytuje.

Tabulka 20: Vnímaná rozšířenost korupce v zemi – deskriptivní statistika

Míra vnímané rozšířenosti korupce v ČR	N	M	SD
1 (nevyskytuje se)	0	-	-
2	4	5,75	0,98
3	19	6,14	0,65
4	43	5,39	0,94
5	93	5,72	0,82
6	70	5,62	0,75
7 (velmi rozšířená)	51	5,37	1,10

Legenda: N = počet respondentů, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka.

Statistická významnost hodnoty Pearsonova korelačního koeficientu ($r = -0,12$; $p = 0,045$) poskytuje evidenci o tom, že s rostoucím rozsahem vnímané rozšířenosti korupce v ČR klesá vnímání korupce ve scénářích, ale jen mírně.

VO7: Vztahuje se míra percepce nemravnosti korupce k vnímání prezentovaných situací jako korupčních? Pokud ano, jak?

Níže v tabulce 21 je uvedena deskriptivní statistika pro jednotlivé možnosti odpovědí pro otázku na percipovanou morální nepřijatelnost přijímání a nabízení úplatku. Z globálního pohledu oba případy úplatkářství respondenti hodnotí převážně jako způsoby chování odporující mravním principům, i když najdou se i tací, kteří ho morálně neodsuzují.

Tabulka 21: Vnímaná nemravnost korupce – deskriptivní statistika

Míra vnímané nemravnosti korupce	Přijímání úplatku			Nabízení úplatku		
	N	M	SD	N	M	SD
1 (naprosto morálně nepřijatelné)	94	5,91	0,84	58	6,02	0,81
2	81	5,56	0,80	93	5,60	0,81
3	56	5,38	0,69	64	5,39	0,82
4	15	5,35	0,76	33	5,40	0,88
5	16	5,34	1,18	19	5,71	0,82
6	11	5,73	0,75	12	5,75	0,82
7 (naprosto morálně přijatelné)	7	5,08	2,12	1	1,00	-

Legenda: N = počet respondentů, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka.

Ze signifikantních výsledků provedených Pearsonových korelačních analýz sledujících souvislost vnímané morální přijatelnosti nabízení, resp. přijímání úplatku a vnímání korupce ve scénářích vyplývá, že v čím větším rozsahu lidé vnímají nabízení, resp. přijímání úplatků jako morálně akceptovatelné, tím méně hodnotí prezentované situace jako korupční ($r = -0,19$, $p = 0,002$, resp. $r = -0,20$, $p < 0,001$).

VO8: Existuje vztah mezi mírou pravděpodobnosti přijetí či nabídnutí úplatku a vnímáním prezentovaných situací jako korupčních? Pokud ano, jaký?

Jak v případě případného přijetí, tak i nabídnutí úplatku, má nejvíce respondentů za to, že by se úplatkářství téměř jistě nezúčastnilo. Podrobné informace k distribuci odpovědí jsou uvedeny v tabulce 22. Z údajů vidíme, že probandi dávají o něco větší šanci tomu, že by úplatek nabídli, než že by ho přijali.

Tabulka 22: Pravděpodobnost přijetí a nabídnutí úplatku – deskriptivní statistika

Pravděpodobnost přijetí / nabídnutí úplatku	Přijímání úplatku			Nabídnutí úplatku		
	N	M	SD	N	M	SD
1 (velmi nepravděpodobné)	84	5,91	0,72	48	5,83	0,78
2	94	5,53	0,89	59	5,67	0,92
3	40	5,65	0,69	58	5,57	0,82
4	39	5,40	0,83	52	5,68	0,73
5	17	5,66	0,84	36	5,31	0,90
6	8	4,79	1,31	17	5,78	0,91
7 (velmi pravděpodobné)	3	3,81	2,60	10	4,91	1,66

Legenda: N = počet respondentů, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka.

Statistická významnost hodnot Pearsonovy korelační analýzy naznačuje souvislost, že s rostoucí pravděpodobností přijetí i nabídnutí úplatku na straně respondentů klesá jejich vnímání korupce v prezentovaných situacích ($r = -0,26$, $p < 0,001$ a $r = -0,15$, $p = 0,011$).

VO₉: Existuje souvislost mezi tím, jak respondenti rozumí pojmu korupce a jejich vnímáním prezentovaných situací jako korupčních? Pokud ano, jak?

Respondenti byli rozděleni dle individuálního posouzení míry souladu jejich vysvětlení pojmu korupce s teoretickým vymezením korupce v teoretické části této práce do 3 kategorií:

- 1) **správné chápání pojmu** – příklady odpovědí: nemorální obohacování se na úkor druhých, zneužití svého postavení za účelem získání zisku
- 2) **částečně správné chápání** – příklady odpovědí: poskytnutí služby za úplatek, protislužba za účelem ovlivnění
- 3) **nedostatečné chápání pojmu** – příklad odpovědi: nemorální jednání

Na položku požadující vysvětlení od respondentů, co si představují pod pojmem korupce, odpovědělo přibližně dvakrát více respondentů, než je v tabulce 23 níže, ale použitelné byly jen odpovědi probandů, kteří dotazník dokončili.

Na první pohled vidíme, že zastoupení probandů v jednotlivých kategoriích je nerovnoměrné, poslední kategorie je zastoupena minimem probandů. Výsledek jednofaktorové ANOVY vypovídá o tom, že rozdíly alespoň v jedné dvojici sledovaných skupin nejsou jen dílem náhody ($F_{2,199} = 3,98, p = 0,020$). Post-hoc testování potvrzuje to, co je patrné už na první pohled z tabulky – lidé, kteří pojmu korupce rozumí nedostatečně, vnímají korupci ve scénářích méně často než lidé, kteří mu rozumí správně ($t_{199} = -2,73, p = 0,019$) nebo částečně správně ($t_{199} = 2,80, p = 0,015$). Mezi první a druhou úrovní porozumění pojmu (správné vs. částečně správné chápání) nebyl nalezen statisticky významný rozdíl ($t_{199} = -0,18, p = 0,98$).

Tabulka 23: Chápání pojmu korupce a vnímání korupce

Chápání pojmu korupce	N	M	SD
správné chápání pojmu	95	5,61	0,91
částečně správné chápání pojmu	99	5,63	0,81
nedostatečné chápání pojmu	8	4,70	1,72

Legenda: N = počet respondentů, M = střední hodnota, SD = směrodatná odchylka.

H₁: Ženy vnímají ve srovnání s muži ve vyšší míře prezentované situace jako korupční.

Za účelem porovnání rozdílů mezi muži a ženami ve vnímání korupce a k ověření H₁ byl proveden t-test nezávislých vzorků. Nesignifikantní hodnota testové statistiky poskytuje

důkaz pro to, že muži a ženy se ve vnímání korupce neliší ($t_{301} = -0,81, p = 0,42$). Nenalezli jsme evidenci pro platnost H_1 .

H₂: Respondenti, kteří se obecně zajímají o politické dění, vnímají ve vyšší míře prezentované situace jako korupční oproti respondentům, kteří se o politické dění nezajímají.

Dle Pearsonovy korelační analýzy neexistuje statisticky významná souvislost mezi zájmem o politické dění a vnímáním korupce ($r = 0,067, p = 0,26$). S měnícím se zájmem o politiku se nemění vnímání korupce ve scénářích. Nebyl objeven důkaz pro platnost H_2 .

8. DISKUZE

Tato práce se zabývá determinantami individuálních nuancí ve vnímání korupce se zaměřením na úplatkářství jako jednu z podob korupce.

Co se týká vlivu podoby odměny na vnímání korupce, tj. věci, peněz, či služby, zjistili jsme, že u 2 z 5 scénářů podoba odměny nerozhoduje o vnímání korupce. U jednoho scénáře byla percepce korupce ovlivněna všemi třemi druhy výhod (odměna pro starostu, aby vyhověl žádosti na povolení ke zhotovení vjezdu) v tomto pořadí: služba (nejnižší vnímání korupce), věc, peníze (nejvyšší vnímání korupce). U dalšího scénáře způsobila hmotná nepeněžní věc (fotka) nižší vnímání korupce než služba a peníze. Zde se VIP osobnost snažila vyhnout pokutě nabízením odměny policistovi. V tomto případě mohl stát za významně mírnějším vnímáním korupce u nabízení fotky fakt, že jde o věc, která jako taková nemusí obohacovat jedince materiálně, ale spíše duchovně, protože může mít pro mnoho lidí osobní význam a ten není experimentálně kontrolovatelný (Thomas 1991, in Polese 2014).

Dokázali jsme, že podoba odměny má efekt na vnímání korupce, ale jen ve specifických situacích nebo u konkrétních podob odměn. Navzdory nejednoznačnosti našich zjištění můžeme učinit alespoň jedno specifické zjištění: **peněžní odměny obvykle vedou k silnějšímu vnímání korupce**. Co se týká nemateriálních darů (v našem případě služeb), nabývají významu hlavně v blízkých vztazích, z jejichž hlediska jsou považovány za významnější než materiální dary (Ottlewski, 2019). Kdyby prezentované scénáře popisovaly jednání osob v neformálních stycích, což se ani v jednom případě nestalo, možná by odměna typu služba vzbuzovala v respondentech častěji pocit, že by mohlo jít o korupci, protože bylo nabízeno či požadováno něco cenného. To by mohlo vysvětlovat, proč **služby** v rovině formálních vztahů **nevedly k výraznému vnímání korupce**. Za předpokladu, že je rozdíl mezi darem a úplatkem a tato kategorizace odměny rozhoduje o tom, zda ji nazveme korupcí, nebo ne (Polese, 2008), je náš nález důkazu ohledně pozitivního vlivu peněz na vnímání korupce v souladu s tvrzením Wernera (2000), který úplatkem (a tedy korupcí) nazývá monetární odměny a dárkem nepeněžní formu odměny.

Stojí za zmínění, že existují dokumenty, které jsou vydávány soukromými podniky i veřejnými institucemi. Jedná se o kodexy, ve kterých jsou formulovány principy a pravidla pro poskytování a přijímání darů, které zaměstnancům určují, jak si mají v takových situacích počínat a vyhnout se tak korupčnímu jednání. Jejich obsah napovídá, že na druhu

a také hodnotě odměny, která je mezi lidmi předávána, záleží. Například dle společnosti Skanska (2015, 15. listopadu) jsou nepřípustné monetární dary a alkohol. Drobné propagační předměty jako kalendář či pero jsou povoleny (za předpokladu, že jejich hodnota nepřesáhne 500 Kč). Předměty s logem firmy povoluje i Česká pošta (nedat.).

Přestože v experimentu Trawicka, Swana a Rinka (1989) vyšlo najevo, že nabízení méně hodnotného daru (ve formě peněz) je vnímáno jako více etické, než když jde o dar vyšší hodnoty, my jsme zjistili, že v žádném případě **hodnota odměny sama o sobě není podmínkou, která by determinovala vnímání korupce**. Otázkou k zamyšlení je, proč v 7. scénáři byly peníze nízké hodnoty častěji asociovány s korupcí než jiné typy odměn (pokuta kadeřnici od kontrolorky z hygienické stanice), ale vysoké peněžní částky nikoliv. Možným vysvětlením je, že se jednalo o efekt konkrétní situace, protože dle Patica (2002) hodnotu daru nelze posuzovat univerzálně, nýbrž závisí na sociálním kontextu, v jakém je nabízena. Anebo respondenti kadeřnickou službu (jejíž hodnota nebyla explicitně vyjádřena) neocenili finančně tak, jak bylo při vytváření obsahu scénáře předpokládáno.

Problémem scénářů, které zjišťovaly vliv hodnoty odměny, mohly být v některých případech stanovené částky v alternativách odpovědí. Dá se totiž očekávat, že při nízké hladině peněžních částek (v řádu stovek Kč) bude schopnost difference mezi odpověďmi respondentů menší než u vyšších hodnot (v rádech tisíců Kč). Dalším problémem může být, že u faktoru výše finanční částky byly mnohdy zkoumány jen dvě varianty podmínek, pouze u jednoho scénáře byly manipulovány tři podmínky. Jistě by bylo přínosné prozkoumat větší šíři monetárních částek v rámci jednoho posuzovaného případu. Osipian (2007) ve svém výzkumu korupce ve vysokoškolském vzdělávacím systému mj. od výše hodnoty úplatku odvozuje míru korupce. Velikost odměny tím považuje za objektivní měřítko korupce, to v našem výzkumu však ověřeno nebylo. Ačkoli tedy výsledky svědčí o nevýznamném vlivu hodnoty odměny na vnímání korupce, existují další, nevědecké zdroje informací, které hovoří ve prospěch toho, že hodnota odměny by snad přeci jen měla souviset s posouzením toho, co je korupce a co ne – například z rozhovorů autorky diplomové práce s jejím sociálním okolím, podle kterého je hodnota zisku při posuzování korupce zásadní. Pokud znovu odkážeme na zmíněné etické kodexy, najdeme v nich kupříkladu, že zaměstnanec smí přijmout dary v maximální hodnotě 500 Kč (Česká pošta, 2015) nebo i jen 100 Kč (Centrum sociální péče města Ústí nad Orlicí, 2018). Jiné podniky zase udělují zákaz přijímání darů v „nepřiměřené hodnotě“ (Vodafone, nedat.) nebo nutnost schválení ředitelem oddělení poskytnutí či přijmutí darů v hodnotě vyšší než 3 000 Kč (Seznam.cz, nedat.).

U odměny před/po byly shledány v různých situacích různé efekty. V jedné čtvrtině případů odměna „před“ ani odměna „po“ neovlivňovala vnímání korupčního jednání. V případě vyžadování odměny odměna „před“ způsobila vyšší míru hodnocení činů jako korupčních v porovnání s odměnou „po“ (ředitelka požaduje sepsání kladné recenze na její školku). Shodně s tím také u požadované odměny odměna „před“ byla percipována častěji jako korupční než žádaná odměna po provedení požadované aktivity (požadování peněz za neohlášený týrání dítěte). To je v souladu s tím, že předmět poskytnutý po nějaké službě slouží k poděkování a je morálně ospravedlnitelný (Zhu, Wang, & Yang, 2018). Vybočujícím z této roviny je zjištění, že při nabízení odměny je následná odměna (hrnek od politické strany pro voliče za jejich hlasy) spojena s vyšší mírou percepce korupce než odměňování předem (předvolební kampaň). Tady mohlo sehrát svou roli to, že šlo o chování politiků, kteří bývají v očích veřejnosti s korupcí velmi často spojováni. Je běžné, že v období před volbami se politici snaží získat přízeň voličů různými způsoby a že se o takovém jednání obvykle jako o korupci nehovoří. Ovšem následná odměna by zde mohla být vnímána z hlediska voličů jako závazek anebo jako snaha politiků „koupit“ si hlasy na příští volební období, čímž by se z odměny „po“ stala odměna „před“ a tím pádem potenciálně něco, co přitahuje označení „úplatek“. Nabízí se i jiná interpretace: nabízení dárkových předmětů v rámci předvolební kampaně mohlo vést k nižšímu vnímání korupce, protože je to běžné. Naproti tomu odměňování voličů po volbách tímto způsobem už není tak obvyklé a respondenti mohli takové jednání považovat za podezřelé. Závěr pro VO₃ zní: **obvykle je odměna „před“ častěji vnímána jako korupční než odměna „po“**. Přitom zásadní je již dříve zmíněné: vždy je nutné zvažovat další okolnosti.

Při kontrolování podmínky požadování/nabízení odměny jsme zjistili, že žádost o odměnu je častěji hodnocena jako korupce než nabídka odměny (snaha získat dřívější termín operace u lékaře). Ke stejnému závěru jsme dospěli i v dalším scénáři (chování voličů a politiků v období voleb), kde šlo o odměnu „před“. Obě zjištění korespondují s tím, že požadovaná odměna má potenciál k tomu být vnímána jako úplatek (Polese, 2008). Dále jsme zjistili, že pokud někdo nabízí odměnu druhému člověku, je první osoba častěji hodnocena jako zkorumpovaná než, když je od ní odměna vyžadována druhou osobou. Zároveň bylo odhaleno, že počínání toho, kdo požaduje výhodu, je častěji vnímáno jako korupční, než když je této osobě odměna nabízena (snaha získat jinou SPZ). Tyto závěry nejsou překvapivé a upomínají na to, že záleží, který z aktérů je právě hodnocený a zda je

v roli iniciátora nebo pasivního jedince, který je tomuto vlivu vystaven (Rabl, 2012). Ačkoli jsme v jedné situaci nezjistili významný vliv proměnné odměna před vs. po (odměna pro ředitelku v podobě sepsání kladné recenze na její školku), s poměrně vysokou mírou jistoty lze prohlásit, že **požadování odměny je častěji vnímáno jako korupční než nabízení odměny**.

Posledním zjištěním z analýzy situačních proměnných je jednoznačný závěr, že **souhlas hodnoceného**, ať už s nabízenou odměnou či s požadavkem na poskytnutí odměny, **je příčinou častějšího vnímání korupce než nesouhlas**, což je vcelku logické. Zdůrazňujeme, že záleží, či jednání je hodnoceno. Člověk, který si říká o odměnu, není hodnocen významně odlišně dle toho, zda s tím druhý jedinec souhlasí, a tedy souhlas či nesouhlas nehodnoceného neovlivňuje hodnocení hodnoceného jedince.

Co se týká individuálních korelátů, z výzkumu vyplynulo, že jak **klesá pravděpodobnost přijetí či nabídnutí úplatku** na straně respondentů, **roste s ní míra jejich vnímání korupce**. Výsledek by mohl být poněkud zkreslený tím, že menšinová část výzkumného vzorku udala vysokou či vyšší pravděpodobnost, že by se zachovala korupčně. Pouze 10 % probandů se vyjádřilo, že je pravděpodobné, že by úplatek přijalo. U nabídnutí úplatku to bylo o něco více – 22,5 %. Jak říká LaPierrův paradox, mínění jedince o tom, jak by se v určité situaci zachoval, resp. jeho vyjádřený postoj k určité věci, není spolehlivým prediktorem budoucího jednání (LaPierre, 1934). A tak respondenty udaná pravděpodobnost nemusí vyjadřovat skutečnou pravděpodobnost jejich počínání. Je evidentní, že k úplatkářství ve společnosti dochází a účastnit se ho může kdokoliv. Domníváme se, že tu muselo dojít k jevu sociální desirability.

Zjistili jsme, že se zvyšujícím se věkem respondenti častěji osobně zažívají zkušenost, kdy jim někdo nabídne úplatek, požaduje po nich úplatek nebo mají zkušenost s jinou formou korupce, než je úplatkářství. Věk se přesto nespolehodil na vnímání korupce. **Významně je míra vnímání korupce zvýšena u respondentů, po kterých byl někdy požadován úplatek**. Tuto souvislost lze spojit s vysvětlením, že u lidí citlivějších ke korupci je pravděpodobnější, že nějaké jednání budou považovat za žádost o úplatek. Naopak souvislost se zkušeností s přijetím či nabídnutím úplatku či jinou formou korupce nebyla prokázána. Vystává tak otázka, čím je situace požadování úplatku ze strany někoho jiného odlišná od jiných. Rozdílnost vidíme v tom, že když je po člověku úplatek požadován, je tento poptávaný jedinec zřejmě na nižší mocenské pozici. Zatímco když by dotyčnému

někdo úplatek nabízel nebo ho od někoho přijal, předpokládá se, že je v postavení, které mu přikládá vyšší moc. Když uvážíme, jací lidé asi tvoří náš výzkumný soubor, dá předpokládat, že jsou z řad lidí, kteří nemají takové sociální postavení, aby byli často vystavováni situacím, kdy jim jsou někým nabízeny úplatky nebo kdy je přijímají. Snad proto ani není divu, že jen 6 lidí z 277 se přiznalo k tomu, že úplatek někdy přijalo. Na druhou stranu se tu opět mohl projevit fenomén sociální žádoucnosti. Borošak a Šumah (2019) se snažili malému zastoupení těch, kteří nemají zkušenost s korupcí zamezit zařazením vysvětlení pojmu korupce na začátku studie, aby měli jistotu, že lidé budou vědět, o čem se hovoří. My jsme však pro účely jedné z VO chtěli právě toto vysvětlení znát z pohledu respondentů, o čemž bude pojednávat odstavec po následujícím.

Dále jsme zjistili, že **pokud respondent zná někoho ze svého blízkého sociálního okolí, kdo korupci v nějaké podobě zažil, častěji vnímá korupci** než proband, který nikoho takového nezná. Respondentovi dotyčný pravděpodobně o své zkušenosti vyprávěl, když o této skutečnosti ví. Vysvětlení by mohlo znít, že tímto způsobem respondent získává jakýsi přehled o rozšířenosti korupce ve svém okolí. Tím, že se o korupci dozvídá od blízkých osob, potvrzuje se mu, že je korupce jev, který se mezi lidmi vyskytuje, s čímž by mohla souviset vyšší vnímavost ke korupci v experimentu. Jak jsme ale zjistili v rámci jiného cíle výzkumu, percipovaná rozšířenost korupce je s mírou vnímané korupce v naší studii v opačném vztahu. Anebo se možná jednalo o negativní zkušenost, která vedla k větší citlivosti, resp. odporu ke korupci. Pro vhodnou interpretaci by bylo příhodné znát konkrétní podobu zkušenosti, neboť jsme u osobní zkušenosti prokázali, že se dle její podoby vnímání korupce formuje.

Bylo zjištěno, že **osoby, které pojem korupce nedokázali správně ani částečně správně vysvětlit, vnímají ve scénářích korupci v menším rozsahu** než ostatní dvě skupiny. Zdálo by se pochopitelné, že pokud člověk čemusi dobře nerozumí, bude mít menší schopnost tuto záležitost identifikovat. Ovšem u těchto respondentů zařazených do kategorie nedostatečného chápání pojmu se mohlo stát, že to nebyli lidé, kteří nevěděli přesně, co korupce je, ale možná jsou jedněmi z občanů naštvaných na stát a politický systém a prostřednictvím dotazníku chtěli dát najevo svou nespokojenost a podali cynickou, nesmyslnou odpověď. Předpokládáme, že se jednalo o členy facebookových skupin s politickým obsahem. Na druhou stranu bychom u těchto probandů asi očekávali spíše častější vnímání korupce. Problémem této položky je, že probandi si při vyplňování mohli definici pojmu najít na internetu, což by se při kontaktu „face to face“ nestalo. Faktor

porozumění termínu korupce vnímáme pro tento výzkum jako poměrně zásadní, protože slovo „korupce“ je ve studii používáno s předpokladem, že každý jedinec ví, o co se jedná. Rozdíly a nesprávné chápání tohoto pojmu tak mohou být zdrojem případných nevalidních výsledků.

Zjistili jsme, že **s rostoucím rozsahem vnímané rozšířenosti korupce v zemi klesá vnímání korupčního charakteru scénářů**. Podporou našeho závěru může být poznatek, ke kterému dospěla Silva (2016), totiž, že tam, kde je korupce vnímána jako běžná záležitost, budou lidé spíše neetické jednání akceptovat. Respondenti tak možná nebudou citliví k percepci prvků korupce v konkrétních situacích, protože dané chování vnímají spíše jako konvenci než nečestnost (Vrbová, 2014). Úvaha opačným směrem by mohla znít tak, že větší vnímaná rozšířenost korupce povede k jejímu častějšímu vnímání, protože posuzovatelé si korupční znaky ve scénářích snáze a rychleji s korupcí spojí.

Dle našich výsledků **zájem o politické dění** v dané zemi **neformuje nazírání korupce** v prezentovaných scénářích, přestože jiní autoři zjistili negativní vztah (Gonzalez et al.; 2019; Dong & Torgler, 2009; Lee & Guven, 2013). Tento výsledek by mohl svědčit pro to, že probandi si korupci s politikou tolik nespojují. Nesignifikantní vztah jsme možná také neidentifikovali z důvodu obsahu scénářů. Zařazení scénářů s politickou tematikou by třeba vedlo k jinému výsledku. Na druhou stranu dostatečně vysoká hodnota Cronbachova alfa svědčí o tom, že vnímání je konzistentní napříč různými situacemi. V souvislosti s tím je potřeba zdůraznit, že vybraných 11 scénářů ve výzkumu představuje jen zlomek všech možných potenciálně korupčních situací, které mohou nastat. Výsledky by proto bylo vhodné ověřit, případně závěry modifikovat provedením studie se scénáři i z jiných oblastí života.

Dalším naším nálezem je, že **respondenti, pro které je korupce morálně přijatelná, ji v experimentu vnímají v menším rozsahu**. Slovo korupce asi povětšinou vyvolává negativní konotaci a nabádá k tomu, že je sociálně žádoucí ji z morálního hlediska odsoudit. Jelikož tato položka následovala až po prezentaci a hodnocení scénářů, mohlo se stát, že jedinci, kteří po celou dobu „to špatné“ ve scénářích neviděli (nebo „jakoby“ neviděli), chtěli, aby jejich odpovědi zůstaly v souladu, a tak je stvrdili ohodnocením korupce jako morálně akceptovatelné. Jinak by vlastně přiznali, že akceptují něco, co je špatné a zároveň tento výskyt identifikovali.

Ačkoliv bychom se mohli domnívat, že na základě důkazu, že ženy jsou eticky citlivější než muži (Midyarany, 2016, in Khanifah, Isgiyarta, Lestari, & Udin, 2019) a v případě nemorálního jednání tíhnou k opatrnějšímu počínání a rozhodování (Khanifah et al., 2019), budou **mezi pohlavími** existovat rozdíly v nazírání korupčního (tzn. nemorálního) jednání, v našem výzkumu **signifikantní difference nebyly pozorovány**. Pravděpodobně existují silnější faktory než pohlaví, které determinují vnímání korupce. Bauhr a Charron (2020) zkoumání rozdílů ve vnímání korupce v závislosti na pohlaví komentují tak, že studie věnující se korupci se obvykle zaměřují na rozsah, závažnost apod. obecně a nespecifikují se na určité formy korupce. Náš výzkum byl však zaměřen pouze na úplatkářství jakožto asi nejčastější podobu korupce.

Neidentifikovali jsme evidenci pro determinaci vnímání korupce druhem studovaného oboru. Hlavním problémem bylo nerovnoměrné zastoupení respondentů napříč různými obory, resp. skupinami oborů. Zastoupení studentů ve výzkumném souboru nakonec nebylo tak výrazné, jak jsme předpokládali – 55 % výzkumného vzorku tvořili pracující probandi, včetně současně studujících. V případě, že bychom se zvláště zaměřili na pracující osoby, mohlo by být podnětné prozkoumat souvislost vnímání korupce a profese. Výzkum by rovněž mohl být doplněn o prozkoumání spojitosti percepce korupce a doby délky studia (pokud bychom uvažovali ke korupci vztažené obory jako právě ekonomické obory či právo), protože obeznámenost s tématem korupce se bude napříč ročníky pravděpodobně lišit, což by mohlo mít efekt na její vnímání.

Na závěr diskuze o individuálních proměnných bychom rádi připomněli, že klíčový pro tuto práci je výzkum situačních faktorů, což je základní znak a úkol experimentu. Na sledované individuální koreláty se dá nazírat spíše jako specifické příklady vlivu zkušenosti. Mají navíc jednu velkou nevýhodu – odpovědi na mnohé z nich jsou náchylné k působení jevu sociální desirability.

Pro splnění cíle práce byl zvolen experimentální výzkumný design, který má ve spektru ostatních výzkumných metod specifické postavení. Nedostatků a možností na zkvalitnění metodologického provedení studie je proto možné najít mnoho, o některých už byla řeč. Z komentářů respondentů k jednotlivým scénářům si odnášíme návrh na zlepšení, že by bylo pro přesnější rozhodnutí o vnímání korupce vhodné znát výsledek interakce aktérů – zda aktér úplatek přijal, co s ním dále udělal apod. Posuzování korupce bude přesnější, když budeme zohledňovat specifický kontext, ba je to dokonce nutné (Naxera,

2014). Velké množství námi objevených faktorů, které by měly determinovat vnímání korupce, svědčí o ovlivnění percepce korupce mnoha okolnostmi zároveň.

Dalším z limitů tohoto výzkumného projektu je velké procento respondentů, o které je výzkumný vzorek ponížěn z důvodu nesplnění kritérií při selekci odpovědí v rámci rozhodování o ponechání ve výzkumném souboru. Důvodem může být nezainteresovanost některých lidí vůči tématu korupce, obzvláště u těch, kteří se nezajímají o politická témata či dění ve společnosti. Možná někteří ani korupci nerozumí, nevědí přesně, o co se jedná, a proto neměli zájem o účast na výzkumu. Na druhou stranu není překvapující, že většina osob z výzkumného souboru se o politiku zajímá a možná právě proto téma experimentu přitáhlo jejich pozornost.

Velkým mínusem experimentu je i distanční forma jeho provedení. Experiment sice mohl ze své podstaty proběhnout formou „face to face“, ale kvůli situaci spojené s pandemií koronaviru v naší zemi to nebylo možné. Absencí osobního kontaktu byla studie ochuzena o mnoho kvalitativních informací, které jsou jinak při osobním kontaktu přístupné a cenné.

Také kombinace různých situačních proměnných mohla být více variabilní. Například kombinace proměnných typ odměny vs. hodnota odměny byla analyzována čtyřikrát a mnoho jiných možných spojení probádáno nebylo. Větší rozmanitosti by se mohlo dostat i tématům scénářů – kupříkladu finančním sankcím za přestupky bylo věnováno mnoho prostoru. Na druhou stranu se tu zaměřujeme na korupci „obyčejných lidí“. V tomto ohledu lze tvrdit, že zastoupení tematických okruhů předkládaných situacích korespondovalo s pravděpodobností jejich výskytu v reálném životě respondentů.

Výzkum by mohl být obohacen o další situační proměnné. V úvahu připadá rozšíření výzkumu o faktor toho, zda korupční jednání někoho poškodí nebo ne (Rasanayagam, 2011), o charakteristiky aktérů korupce (pohlaví apod.) či o další formy korupce.

Obdobně zaměřených výzkumů je bohužel velmi málo. A pokud už se zajímají o percepci korupce, hodnotí většinou jen souvislost individuálních korelátů se všeobecným vnímáním korupce bez přihlédnutí ke konkrétním situacím (Melgar et al., 2010a) nebo pro vyjádření míry korupce používají objektivní ukazatele jako např. počet zkorumpovaných osob určité instituce či počet případů korupce (Osipian, 2007). Jiné studie zase používají scénáře jasně popisující určité události a měří míru vnímání jejich morálnosti, ale nezaměřují se na korupci (McCullough & Faught, 2005) nebo zkoumají mechanismy vedoucí k tomu,

že se jedinec zachová korupčně (Silva, 2016). V tomto směru provedený výzkum v rámci této diplomové práce zaplňuje mezeru v dosavadních studiích. Především o situačních faktorech jsme měli z dosavadních poznatků málo informací, proto můžeme říct, že jsme do této sféry přispěli novými poznatky.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo prozkoumat faktory, které ovlivňují vnímání situací, které mohou být považovány za korupční. Byl proveden dotazníkový experiment, jehož jádrem je analýza situačních faktorů, jenž byla doplněna o studium řady individuálních korelátů. Neměli jsme k dispozici mnoho teoretických podkladů, které by se věnovaly stejnému tématu a ze kterých bychom při tvorbě podoby experimentu mohli vycházet. Odrazovým můstkem pro výzkumnou část nám byly obecné poznatky, jejichž prostudování a následná syntéza vedly k vytvoření třech kapitol diplomové práce představujících její teoretickou část.

V rámci první části výzkumu vztažené k situačním proměnným jsme se zaměřili na podobu odměny, hodnotu odměny a časové hledisko odměny – před vs. po. Žádný z těchto faktorů nedeterminuje vnímání korupce ve všech případech. Aby bylo možné učinit jistější závěry, bylo by nutné na tento výzkum navázat z pohledu širší perspektivy. Na základě převládajících výsledků však můžeme učinit závěr, že peněžní odměny bývají častěji asociovány s korupcí. To stejné platí pro odměny nabízené či požadované předem. Naopak odměna v podobě služby má menší potenciál k tomu být vnímána jako korupce. Pro výši odměny nebyla prokázána evidence o jejím vlivu na percepci korupce. Jako prokazatelné se ukázalo zjištění, že požadování odměny je ve větší míře vnímáno jako korupční než nabízení odměny a rovněž souhlas jedince s pobídkou ke korupci způsobuje, že je na jednání dotyčného častěji nahlíženo jako na korupci.

Dále je s vnímáním korupce pozitivně spojena přítomnost zkušenosti s požadováním úplatku a zkušenosti s korupcí někoho z blízkého sociálního okolí respondenta. Vnímání korupce klesá s rostoucí pravděpodobností přijetí či nabídnutí úplatku, s rostoucí mírou vnímané rozšířenosti korupce v ČR a také se zvyšující se mírou vnímané morální přijatelnosti korupce. Z výzkumu odvozujeme jedno důležité zjištění, že je vždy nutno posuzovat specifika konkrétní situace.

Studium podmínek determinujících vnímání korupce může být nápomocné v boji proti korupci, například při evaluaci působení protikorupčních opatření nebo zjišťování odhodlanosti lidí bojovat proti korupci. Odborníkům z různých oborových oblastí může posloužit k rozšíření jejich perspektivy při zkoumání fenoménu korupce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Abramo, C. W. (2008). How much do perceptions of corruption really tell us? *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 2(2008-3), 1-56.

Agbo, A. A., & Iwundu, E. I. (2016). Corruption as a propensity: Personality and motivational determinants among Nigerians. *The Journal of psychology*, 150(4), 502-526.

Ajzen, I. (2015). Consumer attitudes and behavior: the theory of planned behavior applied to food consumption decisions. *Italian Review of Agricultural Economics*, 70(2), 121-138.

Ajzen, I., & Driver, B. L. (1992). Application of the theory of planned behavior to leisure choice. *Journal of leisure research*, 24(3), 207-224.

Ajzen, I., & Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological bulletin*, 84(5), 888-918.

Akers, R. (2017). *Social learning and social structure: A general theory of crime and deviance*. London and New York: Routledge.

Akers, R. L., & Jennings, W. G. (2016). Social learning theory, In A. R. Piquero (Ed.). *Wiley Handbooks in Criminology and Criminal Justice*. Oxford: John Wiley & Sons, Inc., pp. 230-240.

Alleyne, P., Devonish, D., Allman, J., Charles-Soverall, W., & Young Marshall, A. (2010). Measuring ethical perceptions and intentions among undergraduate students in Barbados. *The journal of American academy of business*, 15(2), 319-326.

Alsemgeest, L. (2016). Talking about money is taboo: Perceptions of financial planning students and implications for the financial planning industry. *Industry and Higher Education*, 30(6), 394-401.

Ariely, D., & Loewenstein, G. (2006). The heat of the moment: The effect of sexual arousal on sexual decision making. *Journal of Behavioral Decision Making*, 19(2), 87-98.

Ariyabuddhiphongs, V., & Hongladarom, C. (2014). Bribe taking acceptability and bribe payment among Thai organizational employees: The mediating effect of reciprocity obligation. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, 3(3), 184-196.

- Avramova, Y. R., & Inbar, Y. (2013). Emotion and moral judgment. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 4(2), 169-178.
- Ayal, S., Gino, F., Barkan, R., & Ariely, D. (2015). Three principles to REVISE people's unethical behavior. *Perspectives on Psychological Science*, 10(6), 738-741.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1990). Selective activation and disengagement of moral control. *Journal of Social Issues*, 46(1), 27-46.
- Bandura, A. (2002). *Self-Efficacy in changing societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barkan, R., Ayal, S., Gino, F., & Ariely, D. (2012). The pot calling the kettle black: distancing response to ethical dissonance. *Journal of Experimental Psychology: General*, 141(4), 757.
- Barkan, R., Ayal, S., & Ariely, D. (2015). Ethical dissonance, justifications, and moral behavior. *Current Opinion in Psychology*, 6, 157-161.
- Bauhr, M., & Charron, N. (2020). Do men and women perceive corruption differently? Gender differences in perception of need and greed corruption. *Politics and Governance*, 8(2), 92-102.
- Beck, L., & Ajzen, I. (1991). Predicting dishonest actions using the theory of planned behavior. *Journal of research in personality*, 25(3), 285-301.
- Bendahan, S., Zehnder, C., Pralong, F. P., & Antonakis, J. (2015). Leader corruption depends on power and testosterone. *The Leadership Quarterly*, 26(2), 101-122.
- Benk, S., McGee, R. W., & Budak, T. (2018). A public perception study on bribery as a crime in Turkey. *Journal of Financial Crime*, 25(2), 337-353.
- Beruchashvili, M., Price, L., & Gentry, J. (2005). Striving to be good: Moral balance in consumer choice. *European advances in consumer research*, 7, 303-307.
- Bicchieri, C., & Ganegonda, D. (2016). Determinants of corruption: a socio-psychological analysis. *Thinking about bribery, neuroscience, moral cognition and the psychology of bribery*, 179-205.

- Birdsall, N., Kenny, C., & Diofasi, A. (2018). What drives citizen perceptions of government corruption? National income, petty bribe payments and the unknown. In *Institutions, governance and the control of corruption* (pp. 285-334). Palgrave Macmillan, Cham.
- Bohn, S. R. (2012). Corruption in Latin America: Understanding the perception-exposure gap. *Journal of Politics in Latin America*, 4(3), 67-95.
- Borošak, M., & Šumah, Š. (2019). The influence of demographic indicators on corruption perception in Slovenia. *Academicus International Scientific Journal*, 20, 81-92.
- Bosco, B. (2016). Old and new factors affecting corruption in Europe: Evidence from panel data. *Economic Analysis and Policy*, 51, 66-85.
- Bruner, J. S., & Goodman, C. C. (1947). Value and need as organizing factors in perception. *The journal of abnormal and social psychology*, 42(1), 33-44.
- Burduja, S. I., & Zaharia, R. M. (2019). Romanian Business Leaders' Perceptions of Business-to-Business Corruption: Leading More Responsible Businesses? *Sustainability*, 11(20), 5548.
- Canache, D., & Allison, M. E. (2005). Perceptions of political corruption in Latin American democracies. *Latin American Politics and Society*, 47(3), 91-111.
- Canache, D., Cawvey, M., Hayes, M., & Mondak, J. J. (2019). Who Sees Corruption? The Bases of Mass Perceptions of Political Corruption in Latin America. *Journal of Politics in Latin America*, 11(2), 133-160.
- Carson, P. P., Carson, K. D., & Roe, C. W. (1993). Social Power Bases: A Meta-Analytic Examination of Interrelationships and Outcomes. *Journal of Applied Social Psychology*, 23(14), 1150-1169.
- Centrum pro výzkum veřejného mínění. (2018, únor). *Míra naléhavosti různých oblastí veřejného života – únor 2018* (Tisková zpráva). Získáno 20. ledna 2020 z https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4555/f9/po180319.pdf
- Centrum pro výzkum veřejného mínění. (2018, duben). *Názor na rozšířenost a míru korupce u veřejných činitelů a institucí – duben 2018* (Tisková zpráva). Získáno 26. února 2020 z https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4623/f9/po180518a.pdf

Centrum sociální péče města Ústí nad Orlicí (2018, 2. ledna). *Vnitřní pravidla pro přijímání darů*. Získáno 2. září 2020 z: <http://www.csp-uo.cz/wp-content/uploads/Vnitri-pravidla-pro-prijimani-daru-2.1.2018.pdf>

Çera, E., & Sinamati, A. (2017). Determinants of Corruption Perception in a Transition Country: Case of Albania. *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management*, 5(1), 177-185.

Cianci, A. M., & Bierstaker, J. L. (2009). The impact of positive and negative mood on the hypothesis generation and ethical judgments of auditors. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 28(2), 119-144.

Cooke, R., Dahdah, M., Norman, P., & French, D. P. (2016). How well does the theory of planned behaviour predict alcohol consumption? A systematic review and meta-analysis. *Health psychology review*, 10(2), 148-167.

Craft, J. L. (2013). A review of the empirical ethical decision-making literature: 2004–2011. *Journal of business ethics*, 117(2), 221-259.

Čábelková, I., & Hanousek, J. (2004). The power of negative thinking: corruption, perception and willingness to bribe in Ukraine. *Applied Economics*, 36(4), 383-397.

Česká pošta. (2015). *Pravidla pro přijímání a poskytování darů a pohoštění*.

Dalton, D., & Ortengren, M. (2011). Gender differences in ethics research: The importance of controlling for the social desirability response bias. *Journal of Business Ethics*, 103(1), 73-93.

Dayanandan, A., Donker, H., & Lin, K. Y. (2012). Ethical perceptions on earnings management. *International Journal of Behavioural Accounting and Finance*, 3(3-4), 163-187.

DBM. (2007, 25. ledna). *Velká koalice v boji proti korupci na obzoru?* (Tisková zpráva). Získáno 17. dubna 2020 z <https://www.dbm.cz/pruzkumy/98-vnimani-korupce-v-cr-vyzkum-mezí-politiky-a-manazery>

De Barros, D. M., & de Pádua Serafim, A. (2008). Association between personality disorder and violent behavior pattern. *Forensic science international*, 179(1), 19-22.

- Denisova-Schmidt, E., Huber, M., & Prytula, Y. (2015). An experimental evaluation of an anti-corruption intervention among Ukrainian university students. *Eurasian Geography and Economics*, 56(6), 713-734.
- Dollar, D., Fisman, R., & Gatti, R. (2001). Are women really the “fairer” sex? Corruption and women in government. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 46(4), 423-429.
- Dong, B., & Torgler, B. (2009). *Corruption and Political Interest: Empirical Evidence at the Micro Level*. *Journal of Interdisciplinary Economics*, 21(3), 295–325.
- Eagly, A. H., & Johnson, B. T. (1990). Gender and leadership style: A meta-analysis. *Psychological bulletin*, 108(2), 233-256.
- Elias, R. Z., & Farag, M. (2010). The relationship between accounting students' love of money and their ethical perception. *Managerial Auditing Journal*, 25(3), 269-281.
- Esarey, J., & Schwindt-Bayer, L. A. (2018). Women’s representation, accountability and corruption in democracies. *British Journal of Political Science*, 48(3), 659-690.
- Eweje, G., & Brunton, M. (2010). Ethical perceptions of business students in a New Zealand university: do gender, age and work experience matter? *Business Ethics: A European Review*, 19(1), 95-111.
- Forsyth, D. R. (1992). Judging the morality of business practices: The influence of personal moral philosophies. *Journal of business Ethics*, 11(5-6), 461-470.
- Franke, G. R., Crown, D. F., & Spake, D. F. (1997). Gender differences in ethical perceptions of business practices: A social role theory perspective. *Journal of Applied Psychology*, 82(6), 920–934.
- Fukukawa, K., Zaharie, M. M., & Romonți-Maniu, A. I. (2019). Neutralization techniques as a moderating mechanism: Ethically questionable behavior in the Romanian consumer context. *Psychology & Marketing*, 36(2), 138-149.
- Gaitonde, R., Oxman, A. D., Okebukola, P. O., & Rada, G. (2016). Interventions to reduce corruption in the health sector. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (8).
- Gjinovci, A. (2016). The impact of nepotism and corruption on the economy and HR. *Economic and Environmental Studies*, 16(3 (39)), 421-434.

- Glaeser, E. L., & Saks, R. E. (2006). Corruption in America. *Journal of public Economics*, 90(6-7), 1053-1072.
- Gonzalez, R., Mackenna, B., & Muñoz, E. (2019). The experience and perception of corruption: A comparative study in 34 societies. *International Journal of Sociology*, 49(3), 222-240.
- Gopinath, C. (2008). Recognizing and justifying private corruption. *Journal of Business Ethics*, 82(3), 747-754.
- Graycar, A., & Sidebottom, A. (2012). Corruption and control: a corruption reduction approach. *Journal of Financial Crime*, 19(4), 384-399.
- Grødeland, Å. B., Koshechkina, T. Y., & Miller, W. L. (1998). 'Foolish to give and yet more foolish not to take'—In-depth interviews with post-communist citizens on their everyday use of bribes and contacts. *Europe-Asia Studies*, 50(4), 651-677.
- Guzak, J. R. (2015). Affect in ethical decision making: Mood matters. *Ethics & Behavior*, 25(5), 386-399.
- Han, H., Hsu, L. T. J., & Sheu, C. (2010). Application of the theory of planned behavior to green hotel choice: Testing the effect of environmental friendly activities. *Tourism management*, 31(3), 325-334.
- Heinzen, J. (2007). The art of the bribe: corruption and everyday practice in the late Stalinist USSR. *Slavic Review*, 66(3), 389-412.
- Hofmeyr, A., & Burns, J. (2012). Two sides of the same coin: Re-examining nepotism and discrimination in a segmented society. *Review of Social Economy*, 70(3), 344-374.
- Chan, A. P., & Owusu, E. K. (2017). Corruption forms in the construction industry: Literature review. *Journal of Construction Engineering and Management*, 143(8).
- Chmelík, J., Porada, V., Viktorová, J., & Bango, D. (2003). *Pozornost, úplatek a korupce*. Praha: Linde.
- James, H. S. (2002). When is a bribe a bribe? Teaching a workable definition of bribery. *Teaching Business Ethics*, 6(2), 199-217.

- Jancics, D. (2014). Interdisciplinary perspectives on corruption. *Sociology Compass*, 8(4), 358-372.
- Janoušková, N. (2015). *Trestné činy úplatkářství a jejich aktuální problémy*. (Diplomová práce). Praha: Univerzita Karlova.
- Jin, L., & Huang, Y. (2014). When giving money does not work: The differential effects of monetary versus in-kind rewards in referral reward programs. *International Journal of Research in Marketing*, 31(1), 107-116.
- Jirásek, J. A. (2008). *Management budoucnosti*. Praha: Professional Publishing.
- Jones, T. M. (1991). Ethical decision making by individuals in organizations: an issue contingent model. *Academy of Management Review*, 16(2), 366-395.
- Judge, T. A., & Zapata, C. P. (2015). The person-situation debate revisited: Effect of situation strength and trait activation on the validity of the Big Five personality traits in predicting job performance. *Academy of Management Journal*, 58(4), 1149-1179.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (2013). Prospect theory: An analysis of decision under risk. In *Handbook of the fundamentals of financial decision making: Part I* (pp. 99-127).
- Kato, A., & Sato, T. (2015). Greasing the wheels? The effect of corruption in regulated manufacturing sectors of India. *Canadian Journal of Development Studies/Revue canadienne d'études du développement*, 36(4), 459-483.
- Kauffmann, D. R. (1971). Incentive to perform counterattitudinal acts: Bribe or gold star? *Journal of Personality and Social Psychology*, 19(1), 82-91.
- Kaufmann, D. (1997). Corruption: the facts. *Foreign policy*, 107, 114-131.
- Kaumbur, E. S., Wismanto, Y. B., & Hardjanta, G. (2017). Relationship between emotional intelligence and religiosity with dark triad personality of corruption prisoner. *COUNS-EDU: The International Journal of Counseling and Education*, 2(4), 185-191.
- Khanifah, K., Isgiyarta, J., Lestari, I., & Udin, U. (2019). The Effect of Gender, Locus of Control, Love of Money, and Economic Status on Students' Ethical Perception. *International Journal of Higher Education*, 8(5), 168-175.

Kotlánová, E. (2010). *Vztah korupce a ekonomického růstu*. (Autoreferát k dizertační práci). Ostrava: Vysoká škola báňská. Získáno 20. dubna 2020 z: https://dspace.vsb.cz/bitstream/handle/10084/84132/JIR10_EKF_P6201_6201V004_2011_autoreferat.pdf?sequence=2&isAllowed=n

Krambia-Kapardis, M., & Zopiatas, A. (2008). Uncharted territory: Investigating individual business ethics in Cyprus. *Business Ethics: A European Review*, 17(2), 138-148.

Kreč, L. (2007, 30. září). *Uplácení a povaha česká*. Získáno 12. června 2020 z: https://www.tyden.cz/tema/uplacen-i-a-povaha-ceska_24317.html

Lambsdorff, J. G. (2008). Corrupt reciprocity. In *Global corruption report 2008* (pp. 332-337). Transparency International, New York: Cambridge University Press.

Lambsdorff, J. G., & Frank, B. (2010). Bribing versus gift-giving—An experiment. *Journal of economic psychology*, 31(3), 347-357.

LaPiere, R. T. (1934). Attitudes vs. actions. *Social forces*, 13(2), 230-237.

Lau, T. C. (2010). The good, the bad and the ugly: The shifting ethical stance of Malaysian consumers. *Intangible Capital*, 6(2), 236-257.

Lavena, C. F. (2013). What determines permissiveness toward corruption? A study of attitudes in Latin America. *Public Integrity*, 15(4), 345-366.

Lee, W. S., & Guven, C. (2013). Engaging in corruption: The influence of cultural values and contagion effects at the microlevel. *Journal of Economic Psychology*, 39, 287-300.

Lievens, F. (2017). Assessing personality–situation interplay in personnel selection: Toward more integration into personality research. *European Journal of Personality*, 31(5), 424-440.

Linhart, J., Petrusek, M., Vodáková, A. & Maříková, H. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Linhartová, V., & Tvrdíková, V. (2019). Elektronizace veřejné správy jako nástroj omezování korupce. *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*. 46, 102-113.

- Marques, P. A., & Azevedo-Pereira, J. (2009). Ethical ideology and ethical judgments in the Portuguese accounting profession. *Journal of Business Ethics*, 86(2), 227-242.
- Marquette, H. (2012). 'Finding God' or 'Moral Disengagement' in the fight against corruption in developing countries? Evidence from India and Nigeria. *Public Administration and Development*, 32(1), 11-26.
- Mazák, J. (2016). Vnímání korupce v České republice: přehled kvantitativních zdrojů a deskriptivní analýza současného stavu. *Česká kriminologie*, 1(3), 1-13.
- Mazar, N., Amir, O., & Ariely, D. (2008). The dishonesty of honest people: A theory of self-concept maintenance. *Journal of marketing research*, 45(6), 633-644.
- McCabe, A. C., Ingram, R., & Dato-On, M. C. (2006). The business of ethics and gender. *Journal of Business Ethics*, 64(2), 101-116.
- McCullough, P. M., & Faught, S. (2005). Rational moralists and moral rationalists value-based management: Model, criterion and validation. *Journal of Business Ethics*, 60(2), 195-205.
- Melgar, N., Rossi, M., & Smith, T. W. (2010a). The perception of corruption. *International Journal of Public Opinion Research*, 22(1), 120-131.
- Melgar, N., Rossi, M., & Smith, T. W. (2010b). The perception of corruption in a cross-country perspective: Why are some individuals more perceptive than others? *Economia Aplicada*, 14(2), 183-198.
- Monin, B., & Jordan, A. H. (2009). The dynamic moral self: A social psychological perspective. In D. Narvaez & D. Lapsley (Eds.), *Moral self, identity and character: Prospects for a new field of study*. Cambridge University Press.
- Monroe, S. L. (2018). Boundaries of Protectionism: Ethnic Politics and Elite Bargains in the Neo-Liberal Era. *International Political Economy Society*, 1-58.
- Moore, C. (2015). Moral disengagement. *Current Opinion in Psychology*, 6, 199-204.
- Morris, S. D., & Klesner, J. L. (2010). Corruption and trust: Theoretical considerations and evidence from Mexico. *Comparative Political Studies*, 43(10), 1258-1285.

Myyry, L., & Helkama, K. (2002). The role of value priorities and professional ethics training in moral sensitivity. *Journal of moral education*, 31(1), 35-50.

Nadační fond proti korupci (nedat.). Získáno 18. února 2020 z: <https://www.nfpk.cz/>

Napal, G. (2006). An assessment of the ethical dimensions that impact on corruption. *EJBO- Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, 11(1), 5-9.

National Geographic. (2018, 10. červenec). *Historické absurdity: dějiny korupce. Toto jsou nejhorší skandály v historii*. Získáno 20. dubna 2020 z: <https://www.national-geographic.cz/clanky/dejiny-korupce-a-uplatkarstvi-nejhors-skandaly-v-historii.html>

Naxera, V. (2012). Korupce a postkomunismus. *Středoevropské politické studie*, 14(2–3), 248-271.

Naxera, V. (2014). *Korupce, klientelismus a stranická patronáž v komunistických režimech a v průběhu postkomunistické transformace – studie z prostředí Československa/České republiky*. (Dizertační práce). Plzeň: Západočeská univerzita. Získáno 20. dubna 2020 z: https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/11025/20687/1/dizertace_naxera_final.pdf

Nisan, M. (1990). Moral balance: A model of how people arrive at moral decisions. In T. E. Wren (Ed.). *The moral domain: Essays in the ongoing discussion between philosophy and the social sciences* (pp. 283-314). Cambridge, Mass: MIT Press.

Olsen, O. K., Pallesen, S., & Jarle, E. (2010). The impact of partial sleep deprivation on moral reasoning in military officers. *Sleep*, 33(8), 1086-1090.

Onoshchenko, O., & Williams, C. C. (2013). Paying for favours: evaluating the role of blat in post-Soviet Ukraine. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21(2-3), 259-277.

Osipian, A. L. (2007). Corruption in higher education: Conceptual approaches and measurement techniques. *Research in Comparative and International Education*, 2(4), 313-332.

Otevřená společnost, o.p.s. (nedat.). Získáno 18. února 2020 z: <https://www.otevrenaspolecnost.cz/>

Ottlewski, L. (2019). *From strangers to family how material and nonmaterial gift-giving strategies create agapic relationships over time*. St. Gallen: University of St.Gallen.

Özbek, V., Alniaçık, Ü., Akkılıç, M. E., & Koç, F. (2013). The moderating role of locus of control on the links between perceived ethical problem and ethical intentions of marketing managers in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 99, 265-273.

Oživení (nedat.). *O nás*. Získáno 18. února 2020 z: <https://www.oziveni.cz/o-nas/>

Park, H., & Blenkinsopp, J. (2011). The roles of transparency and trust in the relationship between corruption and citizen satisfaction. *International Review of Administrative Sciences*, 77(2), 254-274.

Patino, J. (2002). Chocolate and cognac: gifts and the recognition of social worlds in post-Soviet Russia. *Ethnos*, 67(3), 345-368.

Pelizzo, R., Baris, O., & Janenova, S. (2017). Objective or Perception-Based: A Debate on the Ideal Measure of Corruption. *Cornell International Law Journal*, 50, 77-106.

Peterson, D., Rhoads, A., & Vaught, B. C. (2001). Ethical beliefs of business professionals: A study of gender, age and external factors. *Journal of Business Ethics*, 31(3), 225-232.

Petrovský, K. (2007). *Korupce po česku aneb korupce očima průměrného Čecha*. Praha: Eurolex Bohemia a.s.

Pierce, B., & Sweeney, B. (2010). The relationship between demographic variables and ethical decision making of trainee accountants. *International journal of auditing*, 14(1), 79-99.

Pillay, K. (2013, 25. června). *The psychology of corruption*. Získáno 20. února 2020 z www.corruptionwatch.org.za/the-psychology-of-corruption/

Polese, A. (2008). 'If I Receive it, It is a Gift; if I Demand it, Then it is a Bribe': on the Local Meaning of Economic Transactions in Post-soviet Ukraine. *Anthropology in Action*, 15(3), 47-60.

Polese, A. (2014). *Informal Payments in Ukrainian Hospitals: On the Boundary between Informal Payments, Gifts, and Bribes*. *Anthropological Forum*, 24(4), 381–395.

Policie České republiky. (nedat.). *Co je korupce*. Získáno 21. ledna 2020 z <https://www.policie.cz/clanek/co-je-korupce.aspx/>

Rabl, T. (2011). The impact of situational influences on corruption in organizations. *Journal of Business Ethics*, 100(1), 85-101.

Rabl, T. (2012). Do contextual factors matter?. *Zeitschrift für Betriebswirtschaft*, 82(6), 5-32.

Rabl, T., & Kühlmann, T. M. (2008). Understanding corruption in organizations—development and empirical assessment of an action model. *Journal of business ethics*, 82(2), 477.

Randolph-Seng, B., & Nielsen, M. E. (2007). Honesty: One effect of primed religious representations. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 17(4), 303-315.

Rasanayagam, J. (2011). Informal economy, informal state: the case of Uzbekistan. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 31(11/12), 681–696.

Rest, J. R. (1986). *Moral development: Advances in research and theory*. New York: Praeger.

Ribeaud, D., & Eisner, M. (2010). Are moral disengagement, neutralization techniques, and self-serving cognitive distortions the same? Developing a unified scale of moral neutralization of aggression. *International Journal of Conflict and Violence*, 4(2), 298-315.

Rose-Ackerman, S. (2001). Trust, honesty and corruption: Reflection on the state-building process. *European Journal of Sociology*, 42(3), 526–570.

Růžový panter. (nedat.). *Archivní web spolku Růžový panter z období 2002 – 2017*. Získáno 18. února 2020 z <https://www.ruzovypanter.cz/>

Ryska, P., & Průša, J. (2013). *Korupce – Ekonomie vs. mýty*. Praha: Institut Václava Klause.

Seznam.cz. (nedat.). *Etický kodex*. Získáno 2. září 2020 z: <https://o.seznam.cz/eticky-kodex/>

Shalvi, S., Handgraaf, M. J., & De Dreu, C. K. (2011). Ethical manoeuvring: Why people avoid both major and minor lies. *British Journal of Management*, 22, 16-27.

Shalvi, S., Gino, F., Barkan, R., & Ayal, S. (2015). Self-serving justifications: Doing wrong and feeling moral. *Current Directions in Psychological Science*, 24(2), 125-130.

Shu, L. L., Gino, F., & Bazerman, M. H. (2011). Dishonest deed, clear conscience: When cheating leads to moral disengagement and motivated forgetting. *Personality and social psychology bulletin*, 37(3), 330-349.

Silva, A. O. C. (2016). *When does it pay to be corrupt in the private sector?* (Dizertační práce). Získáno 10. února 2020 z: https://bibliotecadigital.fgv.br/dspace/bitstream/handle/10438/16765/de_carvalho_e_silva%2C_andrea_oliveira-master_thesis-2016when_does_it_pay_to_be_corrupt_in_the_private_sector.pdf

Skanska. (2015, 15. listopadu). *Politika firemní pohostinnosti, přijímání a předávání darů skupiny Skanska*. Získáno 3. září 2020 z: <https://www.skanska.cz/siteassets/kdo-jsme/onas/nas-eticky-kodex/politika-firemni-pohostinnosti.pdf>

Smith, A., Hume, E. C., Zimmermann, R., & Davis, A. (2007). The global significance of locus of control in ethical decision making: A multi-country examination of university students. *Journal of College Teaching & Learning*, 4(2), 7-12.

Sniehotta, F. (2009). An experimental test of the theory of planned behavior. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(2), 257-270.

Sniehotta, F. F., Pesseau, J., & Araújo-Soares, V. (2014). Time to retire the theory of planned behaviour. *Health Psychology Review*, 8(1), 1-7.

Stafford, T. (2014). The perspectival shift: how experiments on unconscious processing don't justify the claims made for them. *Frontiers in psychology*, 5, 1067.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2018, 21. září). *Corruption*. Získáno 17. února 2020 z: <https://plato.stanford.edu/entries/corruption/>

Sroka, W., & Vveinhardt, J. (2018). Nepotism and favouritism in the steel industry: a case study analysis. In *Forum scientiae oeconomia* (Vol. 6, 2018) Issue No. 1: Competitiveness of the modern organization: human, ethical and innovative aspects (pp. 31-46). Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB.

STEM. (2017, 9. ledna). *Korupce je stále podle názoru veřejnosti palčivým problémem naší společnosti*. Získáno 17. dubna 2020 z <https://www.stem.cz/korupce-je-stale-podle-nazoru-verejnosti-palcivym-problemem-nasi-spolecnosti/>

Sweeney, B., & Costello, F. (2009). Moral intensity and ethical decision-making: An empirical examination of undergraduate accounting and business students. *Accounting Education*, 18(1), 75-97.

Štička, M., Císař, O., Falbr, R., Kramár, T., Krnáčová, A., Kříž, P., ... & Vychodil, O. (2008). *Korupce a protikorupční politika ve veřejné správě*. Praha: Transparency International.

Takim, R., Shaari, S. M., & Nordin, R. M. (2013). Transparency Initiative (TI) for Enhancing Quality of Life: Behavioural components that lead to corruption in construction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 101, 110-119.

Tang, T. L. P., & Chen, Y. J. (2008). Intelligence vs. wisdom: The love of money, Machiavellianism, and unethical behavior across college major and gender. *Journal of Business Ethics*, 82(1), 1-26.

Tavits, M. (2010). Why do people engage in corruption? The case of Estonia. *Social forces*, 88(3), 1257-1279.

Torgler, B., & Valev, N. T. (2006). Corruption and age. *Journal of bioeconomics*, 8(2), 133-145.

Transparency International. (2015, 7. prosince). Mezi firemním dárkem a úplatkem je tenká hranice. Jak poznáte, kdy už jde o korupci? Získáno 7. května 2020 z: <https://www.transparency.cz/mezi-firemnim-darkem-a-uplatkem-je-tenka-hranice-jak-poznate-kdy-uz-jde-o-korupci/>

Transparency International. (2016, 16. listopadu). People and Corruption: Europe and Central Asia. Získáno 27. února 2020 z https://www.transparency.org/whatwedo/publication/people_and_corruption_europe_and_central_asia_2016

Transparency International. (nedat.). *Co děláme?* Získáno 3. února 2020 z <https://www.transparency.cz/co-delame/>

Transparency International. (nedat.). *Globální korupční barometr*. Získáno 27. února 2020 z <https://www.transparency.cz/globalni-korupcni-barometr-ohlasy-obcanu-z-celeho-sveta/>

Transparency International. (nedat.). *Indexy*. Získáno 24. února 2020 z <https://www.transint.xred.cz/indexy/>

Transparency International. (nedat.) *Who we are*. Získáno 28. ledna 2020 z <https://www.transparency.org/whoweare/organisation>

Transparency International. (nedat.) *What is corruption?* Získáno 4. června 2020 z <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>

Trawick, I. F., Swan, J. E., & Rink, D. (1989). Industrial buyer evaluation of the ethics of salesperson gift giving; value of the gift and customer vs. prospect status. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 9(2), 31-38.

Tsalikis, J. (2015). The effects of priming on business ethical perceptions: A comparison between two cultures. *Journal of business ethics*, 131(3), 567-575.

Univerzita Karlova (nedat.). *Uplácení a povaha česká*. Získáno 23. ledna 2020 z <https://www.tarantula.ruk.cuni.cz/UDALOSTI-6784.html>

Valentine, S. R., & Rittenburg, T. L. (2007). The ethical decision - making of men and women executives in international business situations. *Journal of Business Ethics*, 71, 125-134.

Van Gelder, J. L., & De Vries, R. E. (2012). Traits and states: Integrating personality and affect into a model of criminal decision making. *Criminology*, 50(3), 637-671.

Verschuere, B., Meijer, E. H., Jim, A., Hoogesteyn, K., Orthey, R., McCarthy, R. J., ... & Barbosa, F. (2018). Registered replication report on Mazar, Amir, and Ariely (2008). *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 1(3), 299-317.

Vicario, C. M., Kuran, K. A., Rogers, R., & Rafal, R. D. (2018). The effect of hunger and satiety in the judgment of ethical violations. *Brain and cognition*, 125, 32-36.

Vodafone. (nedat.) *Naše pravidla chování. Hrajeme podle pravidel*. Získáno 2. září 2020 z: <https://www.vodafone.com/content/dam/vodcom/files/conduct/Czech-Code-of-Conduct.pdf>

Vrbová, J. (2014). Jak a kdy žáci omlouvají své špatné chování ve škole: Role morálního vyvázání se a neutralizace v kontextu školního podvádění starších žáků. *Československá psychologie*, 58(5), 455.

Welsh, D. T., & Ordóñez, L. D. (2014). Conscience without cognition: The effects of subconscious priming on ethical behavior. *Academy of Management Journal*, 57(3), 723-742.

Werner, C. (2000). Gifts, bribes, and development in post-Soviet Kazakstan. *Human Organization*, 11-22.

Wheatley, T., & Haidt, J. (2005). Hypnotic disgust makes moral judgments more severe. *Psychological science*, 16(10), 780-784.

Wrzus, C., Wagner, G. G., & Riediger, M. (2016). Personality-situation transactions from adolescence to old age. *Journal of personality and social psychology*, 110(5), 782-799.

Xu, X., Li, Y., Liu, X., & Gan, W. (2017). Does religion matter to corruption? Evidence from China. *China Economic Review*, 42, 34-49.

Yang, A. X., & Urminsky, O. (2018). The smile-seeking hypothesis: How immediate affective reactions motivate and reward gift giving. *Psychological science*, 29(8), 1221-1233.

You, D., Maeda, Y., & Bebeau, M. J. (2011). Gender differences in moral sensitivity: a meta-analysis. *Ethics & Behavior*, 21(4), 263-282.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zhu, W., Wang, L., & Yang, C. (2018). Corruption or professional dignity: an ethical examination of the phenomenon of “red envelopes”(monetary gifts) in medical practice in China. *Developing world bioethics*, 18(1), 37-44.

Zimbardo, P. (2014). *Luciferův efekt: Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia.

ZinatMotlagh, F., Ataee, M., Jalilian, F., MirzaeiAlavijeh, M., Aghaei, A., & Shirazi, K. K. (2013). Predicting aggression among male adolescents: an application of the theory of planned behavior. *Health promotion perspectives*, 3(2), 269-275.

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Zastoupení respondentů dle pohlaví.....	66
Graf 2: Zastoupení probandů dle věku	66
Graf 3: Distribuce respondentů dle statusu student / pracující.....	67
Graf 4: Distribuce respondentů dle studovaného oboru	68
Graf 5: Typ odměny, nabízení/žádání odměny a hodnocení korupce – scénář 3.....	73
Graf 6: Typ odměny a hodnocení korupce – scénář 5	74
Graf 7: Hodnota odměny, odměna před vs. po a hodnocení korupce – scénář 10	81
Graf 8: Nabízení/požadování odměny, souhlas/nesouhlas a hodnocení korupce – scénář 6 (jednání pana Kohouta)	83
Graf 9: Nabízení/požadování odměny, souhlas/nesouhlas a hodnocení korupce – scénář 6 (jednání úředníka).....	84

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Model korupčního jednání	30
Obrázek 2: Revidovaný model korupčního jednání	31

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Deskriptivní statistika věku ve výzkumném souboru.....	67
Tabulka 2: Přehled scénářů a testovaných faktorů	69
Tabulka 3: Deskriptivní statistika a hodnota odměny – scénář 1	70
Tabulka 4: Typ odměny a hodnocení korupce – scénář 2	72
Tabulka 5: Typ odměny, nabízení/žádání odměny a hodnocení korupce – scénář 3	73
Tabulka 6: Typ odměny, hodnota odměny a hodnocení korupce – scénář 5	75
Tabulka 7: Typ odměny, hodnota odměny a hodnocení korupce – scénář 7	76
Tabulka 8: Odměna před/po, nabízení/požadování odměny a hodnocení korupce – scénář 4	78
Tabulka 9: Odměna před vs. po, nabízení vs. požadování odměny a hodnocení korupce – scénář 8	79
Tabulka 10: Odměna před vs. po a hodnocení korupce – scénář 9	79
Tabulka 11: Hodnota odměny, odměna před vs. po a hodnocení korupce – scénář 10	80
Tabulka 12: Nabízení vs. požadování odměny, souhlas vs. nesouhlas se zapojením do jednání a hodnocení korupce – scénář 6 (jednání pana Kohouta)	82
Tabulka 13: Nabízení vs. požadování odměny, souhlas vs. nesouhlas se zapojením do jednání a hodnocení korupce – scénář 6 (jednání úředníka)	83
Tabulka 14: Souhlas/nesouhlas s nabídkou a hodnocení korupce – scénář 11 (jednání vězně a vězeňského dozorce)	85
Tabulka 15: Typ studovaného oboru a vnímání korupce	86
Tabulka 16: Osobní zkušenost s korupcí a vnímání korupce	87
Tabulka 17: Osobní zkušenost s korupcí – korelační analýza.....	87
Tabulka 18: Vnímání korupce v závislosti na věku a zkušenosti s požadováním úplatku (po respondentovi) – regresní model	88
Tabulka 19: Zástupná zkušenost s korupcí a vnímání korupce – deskriptivní statistika.....	88
Tabulka 20: Vnímaná rozšířenost korupce v zemi – deskriptivní statistika.....	89
Tabulka 21: Vnímaná nemravnost korupce – deskriptivní statistika	90
Tabulka 22: Pravděpodobnost přijetí a nabídnutí úplatku – deskriptivní statistika	90
Tabulka 23: Chápání pojmu korupce a vnímání korupce.....	91

SEZNAM ZKRATEK

CPI	Corruption Perception Index (Index vnímání korupce)
CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
GCB	Global Corruption Barometr (Globální korupční barometr)
LOC	Locus of control
PLESS	Prague Laboratory for Experimental Social Sciences
TI	Transparency International

Příloha 1: Kompletní znění scénářů

Scénář 1

- 1) Pan Vomáčka jede tramvají za svým známým, se kterým se má sejít. Protože zaspal a nechce přijít pozdě, zapomene si ve spěchu koupit jízdenku. Když po něm revizor chce, aby mu ukázal jízdenku, nabídne mu pan Vomáčka 200 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Pan Vomáčka jede tramvají za svým známým, se kterým se má sejít. Protože zaspal a nechce přijít pozdě, zapomene si ve spěchu koupit jízdenku. Když po něm revizor chce, aby mu ukázal jízdenku, nabídne mu pan Vomáčka 500 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 3) Pan Vomáčka jede tramvají za svým známým, se kterým se má sejít. Protože zaspal a nechce přijít pozdě, zapomene si ve spěchu koupit jízdenku. Když po něm revizor chce, aby mu ukázal jízdenku, nabídne mu pan Vomáčka značkové psací pero. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 4) Pan Vomáčka jede tramvají za svým známým, se kterým se má sejít. Protože zaspal a nechce přijít pozdě, zapomene si ve spěchu koupit jízdenku. Když po něm revizor chce, aby mu ukázal jízdenku, nabídne mu pan Vomáčka 100 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 2

- 1) Policista zastaví řidiče za překročení rychlosti v obci. Jakmile řidiče spatří, zjistí, že se jedná o velice známého zpěváka. Když mu chce policista udělit pokutu, řidič mu nabídne, že mu zajistí VIP místo na jeho budoucím koncertě. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Policista zastaví řidiče za překročení rychlosti v obci. Jakmile řidiče spatří, zjistí, že se jedná o velice známého zpěváka. Když mu chce policista udělit pokutu, řidič mu nabídne vlastní fotku s podpisem. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 3) Policista zastaví řidiče za překročení rychlosti v obci. Jakmile řidiče spatří, zjistí, že se jedná o velice známého zpěváka. Když mu chce policista udělit pokutu, řidič mu nabídne 500 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 4) Policista zastaví řidiče za překročení rychlosti v obci. Jakmile řidiče spatří, zjistí, že se jedná o velice známého zpěváka. Když mu chce policista udělit pokutu, řidič mu nabídne 2000 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 3

- 1) Paní Nováková se objednává na operaci kyčelního kloubu. Dotyčný lékař jí oznámí, že nejbližší termín jí může nabídnout za 10 měsíců. Paní Nováková si stěžuje na nesnesitelnou bolest a požaduje dřívější termín. Když lékař stále tvrdí, že jí nemůže jinak vyhovět, nabídne mu paní Nováková 1500 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Paní Nováková se objednává na operaci kyčelního kloubu. Dotyčný lékař jí oznámí, že nejbližší termín jí může nabídnout za 10 měsíců. Paní Nováková si stěžuje na nesnesitelnou bolest a požaduje dřívější termín. Když lékař stále tvrdí, že jí nemůže jinak vyhovět, nabídne mu paní Nováková zlatý řetízek, který má na krku. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 3) Paní Nováková se objednává na operaci kyčelního kloubu. Dotyčný lékař jí oznámí, že nejbližší termín jí může nabídnout za 10 měsíců. Paní Nováková si stěžuje na nesnesitelnou bolest a požaduje dřívější termín. Lékař souhlasí pod podmínkou, že mu paní Nováková dá 1500 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 4) Paní Nováková se objednává na operaci kyčelního kloubu. Dotyčný lékař jí oznámí, že nejbližší termín jí může nabídnout za 10 měsíců. Paní Nováková si stěžuje na nesnesitelnou bolest a požaduje dřívější termín. Lékař souhlasí pod podmínkou, že mu paní Nováková dá zlatý řetízek, který má na krku. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 4

- 1) Členové politické strany pořádají předvolební kampaň na náměstí za účelem získání sympatií a přízně potenciálních voličů a dosažení lepších výsledků ve volbách. Pan Klement jednomu politikovi řekne, že jejich stranu bude volit jen v případě, když dostane hrníček s jejich logem, který měl dotyčný politik na stole. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Členové politické strany nabízejí v rámci předvolební kampaně na náměstí lidem hrníčky s jejich logem za účelem získání sympatií a přízně potenciálních voličů a dosažení lepších výsledků ve volbách. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 3) Členové politické strany po úspěšných volbách uspořádali pro občany na náměstí zábavní odpoledne. Občané, kteří se přihlásili k tomu, že je volili, dostali hrníček s logem strany. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 5

- 1) Pan Soudek si chce před svým domem na vlastní náklady udělat nový vjezd. Protože jde o území obce, žádá starostu vesnice o povolení. Starostovi se návrh nezamlouvá, a tak mu pan Soudek za vyhovění nabídne z domácího chovu králíka, 50 vajec a 10 litrů mléka. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Pan Soudek si chce před svým domem na vlastní náklady udělat nový vjezd. Protože jde o území obce, žádá starostu vesnice o povolení. Starostovi se návrh nezamlouvá, a tak mu pan Soudek za vyhovění nabídne 1000 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 3) Pan Soudek si chce před svým domem na vlastní náklady udělat nový vjezd. Protože jde o území obce, žádá starostu vesnice o povolení. Starostovi se návrh nezamlouvá, a tak mu pan Soudek za vyhovění nabídne 3000 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 4) Pan Soudek si chce před svým domem na vlastní náklady udělat nový vjezd. Protože jde o území obce, žádá starostu vesnice o povolení. Starostovi se návrh nezamlouvá, a tak mu pan Soudek za vyhovění nabídne, že poseká trávu na návsi. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 6

- 1) Pan Kohout jde na dopravní inspektorát přihlásit si nově koupený automobil. Úředník mu přidělí SPZ s koncovým číslem 1334. Pan Kohout zahlédne, že pod touto SPZ leží jiná SPZ s koncovým číslem 1234 a poprosí, zda by mohl dostat tuto. Když úředník odmítne, nabídne mu pan Kohout 1000 Kč. Úředník souhlasí. Do jaké míry hodnotíte jako korupční jednání pana Kohouta a úředníka?
- 2) Pan Kohout jde na dopravní inspektorát přihlásit si nově koupený automobil. Úředník mu přidělí SPZ s koncovým číslem 1334. Pan Kohout zahlédne, že pod touto SPZ leží jiná SPZ s koncovým číslem 1234 a poprosí, zda by mohl dostat tuto. Úředník je ochoten mu dát tuto SPZ, ale požaduje za to od pana Kohouta 1000 Kč. Pan Kohout souhlasí. Do jaké míry hodnotíte jako korupční jednání pana Kohouta a úředníka?
- 3) Pan Kohout jde na dopravní inspektorát přihlásit si nově koupený automobil. Úředník mu přidělí SPZ s koncovým číslem 1334. Pan Kohout zahlédne, že pod touto SPZ leží jiná SPZ s koncovým číslem 1234 a poprosí, zda by mohl dostat tuto. Když

úředník odmítne, nabídne mu pan Kohout 1000 Kč. Úředník s nabídkou nesouhlasí. Do jaké míry hodnotíte jako korupční jednání pana Kohouta a úředníka?

- 4) Pan Kohout jde na dopravní inspektorát přihlásit si nově koupený automobil. Úředník mu přidělí SPZ s koncovým číslem 1334. Pan Kohout zahlédne, že pod touto SPZ leží jiná SPZ s koncovým číslem 1234 a poprosí, zda by mohl dostat tuto. Úředník je ochoten mu dát tuto SPZ, ale požaduje za to od pana Kohouta 1000 Kč. Pan Kohout s nabídkou nesouhlasí. Do jaké míry hodnotíte jako korupční jednání pana Kohouta a úředníka?

Scénář 7

- 1) Do kadeřnického a kosmetického salónu přijde kontrolorka z hygienické stanice. Při kontrole dodržování hygienických podmínek zjistí pochybení a sdělí majitelce salónu, že bude platit pokutu. Majitelka jí nabídne kadeřnickou službu za to, když jí pokutu kontrolorka promine. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Do kadeřnického a kosmetického salónu přijde kontrolorka z hygienické stanice. Při kontrole dodržování hygienických podmínek zjistí pochybení a sdělí majitelce salónu, že bude platit pokutu. Majitelka jí nabídne 400 Kč za to, když jí pokutu kontrolorka promine. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 3) Do kadeřnického a kosmetického salónu přijde kontrolorka z hygienické stanice. Při kontrole dodržování hygienických podmínek zjistí pochybení a sdělí majitelce salónu, že bude platit pokutu. Majitelka jí nabídne 2000 Kč za to, když jí pokutu kontrolorka promine. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 4) Do kadeřnického a kosmetického salónu přijde kontrolorka z hygienické stanice. Při kontrole dodržování hygienických podmínek zjistí pochybení a sdělí majitelce salónu, že bude platit pokutu. Majitelka jí nabídne šampón drahé značky za to, když jí pokutu kontrolorka promine. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 8

- 1) Ředitelka mateřské školy není ochotná přijmout dívku k zápisu z důvodu již plné kapacity. Nakonec jí rodiče nabídnou, že pokud jim vyhoví, napíší na její školku kladnou recenzi na internetových stránkách školky. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Ředitelka mateřské školy není ochotná přijmout dívku k zápisu z důvodu již plné kapacity. Nakonec rodičům vyhoví. Po přijetí dívky však za to po rodičích požaduje,

aby napsali na její školku kladnou recenzi na internetových stránkách školky. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

- 3) Ředitelka mateřské školy není ochotná přijmout dívku k zápisu z důvodu již plné kapacity. Nakonec rodičům vyhoví. Předem za to však po rodičích požaduje, aby rodiče napsali na její školku kladnou recenzi na internetových stránkách školky. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 9

- 1) Pan Kulhánek si každý rok objednává uhlí na topení na zimu od stejného dodavatele. Dodavatel na svém ceníku upozorňuje na to, že současné ceny uhlí se příští rok budou zvyšovat a letos je tak poslední příležitost koupit uhlí za nižší cenu. Prodejce panu Kulhánkovi nabídne, že mu příští rok nechá uhlí za současné ceny, ale požaduje za to předem 500 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Pan Kulhánek si každý rok objednává uhlí na topení na zimu od stejného dodavatele. Dodavatel na svém ceníku upozorňuje na to, že současné ceny uhlí se příští rok budou zvyšovat a letos je tak poslední příležitost koupit uhlí za nižší cenu. Prodejce panu Kulhánkovi slíbí, že mu příští rok nechá uhlí za současné ceny. Následující rok po panu Kulhánkovi za to požaduje 500 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 10

- 1) Ve škole má třídní učitelka podezření na to, že jeden z žáků je doma hrubě fyzicky trestán. Rodiče jsou následně pozváni do školy. Při rozhovoru vyjde najevo, že podezření učitelů bylo správné. Učitelka po rodičích žáka předem požaduje 2 000 Kč za to, že záležitost nikomu neohlásí. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 2) Ve škole má třídní učitelka podezření na to, že jeden z žáků je doma hrubě fyzicky trestán. Rodiče jsou následně pozváni do školy. Při rozhovoru vyjde najevo, že podezření učitelů bylo správné. Učitelka po rodičích žáka předem požaduje 10 000 Kč za to, že záležitost nikomu neohlásí. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?
- 3) Ve škole má třídní učitelka podezření na to, že jeden z žáků je doma hrubě fyzicky trestán. Rodiče jsou následně pozváni do školy. Při rozhovoru vyjde najevo, že podezření učitelů bylo správné. Učitelka nechce, aby rodiče měli problémy, a tak

záležitost nikomu neohlásí. Následně za to po rodičích požaduje 2000 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

- 4) Ve škole má třídní učitelka podezření na to, že jeden z žáků je doma hrubě fyzicky trestán. Rodiče jsou následně pozváni do školy. Při rozhovoru vyjde najevo, že podezření učitelů bylo správné. Učitelka nechce, aby rodiče měli problémy, a tak záležitost nikomu neohlásí. Následně za to po rodičích požaduje 10 000 Kč. Do jaké míry hodnotíte tuto situaci jako korupční?

Scénář 11

- 1) Vězeňský dozorce nabídl vězni, který musí odpracovat 300 hodin veřejně prospěšných prací, že zařídí, aby mu bylo 100 hodin odpuštěno, když mu vězeň za to předem dá 3 krabičky cigaret. Vězeň s nabídkou souhlasí. Do jaké míry hodnotíte jako korupční jednání vězně a vězeňského dozorce?
- 2) Vězeňský dozorce nabídl vězni, který musí odpracovat 300 hodin veřejně prospěšných prací, že zařídí, aby mu bylo 100 hodin odpuštěno, když mu vězeň za to předem dá 3 krabičky cigaret. Vězeň s nabídkou nesouhlasí. Do jaké míry hodnotíte jako korupční jednání vězně a vězeňského dozorce?

Příloha 2: Vnitřní konzistence škály v případě vyřazení konkrétních položek

Cronbachovo α	
celková reliabilita škály	0,753
reliabilita škály, když je vyřazena položka:	
scénář 1	0,707
scénář 2	0,707
scénář 3	0,718
scénář 7	0,705
scénář 8	0,749
scénář 10	0,749
scénář 11 – jednání dozorce	0,727